

Kronotaksa solinskih biskupa.

Pišu: Don Fr. Bulić.
Dr. J. Bervaldi.

(Nastavak.)

Symferius Episcopus.

Svi Katalozi spominju Symferija samo jednom, i to uprav kao neposredna pretšasnika Esychijeva, kako nam i natpis gradske bazilike kaže. Neke legende hoće dapače, da je bio posvećen za biskupa od samog sv. Dujma, koga je, poslije biskupovanja Gajana, na istoj stolici i naslijedio.

Katalog rimski, dotično spljetski Škematizam, stavljaju biskupovanje Symferija od god. 115—125, a Esychija od god. 125—134.

Ovaj datum apsolutno isključuje gradnja gradske bazilike u Solinu, koju je započeo da gradi biskup Symferij: „*nova post vetera coepit Symferius*..." Bazilika apsolutno nije mogla biti podignuta početkom drugoga vijeka, u koje doba Škematizam hoće da su živili ovi biskupi, sinovac i stric. Protive se tomu ne samo arhitektonski razlozi, dali i ista povijest kršćanskih bazilika. Ove su se počele mnogo kasnije graditi, nego li bi to morali datirati po vremenu, u kojemu Katalog rimski hoće da su ova dva biskupa živjela. To jedino može pristajati V-mu v., kao što u istinu pristaje, i to uprav prvim decenijima ovoga vijeka.

Da isključimo drugi vijek, nuka nas i sam nadgrobni natpis (v. Tabl. XV.) ovoga biskupa, našast na više puta spomenutom groblju na Manastirinama[33]:

Depo]SIT·*(io)* SCI· SYMEERI EPISC[*opi die*... *K*]AL*(endas)*
IANV[*a*]RIAS ⸸

[33] Bull. Dalm. 1900. p. 284; 1907. p. 35; C. I. L. III, 14662.

Razlozi, koje navedosmo pri datiranju biskupovanja biskupa Gajana, i to uprav obzirom na naslov „sanctus“ i na mjesto gdje se ovaj nalazi, vrijede i ovdje: ne može ovaj biskup, o čijemu nadgrobnomu natpisu ovdje govorimo, biti raniji od druge polovice četvrtoga vijeka, obzirom i na riječ „depositio“ i na samu paleografiju itd.

Uzevši dakle sve u obzir moramo zaključiti, da su sinovac Esychij i stric mu Symferij biskupovali od konca četvrtoga vijeka do god. 426. Za Esychija ustanovismo dosta tačno doba Nije tako lako odrediti ovo za Symferija. Iz natpisa u bazilici vidi se, da je on započeo ovu graditi. Sva je prilika, da je više godina biskupovao, dok je došao do toga, da počme gradnjom tako velike crkve i dok ju je doista dijelom i dogradio. Mi ipak ne ćemo ni da približno odredimo godine njegova biskupovanja. Rekli više ili manje godinâ, ostajemo uvijek u granicama vjerojatnosti, koju opet može drugi suziti ili raširiti, a da mu se ne bi moglo s razlogom prigovoriti.

Prije nego nastavimo kronologiju solinskih biskupa, moramo učiniti jednu općenitu opasku.

Esychij kao neposredni nasljednik Symferija, nalazi se samo jedanput ubilježen u Katalozima solinskih biskupa, i to u prvoj polovici II. v. Vidjeli smo, da je i biskup Gajan ubilježen u početku II. stoljeća, kao neposredni nasljednik sv. Dujma. Vidjeti ćemo, da su biskupi Honorij, Maximus, Iustinus i Petrus ubilježeni u doba pred-Konstantinovo. Za trojicu, t. j. za Gajana, Symferija i Esychija, već smo dokazali, da su živjeli poslije Dioklecijanova progonstva, a dokazat ćemo i za ostala historična imena, da dolaze u kasnijim vijekovima.

Ako mi ipak ova historična imena, sa sv. Dujmom na čelu, nalazimo u pred-Konstantinovo doba, tada ovo još jasnije dokazuje, da crkovna hijerarhija u Solinu nije započela sa Dujmom, tobožnjim učenikom Petrovim, nego mnogo kasnije, t. j. drugom polovicom III. v. U srednjem vijeku, u doba svakojakih borba, Spljetska crkva, baštinica Solina, da učvrsti i proširi svoje prvenstvo nad Dalmacijom i Hrvatskom, uteče se najjačemu oružju onoga doba, naime apoštolskomu porijeklu i prebacivši Dujma, koji je bio PRIMUS biskup solinski, iz trećega u prvi vijek, prebaci više ili manje tačno i ostale biskupe iz četvrtoga, petoga i šestoga vijeka u drugi i treći vijek. Uz ova poznata imena, uz druga nova, uz podvostručenje, tro-

stručenje, dapače i četverostručenje nekih, popunila se je praznina, koja je morala nastati, kada se je htjelo imati biskupa u Solinu u Apoštolsko doba.

Paschasius Episcopus.

Iskopine solinske iznije̋še jedan natpis, koji bi se imao odnositi na jednoga biskupa solinskoga umrla god. 443.

Katalog Rimski, dosljedno Spljetski Škematizam, ne znadu za nijednoga biskupa, koji bi bio baš ove godine umro. Natpis (v. Tab. XVI.) glasi:[34]

*d*EP · SANC M
DIE XVIII KAL
CONS· MAXI*mo* ITERVM
ET PATERIO VV C · C

D]ep(ositio) sanc(tae) m(emoriae)... die XVIII. Kal(endas)... cons(ulibus) Maxi[mo] iterum et Paterio v(iris) c(larissimis) c(onsulibus).

Na ovomu nadgrobnom natpisu, koji se nalazi kao ploča nad sarkofagom, fali ime biskupa, koji je bio pokopan u Marusincu za konsula Maxima po drugi put i Paterija, t. j. g. 443. U ovom natpisu razbijenu na četiri komada, fali uprav onaj ulomak, koji je nosio ime dotičnika pokopana u sarkofagu.

Katalozi nam u ovom slučaju malo mogu pomoći, da mu za ime doznamo. Rimski bilježi u ovo doba biskupovanje Ivana V., i to baš od god. 428—450. Ne treba dokazivati, da je ovaj datum skroz pogrješan. Konzulat Maxima po drugi put i Paterija pada — kako je rečeno — god. 443. Ako je u to doba biskupovao Ivan, tada je on te godine imao biti već umro, obzirom na *sanc(tae) m(emoriae).* Na ovoj praznini ima mjesta za osam do deset slova, pa bi se moglo popuniti i sa IOANNIS EP.

Ali nije isključena mogućnost, da bi onaj M mogao biti početak imena dotične osobe. U ovom slučaju mogla bi se praznina popuniti sa MAVRI EPISC ili MARTINI EP ili pak MARINI EP.

Katalog rimski nosi sva ova imena, i bilježi Marina ili Maura mučenika od g. 316—328. Da mučenika u to doba nije

[34] Bull. Dalm. 1900. p. 224; 1901. p. 203; C. I. L. III. 13126; Anal. Bolland. 1904. p. 9.

*

moglo biti, to je poznato svakomu iz crkovne povijesti; da pak nije uopće bilo biskupa toga imena u Solinu kroz to razdoblje, znamo po tomu, što je uprav tada biskupovao Primus. Jednako je nevjerojatan i Martinus od god. 328—340. U stärijem dijelu onih prvih četiriju Kataloga nigdje se ne spominje ni jedno ni drugo ni treće ovo ime. Pa u nestašici drugih dokaza za opstojnost solinskih biskupa ovih imena, moramo biti veoma oprezni prama ovim poznijim svjedočanstvima. Stoga i ono M kao početak imena čini nam se nevjerojatno.

Protivi se ovom čitanju takogjer i sama forma ovakih solinskih natpisa. Neposredno pred imenima prije navedenih biskupa Gajana, Esychija i Symferija stoji SCI, dok ovdje SANC Ovake kratice SANC M stoje u natpisu solinskoga biskupa Justina, koje se M bez svake sumnje ima čitati *Memoriae*, o čemu niže.

Stoga bi se imalo čitati i ovdje *sanctae memoriae*... A ovo je uprav službeni naziv, koji se je davao biskupima na njihovim nadgrobnim natpisima, dok se je ostale vjernike redovito označivalo sa *beatae memoriae*.

Kojim bi se dakle imenom imala popuniti praznina u gornjem natpisu poslije SANC M...?

Vidjesmo, da nema temelja za ime ni Maura, ni Martina, pa teško i Ivana, jer, i ako Katalog rimski bilježi u to doba nekog biskupa Ivana, to se ipak ne bi dala popuniti ova praznina ovim imenom, jer je i ovaj Ivan, kao i svi ostali njegovi imenjaci, po svoj prilici, kasnije umetnut u Kataloge solinskih biskupa. Ali ovi stari Katalozi nose megju Esychijem, koji je umro god. 426. i Justinom iz druge polovice V. v., biskupa Paschasija. Farlati ga takogjer nosi, ali inače o njemu nezna ništa. Uzevši u obzir da Paschasij po starim Katalozima pada u doba onoga natpisa, mogli bismo ispuniti ovu prazninu sa imenom biskupa Paschasija. Ovo je ime poznato u kršćanskoj epigrafiji solinskoj. Sr. C. I. L. III. 9542, 14305.

Ako je ovaj biskup bio neposredni nasljednik Esychija, što je vjerojatno, tad bi morali staviti njegovo biskupovanje od god. 426—443.

Ovaj natpis bio je i od drugih učenjaka uzet za natpis jednoga biskupa, pa ga i mi kao takva prihvatismo. Ali moramo ovdje iznijeti neke poteškoće u ovakomu tumačenju.

Epitet *sanctae memoriae* jest redovito službeni naslov umrlih

biskupa, ali katkada, i ako dosta rijetko, nalazimo ga kod prostih svećenika, pa reg' bi i kod samih vjernika[35]. Obzirom na ove iznimke nije isključena mogućnost, da se ovdje ne radi o kojem solinskom biskupu, nego o kojem svećeniku. Doista mnogo je vjerojatnije, da je u ovom sarkofagu bio pokopan biskup Solina, jer, kako rekosmo, samo iznimno vigjamo ovaj naslov na grobovima svećenika. U Solinu jedino nalazimo jednom naslov svete uspomene na sarkofagu jednog svećenika: *sanctae memoriae presbyteri Anastasii* (natpis će do malo biti objelodanjen i nosi broj spljetskog Muzeja 4419 A). U Slanomu kod Dubrovnika bi našast sarkofag ovim natpisom: *Depositio et requies sancti ac venerandi Anastasii presbyteri* (C. I. L. III. 14623) Ali, iz nekih iznimaka ne smijemo stvarati pravilo, pa bez boljih protivnih dokaza moramo uvijek *sanctae memoriae* uzeti za naslov jednoga biskupa, a ne svećenika.

Još je jedna poteškoća u čitanju ovoga natpisa.

Biskupi su se redovito, po svemu kršćanskom svijetu, pokapali na njima osobito opredjeljenomu mjestu, na okupu. Položaj, gdje je našast spomenuti natpis, ostaje na sjeverozapadu bazilike sv. Anastazija na Marusincu, ogragjen je zidom i u njemu ima do sedam sarkofaga. Izim navedenog natpisa, sačuvao se je samo još jedan, a to je nekog Anijana, sina Lampridijeva, roda senatorskoga. Kako je mogao ovaj biskup biti pokopan megju svjetovnjacima? Imamo jednu iznimku, veoma sličnu, i to baš u Rimu. Pape trećega vijeka pokapali su se u Kalistovu groblju, samo papa Cornelius bi pokopan dalje od njih, megju svjetovnjacima. Ovaj, član bolje rimske obitelji, bijaše od njegove rodbine pokopan u njihovo groblje[36]. Nije isključeno u našem slučaju, da je obitelj Lampridijeva, odličnijeg roda, koje je član Anianus umro g. 428., primila u svoje groblje biskupa Paschasija, koji je umro g. 443. i valjda bio u rodu sa spomenutom Lampridijevom obitelju.

Smatrali smo potrebitim iznijeti sve razloge za i proti opstojnosti ovoga biskupa. Uzevši u obzir sve dokaze za i proti, mi smo mnijenja, da se ovdje ipak radi o jednom solinskom biskupu.

Kada je govora o natpisu jednoga biskupa, kome uprav

[35] Anal. Boll. 1909. str. 172 i sl.

[36] Marucchi, Le Catacombe Romane str. 158. i sl., str. 195. i sl.

ime fali, ne će biti neumjesno, ako baš ovdje rečemo koju i o drugim sličnim natpisima u Solinu, na kojima fali ime biskupa.

Na istoku kršćanskoga groblja u Manastirinama bi našast god. 1896. ulomak natpisa, koji je nosio samo rimski broj ..XVI. Godinu kasnije bijaše porušen na jugu spomenute cemeterijalne bazilike jedan poljski zidić, i megju ostatim epigrafičnim ulomcima iskoči i slijedeći prvi dio[37] (v. Tabl. XII. sl. 2.):

I EPISC DIE XVI.

I ovaj natpis bio je urezan na pluteju kao i onaj Gajana, Symferija i Esychija. Bilo je dakle ovdje govora o nekom biskupu solinskom, koji je umro od 14. do 18. uključivo jednoga mjeseca, nezna se kojega, niti je moguće znati, koji je to biskup bio. Bilo je pisano, da bi taj natpis pripadao jednomu biskupu poslije Paschasija, t. j. poslije onoga koji je umro god. 443. Mi smo nasuprot drugoga mnijenja, da je to nadgrobni natpis kojega biskupa, koji bi bio biskupovao prije spomenute godine.

Formula natpisa u kratici EPISC, pa sama slova veoma su slična onima natpisa Symferija i Esychija.

Uz to valja uzeti u obzir, da je Esychij zadnji biskup, kojega se je nadgrobni natpis našao na Manastirinama, a da je umro god. 426. Od biskupa, koji su poslije njega umrli, otkrivena su još samo dva nadgrobna natpisa, i to rečenoga Paschasija i Justina. Oba ova natpisa našasta su na Marusincu. Rekli smo da za ukop Paschasija kod Anijana vojuju valjda obiteljski razlozi, ali to se ne može reći za Justina. Sva je prilika dakle, da sa Esychijom prestaju biskupi pokapati se na Manastirinama, jer je tu bilo odviše tijesno, a da su se možda opet tamo povratili, kad je na razmaku V.—VI. v. bila podignuta velika bazilika. S ovih razloga cijenimo, da gornji ulomak nebi mogao pripadati nego jednomu biskupu, koji je biskupovao prije god. 443. Njegovo ime je valjda nama već poznato i mi smo o njemu govorili, ali nam nije dano identifikovati ga ovim nadgrobnim natpisom.

Još na jednoj ploči dolazi jedan biskup, a imena mu nema. (Vidi Tab. XVII. sl. 1.) Natpis glasi:[38]

---

[37] Bull. Dalm. 1898. p. 108. — Bull. Dalm. 1900. p. 288—9; C. I. L. III. 14899.

[38] Bull. Dalm. 1904. p. 3. sl. — Röm. Quartalschrift 1904. p. 153. — Nuovo Bullet. di archeol. crist. 1904. p. 279; C. I. L. III. 14898.

☧ *Per manus* ...]I· EP[*i*]SC[*op*]I· V· KAL· I[*anuarias*]·
[*depositio reliquiarum beati Petr*]I APOSTOLI ☩ *A* ☧ [*Ω*

Ovaj natpis našast je u konfesiji cemeterijalne bazilike na Manastirinama, i to baš u južnom njezinu djelu, u dubini od 1·50 m. Ovo je otkriveno god. 1900., a dvije godine kasnije u istoj dubini, bi otkrivena mala olovna kutija, *capsella reliquiarum*, u kojoj su bile položene moći — dakako ne kosti, nego *brandea, palliola* — onoga Apoštola, o kome govori spomenuti natpis. Razna je nagagjanja iznio „Bullettino“ kojeg bi Apoštola mogle biti ove moći. Ova su se nagagjanja na zadnju svela na sv. Petra. Mali ostatak u drugoj brazdi onog slova pred I nije tako jasan, da bi se morao uzeti za R, ali se je — *per exclusionem* — zaključilo, da ne može biti obzirom na Apostoli, drugoga slova nego R, dakle izključivo Petri.

U ovomu se natpisu spominje neki biskup, koji je ove moći položio. Koji je to biskup?

I ovdje je „Bullettino“ iznio hipoteza, pa se napokon zaljučilo, da bi to mogao biti Honorij, koji je bio biskupom u Solinu oko god. 500.

Ne može se apsolutno isključiti ni ova konjektura, ali bi bila vjerojatna samo kada bi se dokazalo, ne samo da do tada nije bila podignuta velika bazilika na Manastirinama, nego da su do konca petoga vijeka još stojale sve bazilikule ovoga groblja.

Po datiranim natpisima na Manastirinama rekao bih da već u drugoj polovici V. v. bijaše ovaj dio Solina opustošen i djelomice porušene *basiliculae*, te da se za neko vrijeme više tu nije pokapalo. Kada su neprijatelji bili protjerani i nastao podulji mir, tada kršćani na ruševinama ovoga groblja i povrh bazilikula podigoše veliku baziliku. Za ovu baziliku nijesu bile donešene moći spomenutog Apoštola, niti su u nju bile postavljene. Onaj dio zemljišta, gdje je ovaj natpis našast i dotična olovna kutijica za moći, pripadao je jednoj maloj bazilikuli, pa je taj dio zemljišta, a šnjime i kutijica i natpis, bio zasut, kad su kršćani podigli veliku baziliku. Dakle još tada bilo je zatrpano sve ovo u dubinu od jednoga metra i po. Sva je prilika, da su varvari ne samo porazbijali natpis, dali i kutijicu ispraznili, te sve ovo kršćani ne imajući za nje nikakve važnosti, naprosto zatrpali.

Biskup dakle, koji je te moći tu položio, morao je živjeti prije porušenja bazilike, dosljedno prije druge polovice V. v.

Da je Esychij, ili koji drugi njegov neposredni nasljednik, primio ove moći iz Rima, sva je prilika, da bi ih bio položio u veliku gradsku baziliku. Stoga mi držimo, da se ovdje ima tražiti ime kojeg biskupa, koji je živio prije nego je podignuta gradska bazilika, t. j. prije početka V. v. Vidjeli smo gori, da je Leontius bio osugjen od Sinoda biskupa u Milanu, da je kasnije ušao u milost pape Damaza. Nije li ovaj papa u znak izmirenja podao Leontiju moći sv. Petra? Paleografija slova ne bi se ovoj dobi protivila.

Još jedan ulomak natpisa, našasta u blizini cemeterijalne bazilike u Manastirinama mogao bi biti jednog biskupa. On glasi[39]:

EL ∵ A ∴ SA
EPISC · IN
ECAVIT

Ovaj natpis bijaše se pokušalo ovako pročitati:

Micha]EL A SA[*rsitero?*] EPISC[*opus*] IN[*clitus?*] [*ded*]ECAVIT.[40]

Sva je prilika da ovo čitanje nije uspjelo. Biskup po imenu Mihovio nije nam poznat ni u Solinu ni drugdje, pa ni u Sarsiteru, mjestu napomenutu u Koncilima držanim u Saloni početkom šestoga vijeka, o kojim kasnije. Nego bile ovako ili onako popunjene praznine, vjerojatno je da se i ovdje radi o jednom biskupu, koji bi po svoj prilici bio posvetio — *dedecavit,* koju crkvu u Solinu, možda samu cemeterijalnu baziliku u Manastirinama. Drugo za sada ne možemo reći ob ovom biskupu nepoznata imena. Možemo još napomenuti, da neki Katalozi bilježe takogjer biskupa Saviliana i stavljaju ga pred Stjepanom, početkom VI. v. Je li onaj SA početak imena Savilianus? Teško je to kazati i mislimo, da nije vjerojatno, i ako je u to doba mogla biti dogragjena i posvećena velika bazilika mučenika na Manastirinama. Ipak se ne možemo složiti sa nadopunjkom Sarsiterus, kao da bi drugi biskup a ne Solinski bio posvetio tu veliku crkvi[41]. Tako važan čin, naime posvećenja bazilike Mučenika, nije mogao obaviti nego biskup mjesta.

[39] Bull. Dalm. 1890. str. 82 n. 45 (1581); 1891. str. 149. C. I. L. III. 9691.
[40] Bull. Dalm. 1892. str. 191.
[41] Bull. Dalm. 1892. str. 191.

Ne radi se dakle u ovom našem slučaju nego jedino o biskupu Solina, pa za to i ovaj ulomak jednoga biskupa, i ako nepoznata imena, donosimo ovdje.

Iskopine iznijeŝe dakle na vidjelo četiri natpisa, koji nam bez dvojbe govore o solinskim biskupima, ali im ne znamo za ime. Nije još isključena mogućnost, da nam koji sretan slučaj ne iznese iz vinograda, poljskih zidova, zidića i pregrada naokolo groblja na Manastirinama, koji ulomak, te nam popuni dosadanje natpise i donese imena biskupa, koje mi valjda već znamo, ali nam nije dano, da ove natpise njima pripišemo i tako doznademo, bar za ova dva zadnja, nešto novoga iz njihova života.

Iustinus Episcopus.

Za biskupom Paschasijem, koji je po navedenomu natpisu umro god. 443, rimski Katalog bilježi Petra III., za koga ništa ne znamo u povijesti. Za ovim dolazi Glycerij, historična osoba. Nego prije ovoga, naime Glycerija, nalazimo u svim četirima Katalozima Justina kao desetoga ili jedanaestoga biskupa Solina. Tako bilježi i Škematizam, te stavlja njegovo biskupovanje od god. 212.—229. Farlati zna za ime ovoga biskupa, dapače učini ga mučenikom god. 229[42]. Drugdje o njemu ništa. Nu ipak sigurno znamo za njega iz jednoga natpisa (v. Tab. XVII. sl. 2.), koji je bio god. 1898. u dva navratka otkriven na groblju u Marusincu blizu konfesije cemeterijalne bazilike sv. Staša. Natpis glasi[43]:

Depositio sa]NC(*tae*) M(*emoriae*) IVSTINI EP(*iscopi*)
DIE II NON(*as*) SEPT(*embres*).

U ovom je natpisu govora o jednom biskupu. Je li ovaj mogao živjeti početkom III. vijeka, kako spljetski Škematizam nosi? Dosta nam se je pozvati na ono, što već rekosmo o Gajanu, kada govorismo u koje doba dolazi na kršćanskim natpisima epitet Sanctus, da ovo nagagjanje zabacimo i stavimo biskupa Justina u koji vijek kasnije.

Pri objelodanjenju ovoga natpisa bilo je opaženo, da je njegova paleografija iz V. ili VI v., da su tačke postavljene

[42] Farlati, o. c. I. str. 599.
[43] Bull. Dalm. 1898. str. 44; 1900. str. 290. — Analecta Bolland. 1899. str. 408. — CIL. III. 14895.

bez ikakva stalna pravila, da su učinjene na način malih križića, ponešto nagnutih, da tačke ove vrsti za prvi put nalazimo u Solinu u ovom natpisu. I u natpisu jednoga namjesnika Dalmacije, koji je iz V.—VI. v. — ne sigurno iz prvih triju vijekova, jer mu je naslov *praeses*, a to je *Apollonius Phoebadius pr(aeses) pr(ovinciae) Dalm(atiae)*, — nalaze se tačke u obliku ovako nagnutih križića[44]. Nije lako utanačiti godinu biskupovanja Justina. Mnijenja smo, da ga se ima staviti iza god. 443., u kojoj za prvi put nalazimo jednoga biskupa pokopana u Marusincu. Justinom bi se imala bar donekle popuniti praznina od te godine do biskupovanja Glycerija, t. j. do g. 473. Cijenimo, da se Justina ima držati pretšasnikom Glycerija, jer je kao takav ubilježen u svim Katalozima. Uz to, poslije Glicerija tako nam se redaju povjesničke osobe na solinskoj biskupskoj stolici, i tako nam lijepo ispunjuju doba, da bi uprav bilo teško naći mjesta za Justina poslje smrti Glycerija.

Dakle Justina, tobože iz II. v. i mučenika treba prenijeti u V. vijek. Godine se ne dadu ustanoviti, ali je već dosta ograničeno njegovo doba, kad ga postavimo kao neposredna Glycerijeva pretšasnika megju god. 460. i 474.

Branitelji spljetske predaje mogli bi nam prigovoriti, ako je i postojao jedan biskup po imenu Justinus u V. ili VI. v., da je mogao još jedan, istog imena, opstojati i u II. v. Mogao je, odgovaramo, jer je sve moguće; ali gdje su za to dokazi?

Svi Katalozi ne znadu nego za jednoga biskupa ovog imena. S ovim jednim učinilo se je ono, što se je uradilo sa Gajanom, Symferijom, Esychijom i drugima. Prenijevši Dujma iz III. u I. v. trebalo je prenijeti i ove u dva vijeka ranije, naime iz IV. i V. u II. i III. vijek po Krstu.

Glycerius Episcopus.

U trima najstarijim Katalozima, iza Justina dolazi Glycerij. Katalog rimski bilježi njegovo biskupovanje od g. 474. do 480.

Ovaj je, po rodu, najznamenitiji biskup, što je zasjeo na solinsku biskupsku stolicu. Po smrti rimskog cara Olibrija, bijaše u Raveni, dne 13. ožujka 473., proglašen carem Glicerij. Ali Leo, car Istoka, nije trpio na Zapadu Glycerija, koji se protiv njegove volje bio zacario, te imenova carem Nepota i velikim

[44] Bull. Dalm. 1909. str. 7.—8.

brodovljem posla ga u Italiju. Nepos predobi Glycerija i prisili ga da se odreče prijestolja, dade ga zarediti svećenikom i biskupom solinskim. Carevanje Glycerijevo trajalo je jedva godinu dana, te je on već 474. bio biskupom Solina. U to doba mora da je crkva solinska bila obudovjela, te bi se u ovoj godini imala bilježiti smrt Justina[45].

Koliko je godina Glycerij biskupovao nije lako tačno ustanoviti. Katalozi nose sedam godina i stavljaju njegovu smrt god. 480. Ove godine mjeseca lipnja poginu u Solinu Nepos, koji bijaše prisilio Glycerija da se odreče prijestolja. Ne pune dvije godine kasnije nego ovaj bijaše prisilio Glycerija na odreku, bijaše Nepos na isto prisiljen od Oresta, pa se i Nepos zakloni u Dioklecijanovu Palaču, blizu Solina. Dva njegova dvorjanika, Viator i Ovida, ubiše ga iz zasjede. Neki stari pisci tvrde, da je to učinjeno po nagovoru samoga Glycerija, Vijest je moguća, a još je vjerojatnije po tomu, da je on nešto dulje biskupovao, nego li to rimski Katalog nosi[46].

Prije nego idemo dalje, još jednu opasku, koja nam služi dokazom, da su biskupi kasnijih vijekova bili, sa Dujmom na čelu, preneseni u pred-Dioklecijanovo doba.

Sva četiri prva najstarija Kataloga bilježe Glycerija na dvanaestom ili jedanaestom porednom mjestu. Ako je Dujam biskupovao prvoga vijeka, tada nije mogao po nijedan način jedan biskup iz druge polovice V. v. biti dvanaestim nasljednikom Dujma. Prama našem stanovištu, da je Venancij u III. v. bio prvi biskup u Solinu i da je za njim slijedio Dujam, nema osobitih poteškoća, da se Glycerija stavi zbilja dvanaestim biskupom Solina. Moguće da baš ni ovo nije potpuno tačno, da je još koji biskup bio pred Glycerijem, ali je sva prilika da je ovo ovako, kada ga u Katalozima vigjamo na dvanaestom mjestu.

Svi Katalozi spominju još jednoga biskupa po imenu Caesarius i ne bilježe ga neposrednim pretšasnikom Glycerija, nego megju njima postavljaju Justina. Moguće je, da ovaj Caesarius nije opstojao, za nj nemamo nigdje nikakvih historičkih podataka, te da je on postao iz naslova, što ga je Glycerij nosio,

---

45 Ammiani Marcellini Rer. gest. lib. II. p. 289. (ed. Teubner). — Farlati, o. c. II. p. 114. sl.; Jordanis Romana p. 39.

46 Chronica Minora I. p. 92; II. p. 92; III. p. 423. — L. M. Hartmann Geschichte Italiens im Mittelalter I. p. 51. sl. — Guida di Spalato e Salona p. 65. sl. — Jireček, Geschichte der Serben I. p. 51.

naime Caesar Glycerius. Moguće, da ovaj naslov uzeše prepisivači Kataloga kao ime. Ali opet je vjerojatnije, da je ovaj biskup opstojao. I ako ime Caesarius ne dolazi u Solinskim natpisima, ipak u prvom provincijalnom Koncilu, državanu u Solinu god. 530. čita se megju ostalima i potpis jednoga svećenika po imenu Caesarius. Ime Caesarius nije dakle bilo neobično u Solinu, a u općoj crkvenoj povijesti nalazimo ga već oko polovice IV. v. (V. De Vit Onomasticon s. v.). U našem slučaju nameće se po sebi prigovor: ako su prepisivači od Glycerius Caesar učinili dva imena, kako je to, da naslov Caesar ne dolazi kao ime neposredno pred ili iza Glycerija, nego da je megju njima umetnut Justin? A uprav tim redom dolazi Caesarius u onoj najstarijoj jezgri, koju nalazimo u svim Katalozima. Uz to je opaziti, da je Glycerius nosio naslov Augusta, pa je prije ovo ime moglo ući u Kataloge solinskih biskupa, nego li ono Caesarius-a. Vjerojatno je dakle, da je i ovaj biskup opstojao, ali mi, jer za nj ne svjedoči ni jedan izvor prvoga reda, ne govorimo o njemu u tekstu pod njegovim imenom, dočim ga donosimo u našemu Popisu solinskih biskupa i to sa znakom upita.

Honorius I. Episcopus.

Iza smrti Glycerija, koja je uslijedila godine 480., Škematizam bilježi interregnum, i to za trinaest godina. Moguće da je taj interregnum trajao i više, ali mi nemamo nikakvih podataka da to ustvrdimo ili zaniječemo.

Poslije ovoga interregnum-a izabran je god. 493. biskupom Honorij, za koga Katalog kaže, da je drugi ovoga imena, te mu produljuje biskupovanje do god. 505.

O prvom Honoriju, upisanu u Katalogu rimskomu megju god. 155.—166. ne znamo ništa. Za nas dakle ovaj bi bio prvi toga imena i u istinu je historična osoba. Iskopine nijesu nam ništa otkrile, što bi se moglo reći, da se na nj odnosi. Neki su[47] pak htjeli vidjeti u onom manjkavom natpisu, gdje je govora o moćima jednoga Apoštola, (str. 127.) biskupa Honorija, koji bi te moći bio ondje položio. Rekosmo da se ovomu tumačenju protivi povijest bazilikula i gradnja velike bazilike na Manastirinama. Ne možemo dakle ništa za nj ubilježiti.

[47] Zeiller, o. c. p. 139.

Da je u istinu Honorij opstojao i biskupovao, svjedoči nam papa Gelazij, koji mu god. 493. upravlja prvo pismo. Iz ovoga bi se dalo zaključiti, da je Honorij prije te godine zasjeo solinsku biskupsku stolicu. Do Rima bijahu naime doprli glasovi, da se je hereza Pelagijanaca raširila po Dalmaciji i dubljeg korjena zahvatila: „*Dilectissimo fratri Honorio Gelasius . . . tantumque illic eorum praevalere blasphemiam, ut simplices quoque mortiferi furoris insinuatione decipiant* . . ." Papa hoće da ovim pismom opomene preko biskupa cijelo svećenstvo njegove biskupije, za koga drži, da ga je hereza zahvatila zajedno sa njegovim biskupom. „*An fortasse nescitis hanc haeresim, de qua loquimur, et ab apostolica dudum sede per beatae memoriae Innocentium ac deinde Zosimum, Bonifacium, Caelestinum, Sixtum, Leonem continuis et incessabilibus sententiis fuisse prostratam, nec tantum ecclesiae Catholicae legibus, sed principum quoque Romanorum eo tenore damnatam, ut nec usquam terrarum vivendi locum sectatores eius habere sinerentur?*"[48]

Opetujemo da se iz ovoga dade sve prije zaključiti, nego li da je Honorij počeo te godine biskupovati, kako hoće Škematizam. Svà je prilika, da nije bilo nikakva interregnum-a, a da su ga pozniji sastavljači Kataloga izmislili, jer su htjeli, da je Glycerij umro god. 480. a da je Honorij zabiskupovao god. 493, što se historički ne dade dokazati, dapače bi se reklo, da je koju godinu prije postao biskupom.

Na ovo pismo Honorij odgovori Papi i posla mu svoje poslanike. Do nas nije dopro ovaj odgovor, ali za to imamo drugo pismo Papino upravljeno Honoriju. Iz njega se vidi, da Honorij nije primio baš na ugodno znanje list Pape Gelazija, dapače da mu je donekle prigovorio, što se pača u posle njegove dieceze. Papa počimlje drugo pismo ovako: „*Miramur dilectionem tuam fuisse miratam curam sedis Apostolicae, quae more maiorum cunctis per mundum debetur ecclesiis, pro vestra quoque regionis fide fuisse sollicitam.*"[49] Ali pismo rimskoga Pape nije bilo indiferentno Honoriju, te uz onakav odgovor Papi, ipak mu šalje svoje poslanike, da se bolje opravda. Uzprkos tomu Papa se ne uvjerava, da baš u Dalmaciji nema hereze Pelagijanske, te opet to ističe: „*De quibus autem ii, quos tua caritas*

[48] Farlati o. c. II. p. 134.
[49] Idem p. 135.

destinavit, si plenius instrui voluerint, sequentes tituli, cum suis responsionibus intimabunt".

Iza ovog drugog pisma, koje nije moglo uzslijediti nego godinu, najviše dvije iza prvog, nije nam ništa drugo sa sigurnošću ob Honoriju poznato, što bi moglo ograničiti dobu njegova biskupovanja.

Ime se Honorijevo spominje u Aktima drugog provincijalnog koncila držana u Solinu god. 533. Tu Andrija, Zadarski biskup, zagovarajući potrebu osnivanja novih biskupija, pozivlje se na Honorija ovim riječima: „*Sicut etiam in baroensi ecclesia predecessore vestro, beate recordationis Honorio, est provide ordinatum; quia in tanta distensione locorum rarius consignationem Chrismatis populus renatus adsequitur.*"[50]

Ne znamo, gdje se je nalazila biskupija Baroe, koju ovdje spominje biskup Andrija. Valjda je Baroe, *Baloe*, *Βάλκης* (?) — Bilaj u Bosni[51], jer je po svoj prilici ime od prepisivača iskrivljeno. Ali Akta Koncila ispravna su, kako ćemo vidjeti. I tako i na polju osnivanja novih biskupija upoznasmo rad biskupa Honorija, za koga Katalog nosi, da je umro god. 505.

Ianuarius Episcopus.

Honorija naslijedi Ianuarius. Ovako svi Katalozi, a rimski stavlja njegovo biskupovanje megju god. 505.—515. Po ostalim Katalozima on je dvanaesti ili trinaesti nasljednik Dujmov.

O njemu znamo samo ono, što piše kralj Teodorik u jednom pismu, upravljenu mu, čim je posvjedočena njegova historična opstojnost i to baš početkom IV. v.

Ianuarius bijaše kupio od nekoga trgovca, po imenu Ivana, nekoliko mjera ulja — „sexaginta orcas olei" — ali mu ih nije bio platio i na dugo je otezao isplaćivanjem, dok napokon Ivanu dodijalo, te ga tužio kralju Teodoriku. Kralj na to pisa biskupu: „*Ianuario viro venerabili Episcopo Salonitano Theodoricus rex. Omnes quidem iustitiam colere et observare praecipimus, sed eos maxime, qui divinis honoribus eriguntur . . .*" pa ako je istina, da je Ivanu dužan, naregjuje, da mu što prije isplati dug:

---

[50] Historia Salonit. ed. Rački p. 15. Nota.

[51] Rački, Documenta etc. p. 252. — Vjesnik hrv. arheološkoga društva 1880. p. 108. sl. — Nodilo, Znanstvena djela za opću naobrazbu III. str. 108. — Jireček, Geschichte der Serben I. str. 90.

„quatenus nullus ingemiscat illata sibi per vos fuisse dispendia, quos decet potius praestare iuvamina. Quapropter studete ut qui non soletis pro magnis rebus excedere non videamini, quam absit, in parvitate peccare.“[52]

Šezdeset orcae olei bila je znatna količina ulja. Na sjeveru gradske bazilike Symferio-Esychijeve, bjehu otkrivene god. 1908. tri kamenice uljene u obliku sarkofaga i nekoliko velikih kamenih žara, koje su za istu svrhu služile, te je Januarij imao gdje da crkovno ulje salije. A trebalo ga je dosta za dvije gradske i tri cemeterijalne bazilike u Solinu, u kojim zadnjima bilo je pokopano više mučenika, oko grobova kojih gorjele su mnogobrojne uljenice, za koje — „in luminaria sanctarum ecclesiarum“ — Januarij bijaše ulje kupio.

Pismo kralja Teodorika nalazi se u Variae Kasiodora. Nije tu rečeno, koje je godine pisano, ali jer dolazi pred pismima istoga kralja upravljenim god. 508. upravitelju vectigalia u Dalmaciji, to Farlati, ne bez razloga, zaključuje, da je ono pismo Teodorika moralo bili pisano god. 507.[53] Neki pako stavljaju ovo pismo megju god. 507.—511. Nije dakle isključena mogućnost, da je on doista biskupovao od god. 505. —510., ali ne do 515., kako kaže rimski Katalog, što ćemo dokazati govoreći o njegovu nasljedniku Stjepanu.

Stephanus Episcopus.

Januarija naslijedi Esychij IV., kako kaže Škematizam, a za ovim dolazi Stjepan. Svi ostali Katalozi ne znadu za ovoga Esychija IV., nego odmah za Januarijem nose Stjepana. Ovo i povijest potvrgjuje, ne samo, da li svi Katalozi, držeći se historije, nose Stjepana petnaestim ili šesnaestim biskupom po redu, dok ga Škematizam hoće trideset i sedmim. Po ovima bi njegovo biskupovanje bilo trajalo samo jednu godinu i to ne punu. Rimski Katalog nosi, da je Esychij biskupovao od 515—527., a te godine postade biskupom Stjepan, pa iste godine bilježe Honorija III.

Kako nijedan Katalog ne zna ništa za Esychija IV., tako ni povijest ne znade za kojeg Esychija, koji bi u ovo doba bio

[52] Cassiodori Opera (u Mon. Germ. Hist.) p. 83. — Farlati o. c. II. p. 151.

[53] Farlati o. c. II. str. 152.; Monum. Germ. Hist. Auct. Antiq. XII. str. 83.

biskupom Solina. Stjepan je historična osoba, samo što je njegovo biskupovanje daleko više trajalo, nego to rimski Katalog hoće, te pokriva i sve godine biskupovanja tobožnjega Esychija IV., koji, i s ovog razloga, mora da ispane iz popisa Solinskih biskupa.

Za ovoga Stjepana sastavi Dionizij Mali (Dionysius Exiguus) dvije recenzije Kanona i pisa istome pismo u kojemu kaže, da mu je bio težak ovaj posao: *Domino venerando mihi Patri Stephano archiepiscopo Dionysius Exiguus in Domino salutem. Quamvis carissimus frater noster Laurentius assidua et familiari cohortatione parvitatem nostram regulas aecclesiasticas. de greco transferre perpulerit confusione credo priscae translationis offensus nihilominus tamen ingestum laborem tuae beatitudinis consideratione suscepi. cui Christus omnipotens Deus, solita populis pietate prospiciens, summi sacerdotii contulit dignitatem*"[54]. Povjesnički je ustanovljeno, da je druga recenzija Kanona sastavljena za Pape Simacha, koji je sjedio na Petrovoj stolici od god. 498.—514., dok je treća uregjena za njegova nasljednika Pape Ormizde[55].

Biskupovanje Stjepanovo, kome je druga recenzija posvećena, moralo je dakle započeti bar god. 514., t. j. godinu dana prije nego li Katalog rimski bilježi Esychija IV. Ali ako uzmemo u obzir, da je za Pape Simacha bio jedan dio tih Kanona gotov, da se je za taku radnju htjelo više vremena, i da je na taj rad bio Dionizij Mali potaknut od solinskoga biskupa Stjepana, tada možemo svom sigurnošću ustvrditi, da je Stjepan bio izabran biskupom oko god. 510., pa stoga razloga moramo i biskupovanje Januarijevo smanjiti za kojih pet godina, kako je već i učinjeno.

Treća recenzija Dionizijeve zbirke Kanona, sastavljena za Pape Ormizde, koji je živio do 523., sili nas, da Stjepanovo biskupovanje produljimo do ove godine. Valjda je živio sve do g. 527., u kojoj godini Škematizam bilježi početak i svršetak njegova biskupovanja.

Ove dvije recenzije, t. j. druga i treća, posvećene Stjepanu, pridodavaju njegovu imenu jedan naslov, koji nijesmo do sada

[54] Spicilegium Cassinense complectens analecta sacra et profana. 1888. Tom. I. p. 197. — Farlati, o. c. II. p. 160. — Migne, Patrologiae Tom. LXVII. p. 139.

[55] Spicileg. Cassinense etc. I. p. LXXIX. — Bull. Dalm. 1895. p. 39. sl.

vidjeli kod solinskih biskupa, a to je naslov Nadbiskupa — Archiepiscopus — ali koji se naslov u istinu nalazi samo u trećoj recenziji. U drugoj se naime piše: *„Stephano episcopo Salonitano"*, a u trećoj *„Stephano Archiepiscopo Salonitano"*[56].

Iz ovoga različitoga naslova htjelo se je zaključiti, da su dva biskupa istog imena, jedan za drugim, sjedili na stolici Solinskoj[57]. No ova hipoteza nije bila prihvaćena, a i nama se ne čini vjerojatna. Obe posvete odnose se na jednog te istog biskupa solinskoga, samo je donekle začudno, da ga se drugi put zove nadbiskupom. Ova je čast bila velika u kršćanskoj crkvi i nadvisivala je onu metropolite[58]. Nije lako pomisliti da bi ovaj naslov pometnjom došao u uvod treće recenzije, jer se posveta *„Stephano Archiepiscopo"* nalazi najmanje u pet kodeksa[59]. Da ovoga naslova ne bude bilo u izvorniku, ne bi se tako lako bio potkrao na svih pet mjesta. Dakle Stjepan bijaše prvi biskup solinski, koji je nosio naslov nadbiskupa, što nam je dosad poznato. Dva pokrajinska Sinoda držana u Solinu god. 530 i 533. daju ovaj naslov i Honoriju III. — po nama II. — neposrednomu nasljedniku Stjepanovu.

Benediktinac Monte Cassina O. Amelli pokušao je razjasniti, s kojega je historičkog razloga Solinska crkva bila podignuta na ovu čast, te napisa: *„Quod si aliquam hac de re coniecturam exponere licet, nobis haud omnino improbabile videtur, quod occasione schismatis Dorothei Tessalonicensis episcopi (an. 516.—520), cum quadraginta Illyrici et Greciae episcopi a suo metropolita secedentes ad Romanum Pontificem pro re definienda preces obtulerunt, hoc titulo primum donaretur episcopus Salonitanus, tamquam totius Dalmatiae metropolita"*.[60]

Po mnijenju Amelli-a bio bi dakle Stjepan primio iz Rima naslov nadbiskupa, stoga što se je on sa drugih četrdeset biskupa Illyrika i Grčke odvratio od skizme Doroteja biskupa Tesalonike megju god. 516.—520.

Toma Arcidjakon u svojoj Historia Salonitana zove još Glycerija biskupom, dok Natala i Maxima zove nadbisku-

[56] Spicileg. Cassinense p. LXXI. — Bull. Dalm. 1895. p. 40, — Duchesne Liber Pontif. I. p. CXXX.
[57] Jelić u Bull. Dalm. 1895. str. 40.
[58] Kraus, Realencyclopaedie der christl. Altertümer I. p. 88.
[59] Spicileg. Cassinense etc. p. LXXI., LXXIV., LXXIX. Nota 3.
[60] Bull. Dalm. 1895. p. 41.

pima[61]. U jednom listu upravljenu biskupu Natalu, Papa Grgur Veliki zove ga nadbiskupom, ali u ostalim pismima ovoga naslova nema, pa je opravdana sumnja, da je i ovaj jedan krivnjom prepisivača tu došao[62].

U jednom natpisu spljetskoga Muzeja (v. Tab. XXI.) stoji da je neki *Vita* (?) pokopan za nadbiskupa Maxima: *Depositus Vita Maximo Archiepiscopo*[63].

Po ovomu nema dakle sumnje, da su se solinski biskupi, počam od Stjepana, smatrali nadbiskupima i da im je ta čast bila bar donekle u Crkvi priznata, kako svjedoči posveta Kanona Dionizija Maloga, pa i od samoga puka solinskoga, kako bi se po ovom natpisu dalo zaključiti.

Nastaje pitanje, je li ovaj naslov bio priznat od Rima, dosljedno je li temeljito nagagjanje Benediktinca O. Amelli-a?

Regbi da Rim nije nikada držao Solin za nadbiskupsku stolicu. U nijednom pismu, bilo kojega Pape, u kojem se — bilo direktno, bilo indirektno — govori o Dalmatinskoj Crkvi, ne kaže, se da bi Solin bio sijelom nadbiskupa. Pa ni u ciglom od trideset i sedam pisama, pisanih od Pape Grgura Velikoga biskupima solinskim, pa biskupima po Dalmaciji, namjesnicima itd. — izim jednoga biskupu Natalu, i to veoma sumnjiva — u sporu, koji bijaše nastao megju Solinom i Rimom, o komu niže, nema ob ovomu nikakva spomena. Ipak od nekog doba biskupi Solina smatrali su se nadbiskupima, o čemu nema sumnje. Da je ova čast njima došla od Rima, kako hoće O. Amelli, nema dvojbe, da bi to Pape bili bar gdjekad u svojim pismima spomenuli, ili bar tim naslovom počastili biskupe Solina. A oni ih uvijek i samo zovu biskupima.

Kada im Rim taj naslov nije dao, a oni se ipak njime služe, morao im ga je neko drugi podijeliti. A taj drugi ne bi mogao biti za ono doba, nego Patrijarhat carigradski. Kada i kojom prigodom to bijaše, ne da se tako lako ustanoviti. U onim vremenima za vjerskih raspra, Dalmacija, na granici megju Istokom i Zapadom, često je naginjala sad na jednu, sad na drugu stranu. U jednoj od tih zgoda, za sad potanje neodregjenih, kada je crkva Solinska jače prionula uz Carigrad, lako

[61] Histor. Salonit. ed. Rački p. 12.—13.

[62] Jaffè Evald, Regesta Roman. Pontif. Ep. III. 8. — Zeiller, Les origines chrétiennes itd. p. 143.

[63] Bull. Dalm. 1904. Suppl. 1—3. p. 14; CIL. III. 13131.

da je njezinu biskupu bio od carigradskih patrijarha, u sporazumljenju sa Carem, podijeljen naslov, kojim se Solin svegjer ponosio, ali koji mu od Rima ne bijaše priznat.

I nije se čuditi da od Rima nije bio priznat Solinskim biskupima naslov nadbiskupa. Ako pogledamo na mnoge važne biskupije po Italiji, vidjet ćemo, da je ondje ova čast bila podijeljena veoma kasno. Na pr. biskup Kapue postade nadbibiskupom istom god. 966. (Gams, Series Episcoporum ecclesiae catholicae str. 868.); onaj Salerna god. 982. (Gams o. c. s. 919.); Brunduzija god. 996. (Gams o. c. s. 862.); Pize god. 1092. (Kehr, Regesta Pontificum Romanorum III. s. 316.); Firence i Bologne poslije XII. v. (Kehr o. c. III. s. 7., V., s. 242.). Jedino biskupe Ravene nazivlju rimski Pape nadbiskupima, ali i to poslije Grgura Velikoga, t. j. okolo polovice VII. v. (Kehr o. c. V. s. 15.), kada je već Solin ležao u ruševinama. Ako se uzme u obzir, da tako veliki i znameniti gradovi u kršćanskom, a i u poganskom svjetu, kao što su gori navedeni nijesu te časti uživali nego u prvim vijekovima srednjega vijeka, teško je vjerovati, i kad ne bi bilo već napomenutih poteškoća, da je rimski Papa podijelio solinskim biskupima još i naslov nadbiskupa. Ali jer su oni bez dvojbe, bar za biskupa Maksima, ovaj naslov nosili, tada je vjerojatnije, da im je ta čast u kojoj prigodi bila podijeljena od carigradskog Patriarke, kako je već rečeno. Naslov nadbiskupa dolazi na Istoku već IV. v. (Kraus RE II. s. 393.).

Honorius II. Episcopus.

Škematizam nosi, da je Stjepana naslijedio Honorij III. Ova je osoba historična, ali kao drugi ovoga imena. Njegovo biskupovanje pada od prilike u ono doba, kad ga i Škematizam stavlja.

Papa Vigilij, boraveći u Carigradu god. 550., piše iz ovoga grada djakonu Sebastijanu, upravitelju dobara sv. Stolice — patrimonium S. Petri — u Dalmaciji. U ovome pismu kori njega i biskupa Honorija s raznih nereda, te Sebastijanu predbacuje: „*Quos Honorius tunc praedictae civitatis, idest Salonitanae, episcopus contra consuetudinem Romanae vel suae ecclesiae et Sedis Apostolicae constituta sacris ordinibus applicaverat, non solum prohibere penitus noluisti, sed nec illi (idest Vigilio) de*

*

hac causa vel scripto referre, vel quando Thessalonice eidem occurrerat, memor conscientiae suae, ne verbo quidem suggerere voluit, et cum illis tamquam cum legitimo et rationabili ordine factis, cupiditatis spiritu acquievit procedere, et eorum sociis est communionis venalitate repertus[64].

Papino pismo pisano je, kako rekosmo, god. 550., ali govori o Sebastijanu, kada je njemu došao u susret u Tesaloniku i o dogagjajima, koji su se uprav tada zbili. Bilo je to koncem god. 546., kada je papa hodio u Carigrad[65]. Te godine dakle bijaše još na životu biskup Honorij. Ne može se dakle uzeti god. 544. kao godina smrti Honorijeve, kako to hoće Škematizam.

Kada je Honorij počeo biskupovati? Katalog rimski nosi god. 527. i tako bi njegovo biskupovanje imalo trajati skoro dvadeset godina. Valjda nije ovaj datum posve tačan, ali opet nije daleko od istine.

Iskopine solinske ne izniješe na vidjelo nadgrobni natpis Honorija. Ali zato na drugom mjestu, mnogo važnijemu, našlo se u više ulomaka njegovo ime u monogramu (v. Tab. XVIII.).

Pokraj Sympherio-Esychijeve gradske bazilike našlo se god. 1906. i sl. više mramornih ulomaka, na kojima je sprijeda urezan monogram Honorijev, a straga križ. Jasno je, da su ovi ulomci bili vidljivi s jedne i s druge strane, stoga su služili za ogradu na plutejima oko presbiterija, ili na kojemu drugomu mjestu bazilike, sagragjene pokraj Symferio-Esychijeve bazilike. Ova je bila podignuta na način grčkoga križa, te je, ne uračunavši apsidu, bila duga i široka po 40 metara. Od ulaza prama apsidi dijelila su ju na tri broda dva reda stupova; a tako isto njezina širina u križu bila je razdijeljena od dva reda stupovlja. Ova Crkva sagragjena je povrh jedne starije bazilike iz konca IV. v., koja je opet, regbi, stajala nad jednom drugom još starijom, ali mnogo manjom crkvom (v. Tab. XIX.). (W. Gerber: Untersuchungen und Rekonstructionen an altchristlichen Kultbauten in Salona. Wien 1911. str. 1.—72.)

Dakle biskup Honorij podigao je ovu sjajnu baziliku na oblik grčkoga križa. U Solinu imamo dva biskupa ovoga imena, koji se u dobi ne odijeljuju mnogo jedan od drugoga, da bismo

[64] Farlati o. c. II. p. 193.
[65] Hartmann o. c. I. p. 386.

mogli nekom sigurnošću pripisati, po stilu arhitekture, jednomu ili drugomu, gradnju ove crkve. Nego pošto je Honorij II biskupovao dugo i pošto nam je njegova radinost poznata i po dvama Koncilima, koja je u Solinu držao, to smo mnijenja da je on, a ne Honorij I., podigao ovu lijepu baziliku.

Ali imamo drugih izvora, koji će nam nešto kazati o Honoriju II. i tako utanačiti početak njegova biskupovanja.

Tako zvana Historia Salonitana maior, t. j. Kodeks Barberinov Solinske povijesti Tome Arcidjakona, nosi jedan dodatak, koji se u drugim Kodeksima ne nalazi, niti je napisan rukom Tome Arcidjakona[66]. Megju ostalim stvarima tu se nalaze Akta dvaju solinskih Koncila držanih za Honorija II.

Nekoji smatraju ova Akta sumnjivim[67] te im ne pripisuju nikakve važnosti. Farlati nasuprot uzimlje oba Koncila za autentična i opaža: *„Mirari autem satis non queo in uno eodemque codice Barberiniano ac duobus reliquis tantam stili et dictionis varietatem reperiri ut satis appareat opus non esse unius et ejusdem auctoris. Nam quae his communia sunt cum exemplari Luciano typis edito, simpliciter quidem exponuntur, et sine ulla exornatione sed nulla latini sermone barbarie infuscantur, nihil habent a Gramaticis praeceptionibus abhorrens, nulla denique indigent sive correctione sive explicatione: ita pura sunt, emendata perspicua. Contra vero quae super addita sunt, desuntque Luciano codici, si vitam Sancti Domnii excipias, caetera omnia illis quae dixi, vitiis laborant, totque ac tantis corruptelis, et depravationibus obvoluta sunt, ut nisi emendentur et explicentur intelligi nullo modo possint*[68].

Ne samo da ovi od Farlatia navedeni razlozi vojuju za vjerojatnost Akata Solinskih Koncila, nego i sam predmet o kome se bave, pruža nam dovoljno dokaza za istinitost istih.

Prvi Koncil govori o dilapidaciji crkovnog imanja, o svećeničkim zajmovima, o skrbi za siromahe, o regjenju svećenika po nekom stalnom redu, po kanoničkim propisima, da se ne podižu crkve i oltari ako nijesu dovoljno oskrbljeni za pristojno uzdržavanje, i napokon odregjuju neke stvari glede pokore i odriješenja za razne grijehe itd. Sve se ovo odregjuje u trinaest kanona.

---

[66] Historia Salonit. ed. Rački p. 12.
[67] Zeiller o. c. p. 149.
[68] Farlati o. c. II. p. 162.

Moguće da se o svemu ovomu nije raspravljalo, moguće da je koji kanon unešen od prepisivača iz kojih drugih Koncila, ali stvari o kojima se ovdje govori, jesu uprav pitanja, koja su u ono doba bila veoma živa i zadavala Crkvi dosta brige[69]. Takogjer ne može se razlogom sumnjati, da bi bili podmetnuti potpisi biskupa. Za veći dio onih biskupija, koje se tu spominju, znamo iz drugih izvora, da su doista opstojale. Imena potpisanih biskupa sva su latinska. Da se je ovaj Koncil držao koji vijek kasnije, ili da su Akta bila poznijih vijekova od koga sastavljena, lako da bi se bilo potkralo koje ime slavensko ili langobardsko[70]. Ako pogledamo samo natpise prvih vremena hrvatske dinastije, VIII. i IX. v., naći ćemo mnogo nelatinskih imena. I samo datiranje po konzulima u ovim Aktima daje razumjeti, da su ona autentična. Da su ona kasnije izmišljena, falsifikator bi bio jamačno označio godine drugačije. Tko bi htio ostati pri tome, da su Akta krivotvorena, trebalo bi da nagje bar razlog radi kojega se je falsifikator dao na ovaj posao. Ali u istinu nemamo nikakva razloga, koji bi nas uvjerio, da tu sumnju prihvatimo. Nitko ovim Aktima ne dobiva ništa, dapače Crkva gubi na ugledu, jer Akta iznašaju mnoge mane, koje su bile zarazile svećenstvo i vjernike Crkovne pokrajine Dalmacije.

Kada je ovaj Koncil držan? — Akta počimlju ovako: *„Honorius (II) iunior archiepiscopus salonitanus XXI. Iste fecit concilium solemne, ut infra, sub die XVII. kal. iuliarum, consulatus vero Lampadii et F. Oresti. Congregatis beatissimis viris episcopis, presbyteris, dyaconibus, nobilibusque filiis et cuncti ordinis clero, Honorius dixit . . .“*[71]

Spomenuti konzuli Lampadij i Orestes bili su u vlasti godine 530.; te godine dakle na 15 srpnja držan je prvi Koncil i dosljedno već te godine Honorij bijaše biskup solinski, a sva je prilika i koju godinu prije; možda već 527. kako bilježi Katalog rimski, jer nije vjerojatno, da se je odmah prve godine svog biskupovanja dao na ovaj posao.

U Aktima Koncila piše se, da je Honorij bio dvadeset i

---

[69] Idem ib. p. 164.

[70] Glede imena u dokumentima početkom srednjega vijeka sr. Jireček, die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters I. p. 25, 66. sl.

[71] Histor. Salonit. ed. Rački p. 13; Kukuljević, Codex Diplom. I. str. 195. sl.

prvi biskup solinski. Katalog rimski i Škematizam hoće, da je bio tridesotosmi; odlučuju uvijek isti razlozi, koji bijahu mjerodavni i za druge biskupe. U ostalim starijim i vjerodostojnim Katalozima ovaj je biskup ubilježen kao šestnaesti ili sedamnaesti po redu. U tom broju on je nasljednik Stjepanov i to neposredni. Kada se pomisli, da se je u staro doba bilježilo brojeve sa latinskim brojkama, tada se razumije, da je lako bilo od XVI. napraviti XXI.

Honorij II. držao je još jedan Koncil, kojega su se Akta sačuvala. On je držan: *„Post iterum atque iterum Lampadi(i) et Oresti sumens (consul?) sub die IIII nonis Maias facto sacerdotali concilio . . .“*

Do sada se je cijenilo, da je ovaj Koncil bio držan godine 532. Ali to je pogrješno, jer u Aktima ne stoji *iterum,* dali *iterum atque iterum,* što označuje treću godinu konzulata, dakle god. 533. Sličnih datiranja imademo u nekim kršćanskim natpisima Rima sa oznakom: *et iterum,* i označuju god. 533. Maffei pak donaša jedan natpis datiran skroz kako je i naš Koncil, naime — *iterum atque iterum post consulatum Lampadi et Orestis* — i kaže, da je iz god. 533[72].

Ovaj se Koncil bavio osnivanjem triju novih biskupija i imenovanjem dotičnih biskupa. Prepisivači su nam imena mjesta tako nagrdili, da nije baš lak posao utanačiti sjedišta novih biskupija i neka važnija mjesta, koja su imala pripasti ovim novoustrojenim biskupijama, a koja dotična Akta spominju. Savjetnik Alačević pokušao je u „Bullettino“ da razjasni ova imena i utanači njihovu ubikaciju, te je za jedan dio lijepo uspio[73]. Buduće iskopine po mnogim mjestima rimske Dalmacije unijeti će uhvano svjetla i u ova zamršena pitanja.

U potpisima nalazimo jedanaest imena i to sve samih biskupa, od kojih pet dolazi u prvom Koncilu.

Držimo, da je i ovaj Koncil bio u istinu držan i da se Akta ne mogu ubrojiti megju krivotvorena[74]. Da se ovo po-

---

[72] De Rossi, Inscript. Christ. Urb. Romae I. p. 470. — Vaglieri, I Consoli di Roma p. 310.

[73] Bull. Dalm. 1897. p. 102. sl.

[74] Dr. S. Ritig, koji je god. 1910. pregledao rukopise vatikanske Historiae Salonitanae (vat. lat. 7019. i Barb. lat. 828.) piše u opasci 10. str. 118. „Bogoslovske Smotre“ god. 1911. ovo o Aktima prvoga Koncila držana pod Honorijem: „Istina, Acta ovoga Koncila ne nalaze se u izvornoj

sljednje ustvrdi, moralo bi se najprije u njima naći nešto, što bi bar dalo slutiti korist, koju su neki morali imati da to urade. Tomu ne možemo naći traga, a datiranje Akata, osobito ono sa *iterum atque iterum*, varvarska latinština, imena biskupa i način zaključaka, a nada sve sadržaj, govore nam dovoljno za njihovu vjerodostojnost.

Iz navedenih Akata razabire se, da su tada u području Metropolije solinske opstojale slijedeće biskupije, a na čelu im ovi biskupi. Pri moru bile su ove: 1. Arba (Rab) sa biskupom Tycianus, prisutnim jednomu i drugomu Koncilu. 2. Jader (Zadar) sa biskupom Andreas, prisutnim jednomu i drugomu Koncilu. 3. Scardona (Skradin) sa biskupom Constantinus, prisutnim prvomu Koncilu. 4. Narona (Vid u Neretvi) sa biskupom Marcellus, prisutnim jednomu i drugomu Koncilu. 5. Epidaurum (Cavtat, Stari Dubrovnik) sa biskupom Fabrianom, prisutnim prvom Koncilu. 6. Muccur (Makarska) sa biskupom Stephanus, koga je drugi Koncil izabrao za biskupa, ustanovivši biskupiju Makarsku. Odregjeno je tom prigodom da ovoj biskupiji ima pripadati predio Montanense (Zagvozd), Delminense (Delminium, Dumno, Duvno), Onestinum (Oneum, Omiš) i Redditicum (Riditae, Danilo-Kraljice, megju Perkovićem i Šibenikom). U Zagori pak ležale su ove biskupije: 7. Ludrum (ne zna se gdje je uprav bilo to mjesto). Ova je biskupija bila utemeljena u drugom Koncilu i biskupom bio joj izabran Celianus. Njoj su pripadali ovi predjeli: Magnoticum (Municipium Magnum, Kljake-Drniša). Equitinum (Colonia Cl. Aequum, Čitluk kod Sinja), Salviaticum (Glavica kod Glamoča) i Sarziaticum (valjda vi-

Historiji Solinskoj Tome Arcidjakona († 1268.), nego su očito interpolovana. Boraveći zadnje jeseni u Rimu proučavao sam radi kanona splitskoga sabora od 925. god. vatikanske rukopise Historiae Salonitanae: Vat. lat. 7019. i Barb. lat. 828., ter sam došao do sigurna rezultata, da pomenute interpolacije ne mogu biti nipošto formalne patvorine, proizvod kasnijega falsifikata, nego ih je neki našinac iz autentičnih dokumenata uvrstio u svoj prijepis Tomine solinske povijesti, da bi mu bila što punija. Šteta je, te Rački za svoje izdanje Historia Salonitana, Zagreb 1894. (Monumenta, Scriptores III.) nije dospio napisati predgovor i svoje konačno mnijenje reći o tim interpolacijama". Ovdje se dr. Ritig ne izrazuje o Aktima drugoga Koncila, jer ih valjda nije opazio, ali o prvom je mnijenja koje ga smo i mi pa da bude i druge vidio, sva je prilika, da bi se i u tome s nama slagao. Sr. Dr. I. Kršnjavi. Zur Histor. Salonit. des Thomas Archidiaconus von Spalato. Zagreb 1900. str. 7.

sočina Glamoča). 8. Sarsenterum (po svoj prilici okolica današnjeg sela Aržano, Općine Imotske). I ova je biskupija bila utemeljena u drugom Koncilu, a prvi joj je biskup bio Paulinus. Ovoj su biskupiji bili odregjeni ovi predjeli: Novense (municipium Novae, Runovići kod Imotskoga)[75], Rasticiarium (? Rastok kod Vrgorca), Delontinum i Stantinum (mjesta nepoznata, sva je prilika da su bila megju Runovićem i Triljem), te Beuzavaticum (Bužan-grad) i Potuaticum, (nepoznata položaja). 9. Martaritana (sa sjedištem u Martar, Mostar?) sa biskupom Victor, prisutnim prvomu Koncilu. 10. Bestoensis (sa sjedištem u Bistue, Šuica na Duvanjskom polju), sa biskupom Andreas, prisutnim jednom i drugom Koncilu. 11. Siscia (Sisak) sa biskupom Joannes, prisutnim prvom Koncilu, a Constantinus, prisutnim drugom Koncilu. 12. Baroensis (u kotaru Pečkom blizu izvora rijeke Sane). Biskup ovoga mjesta nije bio prisutan ni jednom ni drugom Koncilu, ako nije jedan od onih dvaju biskupa koji su na drugom Koncilu potpisani, ali im nije naznačeno, koje su biskupije bili. Ova zadnja biskupija bila je utemeljena za biskupa Honorija[76].

Možemo dakle sigurno držati, da je Honorij II. dugo biskupovao u Solinu, da je svoj rad započeo izvrsno i mnogo toga htio da uredi, što je u Dalmaciji na crkovnom polju bilo neuredna, ali da se malo po malo odalečio od prave staze i zaslužio da bude ukoren od Pape Vigilija.

(Nastavak slijedi.)

[75] Nedaleko sela Runovića kod Bublina, ispod gomile Dikovače u Zmijavcima, bila je otkrivena god. 1897. bazilika na tri broda a na dvije apside, duga 25 m, široka 14 m, po svoj prilici iz VI. v. (Bull. Dalm. 1899. str. 211; Starohrvatska Prosvjeta 1900. str. 93; Glasnik Zemaljskoga Muzeja u Sarajevu 1900. str. 333.—337.). Lako da je ovo bila bazilika ovoga municipija, koji je pripadao novoustrojenoj biskupiji Sarsenterum. I ovdje bi bilo umjesno kopati.

[76] Bull. Dalm. 1878. str. 21. sl; 1895. str. 57, 100; 1891. str. 48; 1897. str. 102. sl; Dr. Jelić u Glasniku Zemaljskoga Muzeja u Sarajevu 1898. sl; Dr. Patsch ibid. 1900. str. 555 sl; Cons, la province romaine de Dalmatie, Paris 1881. str. 184. sl; Tomaschek, Die vorslavische Topographie str. 497. sl.

Odgovor na kritiku „Malta ili Mljet" o mojoj Meliti.

Piše: V. Palunko t. b.

G. dr. R. Vimer napisao je kritiku o mojoj Meliti, te je tiskao u „Bogoslovskoj Smotri" god. II. Zagreb 1911. i u posebnoj brošuri. Na prvi mah, pročitavši kritiku, mislio sam ne odgovoriti ništa, pošto g. kritičar nije pobio niti jedne tačke u Meliti; a opet dokazi, što ih navede, prazni su i bez temelja; a forma — što da kažem — ima i uvredljivih izraza. Ali, čuvši, da neki, tobože učeni, hvale kritiku, a nijesu možda ni pročitali Melitu, rekoh: ovim slijepcima valja otvoriti oči, te se stavih na posao.

Što je g. kritičar napisao kritiku — bila kakva bila — milo mi je, pošto svaka kritika otkriva sve to jasnije istinu. Ali nikako ne mogu da shvatim, zašto se moj kritičar svaki čas češlje o Giorgi-a. Za to ću najprije istaknuti, kako je postala Melita, i tako će biti jasno, kako je neumjesno ono neprestano zabadanje u Giorgi.

Bilo je zadnjih Jula mjeseca g. 1907., kad sam se u Rogatcu, neko jutro razgovarao sa Mons. Bulićem i sa prof. drom. Smičiklasom, o sv. Pavlu i o njegovom putovanju u Rim. Ja kažem, da se Pavao razbio na Mljetu, a nipošto na Malti. Na to će Mons. Bulić, da nije tako, niti je to moguće. A ja·ću u kratko navesti one dokaze, što sam ih kasnije naveo u Meliti. A on će u ruglo sa mojim dokazima. Na to će prof. Smičiklas: „Nemoj se tako rugati, nije to na odmet; te bi dokaze valjalo prije proučiti." A Mons. Bulić meni: „A ti uzmi, napiši i štampaj."

A ja njemu: „Lako je tebi kazati: napiši. Nije sada za mene, da se zadubim u tako pitanje; prvo, nemam vremena; gdje je ogromna biskupija, gdje kor svaki dan, prije i poslije podne; a nemam niti sredstava, nemam na raspoloženje biblioteka, a moja privatna nije dostatna." I tako se rastadosmo. Niti ja dalje mislim o tome. Bit će prošle dvije godine, kada mi dođu do ruku Djela Apostolska. Čitam putovanje Pavlovo — a čitao sam ga Bog zna koliko puta — te ću ustati kličući: ta šta će mi sredstva, da dokažem da se je Pavao razbio na Mljetu, kada to jasno kaže sv. Luka, sa svim okolnostima. Dosta mi je sv. Luka. Gledam spisatelje, što ih imam pri ruci: Zilliona, Van Steenkiste, Vigouroux. Svi su za Maltu. Ništa za to, te premda preterećen radom, upotrebljavajući ulomke vremena, osnovah i napisah Melitu.

Neko jutro, pred Božić, g. 1909. sretem se sa Mons. Bulićem na plohati Dušica — ovdje u Splitu — te ću mu kazati: „Znaj, napisao sam knjigu o Pavlovu brodolomu, i pošlo mi je za rukom da dokažem, da se je zbilo na Mljetu". „To nije moguće", on će. A ja njemu: „Vidjet ćeš, i uvjerit ćeš se." — „Nikada; dapače ću ti napisati kritiku". — A ja: „Slobodno, ali ćeš badava naoštriti dlijeto, istupiti će se." Još će on meni: „A imaš li Giorgi?" — „Nemam." — „O, to pak ne ide", on će „ja ću ti ga zaimati." A ja njemu: „Lijepa ti hvala; baš ćeš mi učiniti ljubav." Nije mi ga odmah poslao, jer mu je bio kod dra. Alfirevića. A kad mu ga je ovaj vratio, do nekud mjesec dana, poslao mi ga je po poslužniku.

Neznam dakle, kako moj kritičar hoće na silu da sam svoje djelo napisao po Giorgi. Ja sam svoje djelo osnovao i napisao bez Giorgi; a pošto sam kasnije našao u Giorgi lijepih izvora, naveo sam ih, naslanjujući se na nj, učena i poštena spisatelja. Ta koje sam zlo tim učinio? Naveo sam spisatelja iz Dictionnaire de la Pèlerinage od riječi do riječi, a moji kritičari ne zabadaju nos u nj, nego u Giorgi. Svaki, koji pročita Giorgi i moju Melitu, uvjeriti će se, da ja mislim svojom glavom, da je rad Melite moj; a služio sam se Giorgiem kako i sa drugim auktorima, što sam ih imao pri ruci.

Neka me moj kritičar pobija, a lako će me pobiti, dokaže li samo: 1. da po onome vjetru nije mogao brod doći na Mljet, nego na Maltu; 2. da na onome moru ne može biti Mljet, nego Malta; 3. da sve one okolnosti, što napominje sv. Luka, ne

mogu se odnositi na Mljet, nego na Maltu. Tada ću se pokloniti i biti haran g. kritičaru; jer nije meni do toga, da li je Pavao bio na Mljetu ili na Malti, nego mi je do istine. Ali svečano prosvjedujem protiv klevete da iskrivljujem riječi sv. Pisma. Riječi su sv. Pisma, riječi Božje, a iskrivljivati riječi Božje, svetogrđe je; stoga to odbijam. Molim kritičara da mjeri riječi.

A sada, evo me na pretresanje dokaza moga kritičara.

Onda kada izađe Melita na svijetlo, tko da navali na nju? Dva domaća profesura i nitko drugi. Doista žalosno! Kô da je Melita otkrila neku sramotu za naš narod, gdje kaza, da je naša zemlja bila sretna primiti Pavla, izbačena od mora! Pa da su napala ozbiljnom kritikom, ni po jada, nego uvredama! To je malo odveć! Maltezi, u čiju sam svetinju krenuo, i koji se ponose predajom, da je kod njih bio sv. Pavao, pisaše mi uljudno, onako, kako se pristoji izobraženim ljudima, noseći neke prigovore i pitajući neka razjašnjenja.

Što je ovo, da naši ljudi ne dadu, da se govori o dolasku Pavlovu na Mljet? Zar se boje, da ih Pavao ne baci na vatru, kao što je bacio ljuticu? Pavao ne bi bio ni ljutice bacio, da ga nije ujela i htjela mu prikositi život.

Predgovor.

Na strani 3. piše g. kritičar: „U toj raspravi spominje se na dva mjesta i moj „Život sv. Pavla“, da lijepo kažem, na dosta nelijepi način. Predbacuje mi „Melita“, da rušim tradiciju otoka Mljeta i da tvrdim, da se Pavao iskrcao na otoku Malti iz razloga, kojih nijesam proučio. — Sve sam to rekao, samo su zadnje riječi nešto iskrivljene; ovo sam rekao: e questo poggia su argumenti, che probabilmente non avra studiati[1]. Ali nijesam tim namjeravao uvrijediiti, ni njega nit ikoga; pošto nijesam u nikome otkrivao zle namjere. Ja sam kazao, da i moj pokojni otac ruši tradicîju Mljeta. A jesam li hotio uvrijediti uspomenu svoga oca? — Sačuvao Bog! Tim sam hotio reći, kako se i sa svetom namjerom ruši ova predaja. Gospodin se je kritičar naljutio, gdje sam kazao, da ruši predaju Mljeta; dakle hoće da kaže, da je ne ruši. Da vidimo.

[1] Melita p. 57.

On piše: „Kako bi nam i milo bilo, kad bismo mogli reći, da je naš hrvatski Mljet primio Pavla u svoj naručaj, ipak moramo priznati istini za volju, da se Pavao sada iskrcao na Malti.“ Ovo on piše u „Životu sv. Pavla“, knjižici namijenjenoj puku; ovu knjižicu čita naš narod, koji drži, da se Pavao iskrcao na Mljet. Što mu kaže knjižica? — Evo ovo drugim riječima: Ja, osoba poznata, kažem vam, da bi mi posve milo bilo, kad bih mogao reći, da je sv. Pavao bio na Mljetu, pošto je to naš hrvatski otok; ali to nije istina, mi ne smijemo tvrditi laž; na žalost, nije Pavao bio na Mljetu, nego na Malti. Istina, malo sam raširio riječi g. kritičara, ali mislim, da nijesam niti najmanje promijenio smisao. Sada neka sude nepristrani, ruše li ove riječi predaju o sv. Pavlu na Mljetu, ili je zidaju? — Ruše i kako strašno! Da g. kritičar nije bio posve proučio ovo pitanje, dokazuje i tim, što, da kritikuje Melitu, nabavio je toliko knjiga, da je iz samoga Splita, od jedne osobe, dobio ih desetak, u Aprilu g. 1911.

Mislim, da smo s ovim na čistu, i što sam kazao, pravo sam kazao.

Niže g. kritičar piše: „Pročitavši „Melitu“, nisam mislio na nju ni odgovarati... No jer je to po nas Hrvate dosta važno...“ — Dakle je dosta važno po nas Hrvate da ne bismo mislili, da se je Pavao razbio na hrvatskome Mljetu! Tko u tome da nađe važnosti!

I. Vjetar.

Na str. 4. i 5. g. kritičar napinje se iz petnih žila, da dokaže da je vjetar, koji je nosio Pavlovu lađu bio „εὐρακύλων“ a nipošto „εὐροκλύδων“. Veli: „Kad je dakle od 432. u svemu grčka rukopisa sv. Pisma samo zapravo dva ili tri pišu „εὐροκλύδων“, a svi ostali „εὐρακύλων“, nema sumnje, da je potonja riječ prava. Tko će reći, da nije pravovaljan zaključak parlamenta, za koji je glasovalo 429 zastupnika, a samo trojica proti?“ — Ovaj parlamentarizam u znanstvenim pitanjima posve je prozaičan, te više zaudara politikom nego znanosti. U znanosti nije lako zabaciti ni samo jedan vrijedni eksemplar prama ih hiljade. Kada bismo hotjeli na taj način riješiti pitanje, je li više spisatelja, da je Pavao bio na Malti ili da je bio na Mljetu; pitanje

bi odmah svršilo, pošto bi se spisatelji za Mljet izgubili, kao kap vode, prama spisatelja za Maltu. Ali, lagano; ne odlučuju ovdje glasovi nego razlozi.

G. kritičar dalje kaže: „može li se danas naći razborit čovjek, koji bi se usudio braniti varijantu „εὐροκλύδων"?" Gospodine, što ste rekli! Ne samo nalazi se razborit čovjek koji se usuđuje braniti varijantu „εὐροκλύδων", već je brani sama sveta Katolička Crkva; za svetu su Crkvu svete obje riječi, i *εὐροκλύδων* i *εὐρακύλων*. Dakle g. kritičar nije ništa dokazao; mora se računati sa obje riječi. —

Na strani 7. g. kritičar piše: „Pošto smo dakle ustanovili pravo ime..." — Nije se ništa ustanovilo; pravo su ime *εὐροκλύδων* i *εὐρακύλων*. Istina, sv. Luka nije rabio ove obje riječi, nego jednu. Koju? — Ne može se sigurno reći; ali je vjerojatno, da je rabio *εὐροκλύδων*, riječ čisto grčku, čim je *εὐρακύλων* smjesa grčke riječi sa latinskom; a sv. Luka, koji je u svemu bio tačan, doista je bio i u tome. Ovo što veli g. kritičar: „Luka je saznao za ime toga vjetra od aleksandrijskih mornara" nije trebalo Luci učit se od mornara, kako ima zvati vjetrove; on, kao učenjak i vještak, znao je sve to vrlo dobro.

Na strani 6. piše sam g. kritičar, da se je riječ *εὐροκλύδων* pisala na razne načine. Istina, riječ *εὐροκλύδων* toliko se je izmjenjivala, i recimo, kvarila; a riječ *εὐρακύλων* nije se mijenjala, onako je ostala. Što bi to značilo? — Značilo bi, da je *εὐροκλύδων*, prvobitna riječ, da je nju napisao sv. Luka; a pošto prepisači nijesu dobro znali što znači *κλύδων*, mijenjali su ovu riječ na razne načine, dok nijesu napokon došli do *ἀκύλων* što su razumijevali; i tako je ostalo *εὐρακύλων*, što su prepisivali, i tako je moglo doći do 429 eksemplara, što ih navodi g. kritičar na strani 5.; a *εὐροκλύδων* ostalo je sačuvano u onim eksemplarima, što su potekli od prvoga teksta.

Da nu čujmo, što piše učenjak Secchi o grčkome *εὐροκλύδων*: I codici graeci e le versioni orientali ci danno in questo solo vocabolo otto varianti per lo meno, e sono *εὐροκλύδων* comunemente adotatto... *εὐρυκλύδων* da taluni prescelto, *εὐρακλύδων*, *εὐροκοιδων*, *εὐρακυκλων*, *εὐτραχηλων*, *εὐρακηλων*, *ΕΥΡΑΚΥΛΩΝ* lezione

dei due codici alessandrini piu antichi britannico e vaticano[2].

Tko ne vidi, da je prelaz od εὐροκλύδων na εὐρακύλων posve naravan; od εὐροκλύδων, nakon toliko promjena, došlo je do εὐρακήλων; a od ovoga do εὐρακύλων nema nijedne razlike osim η, i υ, a izgovarajući eta sa ita, εὐρακήλων je eurakilon.

A prevodilac Vulgate, da prevede riječ εὐροκλύδων, pošto je εὖρος svakome poznat, ali ne tako κλύδων, a on je znao što znači κλύδων, uzme riječ aquilo. I eto euroaquilo.

Po onome što piše uč. Secchi, ne bi reći, da je proporcija između eksemplara sa εὐρακύλων i εὐροκλύδων, kako između 429 i 3.

Na strani 6. g. kritičar piše: Varijanta „εὐροκλύδων“ dolazi prvi put u dosta lošem sirskom prijevodu... — Ne mogu shvatiti, kako g. kritičar može zvati sirski prijevod lošim! Nalazim pod naslovom: Versiones utriusque Testamenti, ovaj red: 1. Itala Vetus; 2. Vulgata; 3. Phscito seu simplex Syriaca; 4. Syriaca Pholoxeniana; 5. Aegyptiaca: a) Coptica; b) Sahidica; c) Aetiopica, itd. I evo što se piše o sirskom prijevodu: **Phscito** seu simplex Syriaca, iuxta Iacobum Edess. auctorem saec. VII., a discipulis Taddae Apostoli, ut aiunt, Edessae confecta ex textu originali utriusque Testamenti. Diu ante saec. IV. certissime in usu erat, eamdemque auctoritatem habuit ac Alexandrina penes graecos et Vulgata penes latinos. Est valde fidelis et accurata[3]. A kamo li, sirski je prijevod loš! ne vrijedi! One riječi, što ih je g. kritičar meni obratio, na strani 9.: Evo do kakova se tumačenja dolazi, kad čovjek silom hoće da dokaže nešto, što se... dokazati ne može! bolje da ih uzme za sebe; pošto meni ne idu, a njemu će dobro doći. —

Na strani 7. g. kritičar slijedi: ...da vidimo, kaki je to bio vjetar. Riječ eurus ima troje značenje: jugoistočnjak, istočnjak i vihor uopće (Divković, La-

---

[2] **Jo. Petrus Secchi.** Esame della recente edizione ed. del **N.** T. greco publicata in Lipsia dal Dott. G. **Martino Agostino Scholz.** Roma 1838., 1839. Art. III., p. 68. **Ap. Patritii,** in Actus Apostolorum commentarium. Romae. Civ. Catt. 1867.

[3] Enchiridion Ad Sacrum Disciplinarum Cultores accommodatum. Romae. Typ. Polyglotta. 1877., p. 10.

tinsko hrvatski riječnik. Zagreb 1906. strana 365.), U prvome značenju ne smijemo je uzeti, jer je spojena sa aquilo, što znači sjever. Tad bi naime značila u prevodu južni sjevernjak, što je nesmisao. Da taj vjetar pobliže označimo, valja nam riječ eurus uzeti u drugom značenju, naime istočnjak. — Dosta je smiješno ovo razloženje g. kritičara; ne će uzeti riječ u prvom značenju, jer se ne sudara sa njegovim mnijenjem. To bi bilo kô reći: imam žutu sjajnu kovinu u ruci; ovo može biti tuč, a može biti zlato; da je ovo tuč ne bi vrijedilo ničemu; a ja hoću da je zlato; dakle ću je uzeti u drugome značenju, a ne u prvome. — Uzmi je u kojem hoćeš značenju; to ti je, gospodine moj, tuč.

Riječnik kaže, što znači riječ eurus, naime: jugoistočnjak i istočnjak. A iz riječnika se ne uzimlje ono značenje, što se hoće po svojoj volji, nego ono, što odgovara svim okolnostima. A eurus je nekoć značilo jugoistočnjak, a nekoć i jugoistočnjak i istočnjak. A sada u kojem značenju da ga uzmemo? — U onome, u kojemu su ga uzeli spisatelji onoga doba; a spitelji onoga doba uzimali su ga jedino u značenju jugoistočnjaka; dakle mi ga moramo uzeti u tome značenju. Da su ga uzimali u značenju jugoistočnjaka, Melita je jasno dokazala tolikim svjedocima na pag. 15., 16. i 17., a g. kritičar ne samo da nije pobio ni jedan dokaz, nego se nije ni osvrnuo na nje, premda je bila njegova dužnost pobiti ih ili im se pokloniti. Dakle je eurus jugoistočnjak.

Ali g. kritičar kaže, da se ne smije uzeti — u značenju jugoistočnjaka — jer je spojen sa aquilo... Tada bi značilo u prevodu južni sjevernjak, što je nesmisao. — Baš tako, nesmisao. Ali ne za to, što je nesmisao eurus u značenju jugoistočnjak sa aquilo, ima se uzeti eurus u značenju istočnjak, nego se aquilo nema uzeti u značenju vjetra, nego u značenju žestine eura. Dakle ostaje ono, šlo sam rekao u Meliti, pag. 17., da, toliko εὐροκλύδων koliko εὐρακύλων znače jedno te isto bijesan eurus. I evo kako: εὐροκλύδων sastavljen je od εὖρος, jugoistočnjak, i κλύδων — uzrujan, bijesan — a εὐρακύλων sastavljen je od εὖρος, jugoistočak, i ἀκυλων — buran, bijesan — toliko jedno, koliko drugo znači: bijesan jugoistočnjak — uragan šiloka — fortunal šiloka.

Za doba sv. Luke nije se nijedan vjetar zvao ni εὐροκλύδων ni εὐρακύλων; stoga, doista, nije mogao sv. Luka nazvati tim imenom nijedan vjetar. On je nazvao onaj vjetar njegovim imenom tada poznatim εὖρος, a nadodade mu κλύδων, ili ἀκύλων, da naznači žestinu eurovu, što odgovara tifonu. Ovo je sve Melita opširno istumačila, a da je nije nitko pobio.

Dalje piše g. kritičar: Da bi euroaquilo ikada značilo „scirocco aquiloso" posvema je krivo. Da je taj vjetar bio buran, označio je Luka već riječju typhonicus, koju piše pred euroaquilo. Kada dakle aquilo ne bi značilo ništa više već buran, bila bi to tautologija, o kakovu se sv. Luka nije nikada ogriješio. — Ne, istina je, nije se sv. Luka ogriješio nigdje, pa ni ovdje tautologijom. Ali, da bi euroaquilo ikada značilo sjeveroistočnjak, ili jugoistočnjak, a ne „scirocco aquiloso", tada bi sv. Luka bio rekao krupnu netačnost, dapače nesmisao; a doista nije se sv. Luka nikada tim ogriješio. Sv. Luka piše, da je bio vjetar typhonicus, a to je ime generično strašne oluje; a εὐροκλύδων ili εὐρακύλων kažu, koji je bio taj tifonični vjetar, naime: bijesni jugoistočnjak. Znači li pako, kako hoće g. kritičar, euroaquilo sjeveroistočnjak: tada bi po njemu kazao sv. Luka: podigne se tifonični vjetar, koji se zove sjeveroistočnjak. — Prosti, sv. Luka, sjeveroistočnjak nije tifonikus, ti si krivo kazao, ti se ne razumiješ u vjetre, pošto ni jedan vjetar, prosti, nije tifonikus; ni sjever, ni jug, ni zapadnjak, ni istočnjak, ni jugoistočnjak, ni sjeveroistočnjak; pošto svi ovi vjetri mogu biti blagi i ugodni; a samo su onda tifonični, kada su bijesni, kada su strašni: bijesni sjever, bijesni jug, bijesni zapadnjak, bijesni istočnjak, bijesni jugoistočnjak, bijesni sjeveroistočnjak itd. I tako svaki vjetar može biti tifon; a Talijanci zovu ovu vrst oluje tromba. Dakle je sv. Luka dobro kazao: podigne se tifonični vjetar, koji se zove: εὐροκλύδων ili εὐρακύλων — bijesni uragan jugoistočnjaka; gdje je εὖρος jugoistočnjak, a κλύδων ili ἀκύλων — bijesni uragan. Dakle sv. Luka tačno piše, po svome običaju, niti se je ogriješio tautologijom.

Da nu, prije nego svršimo ovo pitanje, čujmo jednoga učenjaka prvoga reda, P. Patrizi: „Eurus je grčka riječ, a Aquilo latinska. Rimljani nijesu se od prije služili ovom riječi eurus, nego su je kasnije uzeli u novoj diobi vjetara za

Avgusta[4]. Ali, između dvadeset i četiri vjetra, što su od tada brojili Rimljani, ne nalazi se Euroaquilo, dapače niti ijedan drugi starih spisatelja, nije ga nikada ni spomenuo — quin imo nemo alius e veteribus scriptoribus eum unquam nominavit. (Neka moj kritičar ovo dobro zapamti). Odakle neki mjesto ovoga imena, vole stavljati ime *εὐροκλύδων*, što se nalazi u više grčkih eksemplara — Hinc quidam loco huius nominis nomen *εὐροκλύδων* quod est in plerisque graecis exemplaribus (a kamo li dva ili tri prama 429) poni mallent; koje ime (*εὐροκλύδων*) nije vlastito ime kojega od određenoga broja vjetara, niti se čita kod ijednoga drugogoga spisatelja, barem od starih, ipak je tako sastavljeno da se lako opaža, da je moglo biti vlastito oluje, koja podiže valove, i da sa one strane vreba navaljuje odakle duva Eurus. Quod quidem nomen neque ipsum alicuius e constituto ventorum numero proprium est, neque apud ullum alium scriptorem saltem e veteribus, legitur (dakle nema vjetra *εὐροκλύδων*, niti *εὐροακύλων*, kao što sam kazao), tamen ita compositum est ut videatur commode veluti proprium fieri potuisse turbini **fluctus excitanti** atque ex illa coeli plaga irruenti unde Eurus spirat[5]. Još nadodaje: Legituro quidem nomen *εὐροκλύδων* in Etimologico magno: *Τυφων ἐστιν ἡ του ἀνεμου σφοδρα πνοη ὁς και εὐροκλύδων καλειται* Typhon est venti vehemens flatus, qui et Euroclydon vocatur, sed ecquis dubitet quin auctor haec acceperit ex loco Actuum Apostolorum? Ceterum istud *εὐροκλυδων* iam a vetustissima aetate in graecos codices (a kamo li u dva tri) irrepsisse testis est syrus interpres, qui hoc vocabulum in sua translatione retinuit[6].

Na strani 8. g. kritičar prigovara, što riječ *κατά* uzimljem u smislu adversus, te me fino i uljudno šalje da učim gramatiku. Evo njegovih riječi: No da je „Melita“ malo zavirila u grčku gramatiku, bila bi našla, da predlog *κατά* sa genitivom znači na prvom mjestu sa, niz, nuz, dolje. — Eto, što nijesam znao, a ostario sam;

[4] **Vitruv.** De Architect. I., 6. Ap. **Patritii.** o. c.
[5] **Patritii** l. et. o. c.
[6] Ibid.

istina, imao sam za profesura učenog Patrizi, ali nijesam moga kritičara; da, je li neki predlog, recimo κατά, koji se u genitivu uzimlje u različitom značenju: n. pr. 1. de, niz, nuz, dolje (ubi ad spatior. rationes refertur); 2. de decursu intra religionis fines, i. e. a superioribus locis ad inferiora usque; 3. adversus — consociat. c. verbis accusandi, litigandi[7], tada onaj predlog valja uzeti u onome značenju, što je na prvome mjestu. Tako veli moj kritičar: Tomu imade nebrojeno primjera u klasičnoj grštini. Sv. Luka bio je klasično naobražen Grk, pa je u tom smislu upotrebio κατά i ovdje (str. 8. red 5.—10.) Ali to načelo ostavljam g. kritičaru, a držim se ovdje trećega mjesta, a nipošto prvoga, kao što se trećega mjesta drži i Vulgata.

A g. kritičar veli: Tu dakle Vugata nije zgodno prevela riječ κατ' αὐτῆς sa contra ipsam, već bi morala kazati de ipsa ili per ipsam. — Grjehota dakle, da nije Vulgata čula nauk moga kritičara, te zavirila u grčku gramatiku. Ali nije samo Vulgata da nije zavirila u grčku gramatiku, dali nije ni sv. Jerolim ni prevodilac Sirski, koji nosi: impegit in nos flatus turbinis, ni Ario Montan: misit contra ipsam; ni Erasmo: coortus est contra ipsam; ni prijevod francuski: se déchaîa sur l'île; ni hrvatski: dunu nasuprot njemu; ni talijanski: si levo su quella ili: a quella percosse; ni Njemački: wider die Inseln, itd. Sve što sam vidio prevoda, svi kažu contra. Pa da nitko od njih nije zavirio u grčku gramatiku! Risum teneatis amici!

Dalje piše g. kritičar: Nu kad mi i ne bi znali po samom imenu, kakav je vjetar bio euroaquilo, možemo ga u ovom slučaju točno označiti po pravcu, kojim je zanio lađu. — Evala, posve dobro! — Slijedi g. kritičar: Nastavljajući svoje pripovijedanje kaže Luka: „Cumque arrepta esset navis, et non posset conari in ventum, data nave flatibus, ferebamur. In insulam autem quandam decurrentes quae vocatur Cauda, potuimus vix obtinere scapham... Iz ovoga je jasno, da je vjetar duvao sa sjevero-

[7] Gottl. Wilke. Lexicon Graeco-Latinum. Ratisbonae 1858. p. 424.

istoka, da je euroaquilo sjeveroistočnjak. — Lagano! iz ovoga se vidi, da taj vjetar nije nipošto mogao duvati sa sjeveroistoka; dapače, sa jugoistoka.

Na strani 9. nastavlja g. kritičar: Kad bi ih kakav južnjak bacio bio do Kaude, morala bi lađa ploviti protiv vjetra, a to se očito protivi sv. Pismu, koje kaže, da lađa nije mogla vjetru odoliti. Tvrditi, dakle, da je euroaquilo bio vjetar s juga, znači izvraćati sv. Pismo. — Neka mi prosti g. kritičar, gdje ću mu kazati, da ne znači ovo izvraćati sv. Pismo, već znači, da brodarenje na moru nije baš konj od megdana g. kritičara; a to se jasno vidi na strani 12., gdje hoće da prestavi sebi tifoničku oluju sa brodima osidranim i svezanim u riječkoj luci, čim kaže: Ja sam sebi (ne znam, da li pravo) tu stvar tumačio sa prijelazom skele na rijeci, gdje valovi udaraju brodu o bok, pa ga tako turaju s jedne obale na drugu. Ovako može govoriti samo onaj, koji ne zna, da li je more slano. Znam, da u tome nema sramote za g. kritičara, pošto se ne može od njega zahtijevati, da se razumije u more i u brodarenje; ali se svakako ima zahtijevati, da bolje mjeri riječi, kada se tiče brodarenja, a ne kategorično kazati jednome crkovnome dostojanstveniku, koji mora čuvati sv. Pismo čak više nego oči i sami život, da izvrće sv. Pismo, što znači, da se s njime služi da zavarava.

A sada na stvar. Ja ne izvrćem sv. Pismo, već se tijesno držim sv. Pisma. — Da lađa izađe iz luke Boniportusa, te da nastavi svoj put put Zapada, mora ići protiv vjetra, pošto ona luka zja na Jug, a sa Zapada strana je duga preko tri milja, a vjetar je duvao s Juga[8]; dakle red je ići protiv vjetra, a to biva, jedreći koso — burdižajući. — Kada je tako lađa izašla iz Boniportusa, plovila je uz Kretu — legebant Cretam. A, ploviti uz obalu, neće reći, da se ima otirati o obalu; a nada sve, ako vjetar tjera na obalu, kako je u ovome slučaju, tada valja odalečiti lađu od obale, barem tri, četiri milja; i tako ploviti uz obalu. Dosta je pogledati na kartu, da se vidi kako je lađa na istome pravcu od Kaude, je li samo tri milja udaljena od obale, povlše Boniportusa. Lađa je tim pravcem jedrila, na orcu, nešto na vjetar. Zatim je napao tifon, pretvorivši se jug na jugoistok, te nije dao lađi da ide na vjetar,

[8] Aspirante autem austro, Act. XXVII, 13.

kako govori sv. Luka: Non posse conari in ventum, to jest, nije mogla ići na orcu, šta će reći, da je prije išla na orcu, a sad je primorana popustiti vjetru i pođati. Idući lađa u pravom pravcu put zapada, to jest, a mezza nave, ni na orcu ni na pođu, ide pravcem Kaude; a, idući na orcu, kako se dade zaključiti iz Lukinih riječi, više dođe u pučinu. Nu, to je malo trajalo, nadođe tifon, koji krene jače na istok, te posta euroklidom ili euroakilom — jugoistok. Sada lađa mora pođati; a pošto je još nosilo jedro, u po krme, dođe pod Kaudu, kojom se pokrije s lijeve, od juga; i tako im pođe za rukom, ako i teško istegnuti brodicu na lađu.

Na strani 9. veli g. kritičar: Dobro tumače bogoslovi i mornari, da žestok južnjak ne bi zanio lađu, koja plovi ispod Krete prema Kaudi, već bi njome tresnuo o Kretu. A kako hoće „Melita“ da izbjegne tomu nepobitnomu prigovoru? Veli, da ploviti uz obalu znači ploviti dvadeset morskih milja daleko od nje. — Nije istina, da je isprva bio žestok južnjak; Aspirante autem Austro, aestimantes propositum tenere, cum sustulissent de Ason, legebant Kretam[9]. Dakle su mogli broditi, a da ih ne tresnu o Kretu. Dakle ti nepobitni prigovor ne vrijedi ničemu. A kada je požestio vjetar, i krenuo jače na istok, tada je lađa popustila vjetru i pođala pod Kaudu. Kako sam malo prije potanko opisao njezino putovanje do ispod Kaude. Nije istina, da sam ja kazao: da ploviti uz obalu znači ploviti dvadeset morskih milja daleko od nje. Ovo sam kazao: La nave si trovava distante da terra, quanto l'isola Clauda cive venti miglia[10]. Lađa je plovila uz obalu, od nje daleko dva ili tri milja, od luke Boniportusa do rta Lithinos, a odmah čim je mitila Lithinos, našla se je više od dvadeset milja daleko od obale, jer se ondje uvaljuje Kreta za gotovo dvadeset milja, a u pravcu Kaude. Dakle nijesam ništa ovdje neumjesno kazao. A one riječi, što mi ih g. kritičar okreće: Evo do kakova se tumačenja dolazi, kad čovjek silom hoće da dokaže nešto, što se iz sv. Pisma dokazati ne može! Neka ih uzme za sebe, te neka sebi kaže: „evo, do kakvih se neumjesnih prigovora dolazi kada

[9] Act. XXVII., 13.
[10] Melita p. 11.

čovjeku hramlje znanje brodarenja na moru, niti se pazi na uvale pri jednoj obali. A ja dolazim do mojih zaključaka tvrdo se držeći sv. Pisma, iz kojega vadim zairu.

G. kritičar da me pobije slijedi: Ὑποτρέχω znači doći pod, o brodarima dobroditi pod nešto. Njemački: darunter hinlaufen, unterlaufen. Tako tumače svi tumači riječ: in insulam autem decurrentes. — Evala! krasno! ne može se bolje. Dakle, što odavle slijedi? — Govori g. kritičar: Iz ovoga se i opet vidi, da je vjetar duvao sa sjeveroistoka. Ploveći ispod Kaude bili su za čas zaštićeni od vjetra... Karta dakle dodana „Meliti", koja označuje da je Pavlova lađa doplovila nad Kaudom u očitom je protuslovju sa tekstom sv. Pisma. Kada bi karta označivala, da je Pavlova lađa doplovila nad Kaudom, bila bi u očitom protuslovlju sa tekstom sv. Pisma. Ali to moj kritičar tvrdi, a ne ja, ja tvrdim da je Pavlova lađa došla pod Kaudu. Molim, koja je strana pod Kaudom, a koja nad Kaudom, za one koji brode nad obalom Krete od Boniportusa put zapada? — Svakako strana Klaude, što gleda Kretu, to je pod, a strana što gleda Afriku, to je nad. To znadu i mala djeca. Dakle nije „Melita" sa svojom kartom u protuslovju sa tekstom sv. Pisma, nego moj kritičar. I još će mi kazati da izvrćem sv. Pismo! Bog mu prostio!

Na strani 10. g. kritičar veli, da ja izvrćem sv. Pismo. — Divna je ona naša u Dubrovniku: da ono, što tko ima, da to i daje. — Evo što kaže: Da je euroaquilo bio sjeveroistočnjak, vidi se napokon i po tomu, što su se mornari bojali, da ih ne zanese pod Sirtu... A kako je „Melita" izvrnula to mjesto? Veli, da se pod Syrtis ne imade razumijevati Sirta, već uopće loca arenosa vadosa. — Nije istina, da je „Melita" kazala, da se pod Syrtis ne imade razumijevati Sirta, već uopće loca arenosa, vadosa. Melita je rekla: Le sirti, di cui qui parla S. Luca, non possono essere le Sirti Libiche[11]. A to je golema razlika. To se zove izvrćati, kada se ne navodi tačno. Tko izvrće, ja ili neko drugi? — Neka sude nepristrani.

[11] Melita p. 11.

G. kritičar slijedi: Kad bi sv. Luka mislio pod Sirtom kakove plitčine ili pješčine, rekao bi i ovdje, kako piše dvanaest stihova kasnije: Timentes autem, ne in loca aspera incideremus. — Neka zna g. kritičar, da su loca aspera, generično, svako nepristupno mjesto, to su grebeni ispod vode (secche); a sirti su specifično pličine i pješčina sa hridima, što je poznato, da se nalaze osobito na jugozapadnoj obali Krete. — Blaženo ono: qui bene distinguit bene docet! Ako itko to bi imao dobro znati moj kritičar. Mornari nijesu se mogli bojati Sirta Libičkih, jer su od njih daleko više od 400 milja — za desetak dana brodarenja — ali su se bojali onih sirta, od kojih nijesu udaljeni nego malo više od trideset milja; a jugoistok baš ih nosi na njih, ako ih struja, od istoka put zapada, ne odaleči; za to bacaju n more, do zadnje stvari, što mogu, neka je lađa lakša, neka manje tone, te, da bi mogla proći preko pličine. A opet nijesu se mogli bojati Sirta Libičkih, jer ih sjeveroistok ne bi mogao na nje namjeriti, pošto su čak dalje na zapadu; a mogao bi ih baciti u Cirenu. Dakle je strah drugih sirta ne Libičkih. G. kritičar veli: Pod Sirtom razumijevaju svi geografi i filolozi obalu gornje Afrike između Tunisa i Barke. — Neka mi prosti g. kritičar, gdje ću mu kazati, da nije tako. I ovdje je, qui bene distinguit, bene docet. Za to, distinguo: Veliku i Malu Sirtu, svi geografi i filolozi razumijevaju Sirti Afričke; concedo; pod imenom Sirti uopće, razumijevaju svi geografi i filolozi Sirti Afričke; nego. Dapače, nijedan. A to sam dokazao u „Meliti“, i još ću dokazat.

G. kritičar po svome finome običaju, moje razloženje zove izvraćanjem, te nastavlja: Da dokaže svoje izvraćanje prepisala je „Melita“ cijelu polovinu stranice iz Georgija, koji navodi nekoliko tumača, da Sirtis znači loca arenosa, vadosa, saxosa etc. — — Nije to nekoliko tumača, nego učenjaka: Synoptes; Emman. Sa; Tirio; Camerario; Cvitreus; Gualtperius; lekcija Sirska[12]. Koji svi uče, da sirti sv. Luke ovdje znače, loca arenosa, vadosa saxosa, a ne Sirti Libičke. Ja sam sve ovo naveo, a g. kritičar da nije pobio niti jednoga, već kaže: No riječi navedenih tumača samo je njihovo tumačenje is-

[12] Melita p. 12.

trgnuto iz konteksta. — Nije dosta, da tako odgovori jedan kritičar, već mora pobiti dokazima.

A da ovdje sv. Luka govori o piješčinama, svjedoči nam učeni Calini, prem da je i on mnijenja, da se je Pavao razbio na Malti: „Accingentes navem, timentes ne in Syrtim inciderent, summisso vase sic ferebantur". Legge e spiega il Siriaco: „Submissimus antemnam, et ita pergentes fuimus"; e Beda: „Laxantes antemnas, ita ferebantur[13]; e queste industrie, di cui si valsero, sono quegli ajuti, de' quali parla il santo Istorico col dire: „adiutoriis utebantur". Tutte pero queste arti non bastavano ad impedire un gravissimo sbatimento, e un alto terrore di dare in secco; onde nel di sequente cominciarono a gettare le balle delle merci in mare, per alleggerire la Nave, onde men pescando di fondo in acqua meno pericolasse di restare imprigionata entro ai banchi di arena: ne contenti di cio crescendo col pericolo il timore nel terzo giorno fecero getto anco di quei istrumenti nautici, ch'erano di maggior peso e di minore necessita[14]. Mislim, da se ovo zove govoriti čisto i jasno; prem da će mi, možda g. kritičar predbaciti da sam ovaj put prepisao, ne polovicu stranice, nego cijelu stranicu iz Calini. To se zna, da dokaze vadim iz auktora, a ne kujem ih po svojoj mašti.

G. kritičar na strani 11. da kaže, da se ondje razumiju Libičke Sirti, navodi dokaz velikoga slova: Zato pišu svi izdavači riječ Σύρτιν sa velikim slovom. — Ne znam, koliko je to istina; pošto imam štampani tekst Lutetiae ex biblioteca Regia od g. 1549. u kom je σύρτις sa malim slovom. Nastavlja g. kritičar: Čini se prema tomu, da „Melita" nije znala što piše. Gledajte što je uljudan moj kritičar, gdje mi govori, da nijesam znao što pišem! Vidjet ćemo, koliko on zna. Nastavlja on: Veli, da Syrtis znači pličinu, a piše tu riječ uvijek velikim početnim slovom. Što riječ Syrta pišu izdavači sa velikim slovom, to ne znači ništa; pošto ne će nitko reći, da je sv. Luka

[13] Melita p. 12.

[14] **Cesare Calini d. C. d. G.** Trattenimento Istorico sopra gli Atti degli Apostoli. Vennezia 1731. Libro IV., Cap. VIII. p. 214.

napisao velikim ili malim početnim slovom. Ali je Melita znala što piše, a g. Kritičar ne zna što piše, jer ne govori istinu. Melita na samome jednome mjestu govori o sirtam, što su: scagni, banchi, secche — p. 11. crta 8 ozdo — a piše malim slovom: Le sirti di cui parla S. Luca... Još piše Sirtis sa velikim slovom na devet mjesta, a to u tuđim riječima, koje navodi onako kako oni pišu. — Dakle to nije da piše Melita, jer i kada navodi riječi kritičara, stavlja veliko slovo, gdje on stavlja veliko, a malo gdje on stavlja malo. — Opet na dva mjesta piše Melita veliko slovo, gdje spominje Sirtu Libičku. O ovome se može svak lako uvjeriti pogleda li strane 11., 12., i 13. Melite. Govori g. kritičar, da ja tu riječ — Syrtu kad znači pličinu — pišem **uvijek** sa velikim početnim slovom. — Čim je ja nijesam pisao **ni jednom.** Dakle njegovo uvijek odgovara ni jednom! Pa zar da on zna što piše?!

Na strani 11. g. kritičar piše: Sredozemno more poznaje od pamtivijeka pa do danas samo jednu Sirtu — Pardon! pozna dvije — koja leži na sjevernoj obali Afrike. — Istina poznaje te dvije Sirti; ali još poznaje tolike druge sirti, scagni, banchi, secche, sotto acqua, kako nam svjedoče mal da ne svi riječnici: *Σύρτις* — syrtis, sinus qui naves adtrahit et demergit. In brevia et syrtes... Virg.[15] **Syrtis.** secca, banchi d'arena. Virg. (Per autonomasia) Le secche di Barberia in Africa, Sall.[16]; **Sirte.** prud, greda[17]; **Sirtes** — sirti, seccagne[18]; **Sirte.** sf. v. g. rivolture di mare, luogo arenoso, o sabbie che si muovono agitate dal mare, sempre pericolosissime ai navigli; seccagna[19] itd.

G. kritičar slijedi: Da završimo! Ime vjetra Euroaquilo, pravac, kojim je tjerao lađu, otok Kauda, pod koji ju je zanio i strah pred Sirtom, četiri su neoboriva dokaza, da je taj vjetar duvao sa sjeveroistoka. A svaki od ovih dokaza i sam za sebe uzet ruši hipotezu, da se Pavao iskrcao na Mljetu.

[15] **Schrevelii.** Lexicon Graeco-Latinum. Viennae 1822.
[16] **Durando.** Lexicon Latino-Italicum. Aug. Taurinorum 1872.
[17] **Parčić.** Riječnik Talijansko-Hrvatski.
[18] **Cormon e Manni.** Dizionario Francese.
[19] **Trinchera.** Vocabolario univ. della lingua Italiana. Milano.

— Nije dosta; imao je kazati, gdje se iskrcao. Po njegovim predpostavcima, u Cirenu u Afriku, a ne doista na Maltu. — Doista je čudo, da se može ovako razložiti! Veli: Ime vjetra... i pravac kojim je tjerao lađu, to su dva dokaza! Što! Zar da ime vjetra ne znači istodobno i pravac kojim tjera lađu, i obratno? Zar da može biti jedno vjetar, a drugo pravac kojim tjera lađu? Zar Jug može tjerati pravcem od sjevera, a sjever pravcem od juga? A sjeveroistočnjak kojim će pravcem tjerati ako ne sjeveroistoka? Dakle, prva nesmisao! — Dalje: Otok Kauda, pod koji ju je zanio. — Sjeveroistok, koji ne da zijevati na vjetar (non posset conari in ventum), ne može zanijeti lađu, koja putuje od Boniportusa put zapada, pod Kaudu sa strane od Afrike. Druga nesmisao! Strah pred Sirtom. — Kako da se mornari boje Sirte odalečene više od 400 milja, a do koje ih ne može donijeti vjetar sjeveroistok, koji nosi a fil de roda; jer Sirte Afričke nijesu u pravcu sjeveroistoka od Kaude? Treća nesmisao. — Ova tri dokaza, ne četiri, dokazuju, da je vjetar bio jugoistok, a nipošto sjeveroistok.

G. kritičar dalje navodi, što su mornari činili, da ne upadnu u sirtu, te nadodaje: Taj kratak izvještaj napisao je sv. Luka tek onda, kad se je iskrcao, koliko se sjećao glavnih momenata. — Protiv ovih zadnjih riječi prosvjedujem, jer njima umalovažuje vrijednost sv. Luke, kao da se tobože nije svega sjećao. Sveti je Luka napisao sve tačno, što se je zbivalo na lađi.

Opaziti mi je g. kritičaru, kako je Melita kazala, da je ono bio vjetar jugoistok ili šilok, jer sv. Luka kaže: Neque autem sole, neque sideribus apparentibus per plures dies[20]. A to biva po jugu, a osobito po jugoistoku, da oblaci pokriju nebo, da se ne vidi ni sunce ni zvijezde za više dana. In meridie quidem Austrum Latini ponunt, Graeci νότον, quoniam nebulosus est, atq. humectus: νοτὶς enim Graece humor nominetur[21]. A bura je čista žena, govori naš narod. Na ovo se g. kritičar nije ni osvrnuo. Najbolje, učinio: ne vidio!

---

[20] Act. XXVII. 20.
[21] Cosmographiae introductio. Venetiis. 1535. per Io. Antonium de Nicolinis de Sabio. p. 16.

G. kritičar na strani 12. piše, kako su za puno godina dva učena Engleza James Smith i pomorski kapetan dr. Mans Balmer puno pisali o putovanju Pavlovu, te nastavlja: Jedan i drugi pripovijedaju opširno, što su sve uradili naši mornari, da ne zapnu u Sirtu. — Lijepo je, što su se oni sjećali, ako je sv. Luka i zaboravio! — Morali su okrenuti lađu protiv vjetra; razapeti jadro protiv bure (Sturmsegel), jer bi im se lađa vrtila u moru kao komad pluta; (J. Smith. The voyage and Shipwreck of. St. Paul. London 1880. pag. 114.); te napokon očajno kormaniti prema zapadu, da tako oslabe žestinu bure, koja ih je tjerala prema jugu. — Odgovara li ovo onome, što kaže sv. Luka, prem da je zaboravljiv, te se ne sjeća što i kako je bilo!? kako veli g. Kritičar: ...et non posset conari in ventum, data nave flatibus, ferebamur[22]. A o onoj riječi navigantibus[23] što govori kasnije, kako su putovali, piše uč. Zillion: Le grec est très expressif: *διαφερομένων*, étant portés a travers, sans direction fixe, au gré de la tempête[24]. — Prije, nego što da na ovo odgovorim, nešto ću opaziti; a to, da su oba učenjaka J. Smith i M. Balmer nešto zanemarila odlučna u ovome pitanju. Hoću da kažem, da su imala čekati, na zapadnoj obali Klaude, dok zapuhne tifonički sjeveroistok i jugoistok, pa tada sve pobacati u more, kao što pobaca i Pavlova lađa, pa i samu busolu, pošto je Pavlova lađa nije imala, te bi ih po sreći, tjerao tifon četrnaest dana: tako bi nam mogli kazati, kamo ih je tifon donio, da li na Maltu, u Baja di S. Paolo. I tako bi pitanje bilo riješeno.

A sada, evo me na stvar. — Mornari su radili ono što pripovijeda sv. Luka i ništa drugo; — ma bio sv. Luka i zaboravljiv. Ne mari. — Nešto su pobacali u more prvi dan, nešto drugi; a nešto treći; te su se spustili da ih nosi vjetar. A gledali su smrt pred očima, jer nijesu znali ni kamo idu, ni gdje se nalaze: Neque autem sole, neque sideribus apparentibus per plures dies, et tempestate non exigua imminente, iam ablata erat spes omnis salutis nostrae[25]. A ono, što navodi g. kritičar, ma bilo iz

[22] Act. Ib. 15.
[23] Ibid. 27.
[24] **Zillion.** La Sainte Bible. in. h. l.
[25] Act. ib. 20.

neznam koga, nije drugo nego komad iz Tisuću i jedna noć. Gdje mornari mogu okrenuti lađu protiv vjetra — tifona! — i razapeti jadro protiv bure! tifona! te tako jedreći protiv tifona (!!!) dospjeti na Maltu! — Jel' da? To samo anđeli mogli bi[26]. —

Ono, što navodi g. kritičar mogli bi mornari činiti i po jaku vjetru, ali nikada, ni najmanje po tifonu. Kada tifon uhvati lađu — a ovdje je bio strašan tifon: misit se contra ipsam ventus typhonicus[27]... Valida autem tempestate iactatis[28]. Tada lađa mora ići kamo je nosi tifon: a fil de roda: Cumque arrepta esset navis, et non posset conari in ventum, data nave flatibus, ferebamur[29]. I to je još nosilo jedro, koje se je moralo skinuti na zapadnoj obali Kaude. Lađa nošena od tifona, ne može niti ped, ni desno, ni lijevo; ide li prema banku? mora na banak; ide li prema seki? mora na seku. Ne može se niti najmanje pomoći, već se spustiti u Božje ruke. Može Bog učiniti da popusti oluja, ili da ih struja makne na jednu stranu, ali se mornari ne mogu pomoći, red im je ići a fil de roda.

Pripovijedao mi je prof. Niko Matijević, kako idući iz Amerike u Ingliteru, napade ih tifon. Po bilješkama o pravcu i o brzini, bojali su se da ne dođu na banak. Srećom okolo sata poslije podne, opaze s desne brod, možda ni 30 pasa daleko; te će pitati senjalima: što oni cijene, gdje se nalaze, i hoće li ubjegnuti banak. A brod im odgovori: „Mi idemo na banak, za nas nema spasenja, a sva je prilika, da ćete i vi na banak; a ubjegnete li ga, to će biti o dlaci. A to će se zbiti malo prije noći." „Kada smo to čuli, rasplakali smo se kao djeca. Iznijeli smo priliku Gospinu, kleknuli smo preda nju, i učinili smo zavjet, moleći je, da nas spasi. Zatim smo se grlili i ljubili, pitajući proštenje jedan u drugoga. Nitko se nije nadao, da će ga više kuća vidjeti." A ja mu: „A jeste li što činili, da se barem malo maknete put sjevera, da tako ubjegnete banak?" — „Što činiti? Nema tu pomoći, kud te nosi, nosi. Ne može se niti ped, ni desno, ni lijevo. Srećom vidjeli smo, u zahod sunca, kako smo se otrli o banak, a onaj smo brod vi_

[26] Kritičar. Malta ili Mljet. str. 11.
[27] Act. ib. 14.
[28] Ib. 18.
[29] Ib. 15.

djeli kako se razbio na banku. Tom se je prigodom izgubilo sedam brodova, a da se nije nitko od njih spasio. Tada sam ostavio brodarenje, nastavio sam privatno gimnazijske nauke, kod prof. Kobenzel, položio sam ispit zrelosti i pošao u Beč učiti klasičnu filologiju.“

Eto u kakovu se je položaju nalazila Pavlova lađa, da ne rečem i u puno goremu, na zapadnoj obali Kaude. Sada neka vješti sude: Odavle je lađa otišla tifonom jugoistoka, dakle: a fil de roda. Je li mogla nakon četrnaest dana doći na Maltu? — Nipošto. Je li mogla doći na Mljet? — Jest. A da je onaj vjetar bio od sjeveroistoka, je li mogla tada lađa doći na Maltu? — Nipošto. — Je li mogla doći na Mljet? — Nipošto. — Da kamo? U Cirenaiku. Ali lađa Pavlova nije došla u Cirenaiku, nego na Maltu ili na Mljet. Vidjeli smo, da na Maltu nipošto, ni po jednom vjetru, ni po drugom; dakle je stigla na Mljet; a onaj vjetar nije bio sjeveroistok, nego jugoistok.

Sada ima riječ moj kritičar.

(Nastavit će se.)

Martyrologij srijemsko-pannonske metropolije.

Piše: Dr. Svetozar Ritig.

(Nastavak.)

15. Svetitelji Eusebije, biskup i Pollion, lektor u Cibalae, zajamčeni su nam na 28. travnja u Aktima sv. Polliona, koja su nad svaku sumnju autentična i vjerodostojna, i o kojima smo već gore pod br. 10. razložili, da su napisana u doba cara Valentinijana (364—75), jer se o njem govori kao o suvremeniku: urbs Cibalitarum, de qua Valentinianus christianissimus imperator oriundus esse cognoscitur.

Colonia Aurelia Cibalae (danas Vinkovci) bijaše važan municipium dolnje Panonije, na biviju, na raskršću savske ceste, koja je vodila u Syrmij, i dunavske, što je tekla put Murse (F. Mommsen: Inscriptiones latinae III. 1. 1873. p. 422.) O Cibalama imademo opsežnu arheološsu studiju od prof. Brunšmida u „Vjesniku arh. društva“ 1902., p. 117—166. On je prvi upozorio da je ispravan naziv Cibalae, a ne Cibalis, premda je ovaj potonji oblik u rukopisima češći, nego li prvi. Lako je moguće, da se je oblik Cibalis udomio u rukopisima i s nerazumijevanja, jer se u antiknim itinerarima redovno tako bilježi. N. pr. u Itinerarium provinciarum Antonii Augusti (ed. Parthey et Pinder, Berolini 1848. p. 127.) stoji: Idem a Sirmio Carnunto mpm CCCXI sic Ulmo mpm XXVI Cibalis mpm XXIIII itd. Jednako u Itinerarium Hierosolymitanum (l. c. p. 267.). mutatio Lentuoano... civitas Cibalis... mansio Ulmo... civitas Bassianis...

civitas Singiduno itd. Nu koji mrva latinštinu razumije vidi, da je svuda Cibalis tako zvani ablativ loci, a u nominativu da mjesto glasi Cibalae. (cf. Brunšmid l. c. 123—4.) U aktima svetiteljevim pak u starim kalendarima nalaze se svi mogući oblici: Cibalis, Cibalum, Ciballum itd.

Acta s. Pollionis štampana su kod Bollandista (Apr. III. 566.—7.), kod Ruinarta (ed. 1689. 435.—437.), kod Prileszky-a (Acta SS. Hung. 1743. II. 253.—6.) i kod našega Farlatija (VII. 577.—8.). O njihovoj velikoj cijeni pisao je već Tillemont (Mémoires, V. p. 686), Coleti (Illyr. S. VII. 375.—7.), a u novije doba Harnack (Geschichte der altkristlichen Litteratur, 1893., p. 823.) i Allard (La persécution de Dioclétien, Paris 1900. I. p. 291—2.) Tillemont hoće, da su akta izvorno pisana u grčkom jeziku, nu s njime se ne slaže Coleti. Zadnja u tom jošte nije rečena.

Sama passio sv. Polliona mora da je originalni zapisnik iz mučenikova procesa, što ga je šezdeset godina kasnije auktor aktâ dobio iz prokonsularnoga arkiva, pa ga je gotovo u cjelosti ostavio, primetnuvši samo nješto veći predgovor, a tako i zaglavak. U predgovoru daje kratki prijegled o Dioklecijanovom progonstvu u Syrmiju, spominje mučeništvo sv. Montana i sv. Ireneja, pa prelazeći, kako se je kruti namjesnik carski Probo zaputio u Cibalae, da i onamo učini potragu za kršćanima, spominje cibalskoga biskupa Eusebija, koji je u njekom prijašnjem progonstvu poginuo za ime Hristovo, a baš istoga dana, kada se spominjala slavna smrt njegova, sluči se, te bi sv. Pollion, primicerius lectorum, prvak megju nižim klerom, uhvaćen i od Proba odsugjen[75]. Iz ovoga je razumjeti, da se sv. Eusebije i Pollion dovagjaju u savez ne što bi bili u istom progonstvu poginuli, nego što su bili obojica „Cibaljani" i što im je mučenička smrt pala u isti dan.

Koje progonstvo misli auktor Pollionovih aktâ pod „gornjim" „persecutio superior", i od kojega su, kako veli u za-

[75] „et cum (Probus) sub specie publicae necessitatis ad urbem Cibalitarum pervenisset ... in qua superiori persecutione Eusebius ejusdem ecclesiae venerandus antistes moriendo pro Christi nomine, de morte et diabolo noscitur triumphasse; contigit Domini misericordia providente, ut eodem die comprehensus Pollio, primicerius lectorum..." Acta s. Pollionis.

glavku protekli „plurimi anni“, teško je reći. Allard iza Tillemonta scijeni, da se tuj radi o progonstvu cara Aurelijana (270—275.)[76], pak da je prema tome sv. Eusebije okruglo tridesetak godina prije krv prolio. Svakako je ova kratka pripomenka dragocjena, jer nam daje naslućivati, da je i u pregjašnjim progonstvima bilo u Panoniji heroja kršćanske vjere, pak da je već u drugoj polovini III. vijeka morala biti u našim krajevima provedena organizacija kršćanskih općina.

O sv. Pollionu, prvaku megju mlagjim klerom, možemo iz akta uhvatiti vjernu sliku. On je bio fidei ardore notissimus, živo revnuje za uzoram i savršen život kršćanski, što se razabire iz Probova predbacivanja „qui leves mulierculas, dum vetant, ne nubant, pervertere et ad unam (bit će vanam) castitatem suadere dicuntur.“ Osobito je bogoduho označio Probu bit Hristove nauke: quae (mandata) unum Deum in coelis indicant intonantem... quae dominos servis plus pietate quam furore persuadent, unius conditionis contemplatione, dominari; quae servos plus amore quam timore persolvere; quae docent regibus justa praecipientibus obedire; sublimioribus potestatibus, cum bona jusserint, obtemperare; quae (mandata) praecipiunt parentibus honorem, amicis vicem, inimicis veniam, affectum civibus, hospitibus humanitatem, pauperibus misericordiam, caritatem cunctis, malum nemini facere... Acta takogje u kratko kazuju, kojom je smrću sv. Pollion zasvjedočio svoju vjeru u Gospodina: bi jednu (rimsku) milju daleko od Cibalâ na lomači sažgan.

Pollionova acta su sastavljena za liturgijsku porabu, pa su bila u crkvi štivena na spomeni dan sv. Eusebija i sv. Polliona. To razgovijetno izriče konac acta: qui ejus (Pollionis) venerabilis passionem, sed et sancti episcopi ejusdem civitatis Eusebii, ante plurimos annos, eodem die vita functi martyrium praenovit ad coelestem gloriam, quam hodie cum gaudio celebrantes... Acta hoće jednakim načinom da slave i Eusebija i Polliona, pa ako se nije opširnije pri liturgiji štila passio cibalskoga biskupa, kao ono primicerija lectorum, to je samo stoga bilo, što nijesu kršćani mogli doći do sudbenih zapisnika njegovih, kako su došli do Pollionovih.

[76] Il s'agit probablement ici de la persécution d'Aurelien. Allard 295. op. 3., slijedi mnijenje Tillemonta l. c. 686. N. II. Isp. i Coleti VII. p. 574.

Nu ova dva odlična svetitelja cibalska nijesu nam samo vjerodostojnim actima zasvjedočena, nego i Jeronimovim martyrologijem, koji IIII. Kl. M. bilježi: In Pannonia Eusebi episcopi, Pollionis, Tuballi (Tiballi).

Ovaj navod Jeronimov — i ako se amo uvukla pogreška — klasično potvrgjuje vanrednu njegovu cijenu za kršćansku hagijografiju. Nijedan naime ni zapadni ni istočni katalog[77] nigdje ne spominje cibalskoga biskupa Eusebija, kao mučenika, pak da nam se nijesu dobrom kobi sačuvala Acta Pollionis, bilo bi nam ovo ime u Jeronimu najvećom zagonetkom, to više, jer se u Adonovom i Usuardovom martyrogiju, koji su očito iz njega crpli, na 28. travnja spominje ime Pollionovo, ali ne Eusebijevo: In Pannonia s. Pollionis martyris (Ado l. c. 175; Us. l. c. 238.)

Nu iz Pollionovih acta možemo lako i Jeronimovu lekciju: In Pannonia Eusebi episcopi, Pollionis, Tuballi razjasniti i ispraviti.

Dojako su svi hagijografi na temelju ovoga Jeronimovoga navoda uzimali, da je Tuballus bio njeki mučenik, drug Pollionov. Tako Bollandiste (Apr. III. ed. 1675. p. 565) govore: de ss. Eusebio episcopo, Pollione lectore, et Tibal1o, martyribus Ciballi in Pannonia. Farlati u svom katalogu (II. 444.) slijedi ih slijepo, pa bilježi: Cibali s. Pollio lector et s. Triballus (!) martyres sub Diocletiano etc. Coleti (VII. 578.) na široko raspravlja ima li se Tiballus pribrojiti cibalskim mučenicima, i bojeći se, da nije istovjetan sa ravenskim mučenikom sv. Vitalom, koji se istoga dana slavi, konačno se ipak odlučuje, pa tvrdi: „Tiballum quoque Ecclesiam cibaliensem suo martyrio decorasse“, pa ga na 28. travnja uvrštuje u svoj „Martyrologium Illyricum“: Ciballi in Pannonia Passio sanctorum martyrum Eusebii Episcopi, Pollionis lectoris et Tiballi sub Diocletiano Imp. (Illyr. S. VIII. p. 300.)

Baronije u rimskom martyrologiju slijedeći Usuardov matyrologij uvrštuje samoga Polliona: IV. Kal. Maji. In Pannonia s. Pollionis martyris sub Diocletiano Imperatore, a izostavlja i Eusebija i Tiballa, a to je valjada

[77] Za istočne martyrologije to je više začudno, jer bit će da je Jeronim preuzeo sv. Eusebija i Polliona iz istočnoga nikomedijskoga, buduć da imenu Eusebijevom imademo vjerojatan trag u syrskom katalogu (Mart. Jer. ed. Rossi-Duchesne, p. LVI. 28. apr.)

raziog, da djakovački proprium na 28. aprila govori u officiju samo o sv. Pollionu[78]. Nu očevidno je, da „Tiballi“ u Jeronimovom martyrogiju nije ime mučenika, nego je pokvareno čitanje mjesto Cibali. To je tako jasno; te se čudim, da toliki i oštroumui hagijografi nijesu te pogreške opazili.

U Jeronimu je prvobitno moralo stajati (ili dajbudi u podlozi, iz koje je crpio Jeronim): In Pannonia Ciballi Eusebi episcopi Pollionis. Prepisivač ne znajući, da je Cibalis mjesto u Pannoniji, scijenio je riječ imenom mučenika, pa pošto je Eusebij kao biskup odličniji, to ga je vrgao i naprijed, tako te je Ciballi ili pogrešno Tiballi u nekim Jeronimovim rukopisima došao iza Eusebija, nu najvećim dijelom iza Polliona (isp. razna štijenja u Kalendarima kod Boll. l. c.i Apr. III. p. 565. n. j. i kod Coleti-a VII. p. 538.)

Da ovo moje razlaganje nije pusta kombinacija, nego tvrda činjenica, vidi se iz toga, što u Aktima s. Pollionis nigdje ni traga kakvome Tiballu, a da je u istinu postojao, gdje bi ga ovaj drevni izvor ispustio, kada spominje i Eusebija, već davno prije mučenoga, i sv. Montana i Ireneja, koji nijesu ni bili Cibaljani nego Syrmijci?

I glede dana svetkovanja Eusebijeva i Pollionova ima njeka poteškoća, jer se u aktima veli, da su mučeni die quinto Kalendarum Majarum, a Jeronim ih bilježi IIII. Kal. Maji. Nu kako je lakše razumjeti da se uvukla pogreška u akta (mjesto IV čitali V), nego u Jeronimov martyrologij, to scijenim, da valja ostati kod datuma, koji je i tako općenito u svim Kalendarima prihvaćen, te svetkovati mučenike 28. travnja[79]. Allard pretpostavlja 27. travanj (l. c. I. 295.) Da se u djakovačkom propriju i od 1807. i od 1885. slavi sv. Pollion na 13. svibnja, bit će po srijedi rubrikalni razlozi. Prije se na 28. travnja štio u crkvi officium s. Vitalis, odličnoga mučenika ravenskoga, oca sv. Gervasija i Protazija, a od Pija IX. dan je posvećen sv. Pavlu od križa.

Kako rimski itinerariji VII. vijeka spominju u coemeteriju

[78] Što biskup Szörényi nijednog cibalskog mučenika ne spominje to je poradi toga, jer on pred očima imade strogo samo povijest syrmijske crkve i biskupije.

[79] Isp. o svemu tome: Coleti-a VII. p. 576.; Boll. Apr. III. 566.—7. U njekim se rukopisima čita, da su mučeni IV. Kal. Maji. (Boll. l. c. adn. c.)

sv. Pontiana (in via portuensi) grob sv. Polliona, to je Bosio († 1629.) glasoviti Columbo rimskih katakomba, scijenio, da se tuj radi o našem pannonskom mučeniku, kojemu su moći morale biti za vrijeme barbara u Rim prenesene, kao i tolikih drugih naših svetitelja. I drugi historičari slijede njegovo mnijenje[80]. Nu ovo mnijenje ima samo stanovitu vjerojatnost, jerbo u martyrologijima brojimo mi više mučenikâ toga imena. Tako u rimskom martyrologiju nalazimo na 17. ožujka i 28. kolovoza u Rimu, a 26. travnja u Africi njekoga mučenika Polliona. —

Siguran rezultat ovoga istraživanja jest, da su sv. Eusebije i sv. Pollion cibalski mučenici, koji su poginuli u raznim progonstvima, ali istoga dana, pak ih zato crkva skupa već od najranijeg doba svetkuje. Obojica su martyres vindicati, kako to klasično izriču Pollionova acta, pisana za liturgijsku porabu: qui ejus (Pollionis) venerabilem passionem sed et sancti episcopi ejusdem civitatis Eusebii, ante plurimos annos, eodem die vota (functi) martyrium praenovit ad coelestem gloriam, quam hodie cum gaudio celebrantes, deprecamur divinam potentiam, ut nos eorum meritis participes esse concedere dignetur. Ovaj zadnji incisum jest sama liturgijska molitva u počast sv. mučenikâ. — Kako u današnjim službenim martyrologijima nigdje nema sv. Eusebija, dužnost bi bila naša uvesti ga, osobito u djakovačkom propriju morao bi on upravo kao i sv. Irenej zadobiti vlastiti officium. Njegov hagijološki, a tako i chronološki snošaj prema sv. Pollionu ne bi bilo teško izraziti ovim od prilike riječima: Cibalis in Pannonia s. Eusebii episcopi et Pollionis primicerii lectorum, qui eadem die diversa tamen persecutione martyrii coronam adepti sunt. Lako je i lekcije officija sv. Polliona u ovom smjeru upotpuniti.

16. Od sv. Kvirina na 4. lipnja nema slavnijega mučenika u nekadanjoj metropoliji srijemsko-pannonskoj. Umah nakon njegove smrti slavi ga i zapadna, slavi i istočna crkva. Još za cara Konstantina napisana su njegova latinska acta, kojima autentičnost i vjerodostojnost nijedan hagijograf ne poriče. Prudentije, kršćanski pjesnik Hispanije († oko 405.), opjevao mu je

[80] Isp. Allarda l. c. 295.; De Rossi, Roma sotteranea 1864. I. 182.; Armellini: Antichi cimiteri cristiani di Roma. p. 11.

*

herojsku smrt u zbirci *περὶ στεφάνων* (7. hymnus)[81]. Sv. Jeronim prevodeći i popunjujući Eusebijevu kroniku bilježi kao važan svjetski dogjagjaj i slavnu smrt sv. Kvirina[82]. Venantius Fortunatus, pisac VI. vijeka, isporegjuje našega svetitelja sv. Cyprianu: Africa Cyprianum, dat Siscia clara Quirinum. Počevši od Jeronimovog, svi ga imadu zapadni martyrologiji. Za rana već prenesoše njegove kosti iz Pannonije u Rim i grob mu dadoše u Sv. Sebastijanu in via Appia, jednoj od glavnih crkvi, pa se danas još mnoga mjesta za čast otimlju, da mu sv. tijelo čuvaju. Osobitoga pako razloga imade zagrebačka crkva, da poštuje velikoga mučenika, jer u XI. vijeku i ne bijaše nego samo repristinovana drevna biskupija sisačka, pa na uskrišenu stolicu u Zagrebu predje povijest, predjoše pravice staroga naslova. Pa kako se zagrebačka biskupija može ponositi na ime biskupa Ergelya, koji je odlučno branio njene liturgijske osebine protiv kard. Pázmánya, i na ime Jurja Draškovića, koji je na trijentskom koncilu bio ono, što Strossmayer na vatikanskom, koliko svojim smatra bl. Augustina, uzor sredovječnoga biskupa, koliko sa čašću spominje ime biskupa Stjepana, koji je već u XIII. vijeku iznio misao, da se prenese iz Splita i metropolija i naslov primacijalni u Zagreb — — upravo toliko imade prava bilježiti i slavno mučeničtvo sv. Kvirina u annale svoje povjesnice.

Osnutak sisačke biskupije prekrit je koprenom. Ne znamo ni to reći, je li sv. Kvirin imao predšasnike na biskupskoj stolici. Prema aktima možemo zaključivati, da je ostario u službi Gospodnjoj i crkvenoj, a iz Prudentijevih versova:

Insignem meritis virum
Quirinum placitum Deo,
Urbis moenia Siscia
Complexu patrio fovent

[81] Acta s. Quirini već je bio izdao Mombritius (ed. 1480. II. 231.—2.) i Surius (ed. 1579. III. 566.—8.). Bollandiste ih imadu Mense Junio I. 381.—3. (ed. 1695.), tako i Ruinart (ed. 1689. 552.—5.); Prileszky: Acta SS. Ungariae, 1743. I. 295.—302., te Farlati V. 320.—2. — U većini ovih izdanja imadeš i Prudentijev hymnus. Imadeš ga i u Migne-u, P. L. LX. 424.—30.

[82] Eusebii Chronicorum libri duo kod Migne-a P. Gr. XIX. p. 585.—6. Mnogo je kritičnije izdanje Schoene, Berolini, 1866. p. 189.

hoće naš Farlati (l. c. V. 322.—5.), da je on i poreklom bio Siščanin.

Njegova nam pako akta posve točno pišu povijest mučenja. U vrijeme Dioklecijanova i Maksimijanova progonstva bi uhvaćen i doveden pred Maksima, juridika u Sisciji. Rimski činovnik kuša ga svim mogućim načinima sklonuti, da udovolji carskim nalozima i da žrtvuje. Dade ga i „fustibus caedi“, izbatinati. Zaludu. Najposlije ga okuje i baci u tamnicu, a nakon tri dana pošlje ga Amantiju „ad praesidem Primae Pannoniae“, vrhovnom namjesniku Prve Pannonije „da bi konačnu smrtnu osudu od njega primio“. — Ovim podatcima postaju Kvirinova akta bogato vrelo i za političku povijest Pannonije početkom IV. vijeka, te je za boljo razumijevanje nužno ovdje nekoiiko riječi i o tim stvarima reći.

Prema diobi Dioklecijanove tetrarhije pripadala je Siscia Gornjoj ili Prvoj Pannoniji. Granica izmegju Gornje i Dolnje Pannonije bila je crta od rijeko Rabe preko Drave i Save po prilici do Servitiuma (Gradiške?) (Isp. Mommsen: Corpus Inscriptionum latinarum, III. 1. ed. 1873. p. 279., 416., 477.) Colonia Flavia Septimia Siscia bijaše vrlo ugledno mjesto, tamo je bio tabularium (arkiv), vrhovni porezni ured čitave provincije, pače i ljevaonica novca. U vremenu bijaše Siscia nesumnjivo i sjedište namjesnika Gornje Pannonije (Mommsen: Corpus Inscriptionum l. c. 501.), nu u taj čas stolovao je on preko Drave u Savariji, a u Sisciji ne bijaše nego li legatus juridicus, područni, i ako visoki pvovincijalni činovnik[83]. Prema shvaćanju državnog prava rimskoga jus gladii

[83] Namjesnici, kako su vladali nad provincijama ili senata ili imperatora, razno su se nazivali: proconsules, propraetores, legati consulares etc. Kada je Dioklecijan umanjio i na novo zakružio granice provincija, nastade i novi naslov corrector i praeses, pa se taj posljednji naziv općenito rabio o upraviteljima svih mogućih provincija. „Praesidis nomen generale est eoque et proconsules et legati Caesaris et omnes provincias regentes... appellantur“. Cf. Daremberg — Saglio; Dictionnaire des antiquités grecques et romaines IV. I. p. 627; Mommsen: Römische Staatsrecht ed. 3. 1887. II. 240.; idem: Römische Strafrecht ed. 1899. 231.; Hirschfeld: Die kaiserlichen Verwaltungsbeamten bis auf Diocletian. Berlin 1905. 385. sq. — Prema tome ne čini nikakve poteškoće, što auktor Krivinovih aktâ daje i sisačkom Maksimu naslov praesesa, pošto je on nesumnjivovo stojao na čelu izokolnoga političkoga okružja, nu službeni njegov naslov jest onaj što mu ga daje Amantij

počivao je u rukama rimskoga imperatora i senata, pa namjesnici provincija nijesu ga vršili, nego ex delegata jurisdictione, te ga dosljedno nijesu mogli dalje dijeliti svojim činovnicima (subdelegovati). (Isp. Mommsen: Römisches Strafrecht, l. c. p. 228., 244. i 270., a tako i njegov: Römisches Staatsrecht l. c. II. p. 270.) Iz ovoga je razumjeti, zašto sisački činovnik Maksim nije mogao odsuditi na smrt sv. Kvirina, nego ga je poslao vrhovnome namjesniku Amantiju, da bi se ovršili carski edikti, koji su nad tvrdokornim kršćanima izricali smrtnu kazan.

Amantije je bio baš na putovanju po svoj provinciji, pak su časnoga starca Kvirina vukli ća do Dunava, vodili u razne gradove (siquidem ad ripam Danubii ad singulas civitates ducebatur), dokle napokon u Scarabantiji ne zastade Amantija, a ovaj ga vrnu u Savariju[84] u svoje sijelo. Bit će valjada i poradi toga, jer mu je tamo bilo lakše provesti sudbeni postupak proti sv. Kvirinu. On ga presluša u kazalištu, jer rimski sudije ne imadjahu odregjenih ureda za kriminalne rasprave, te ponovi istragu, jesu li istiniti iskazi, kako su sadržani u istražnim zapisnicima juridika Maksima i da li ostaje sv. Kvirin pri njima. Svetitelj bijaše stalan i Duh Božji u njegovim odgovorima, pa kada ga Amantije nikako nije mogao nagovoriti da žrtvuje, izreče smrtnu osudu, neka bi bio na strašan primjer svim kršćanima, koji ne će da se carskim zapovjedima pokore, te odredi, da se svetitelju mlinski kamen o vrat objesi i on utopi u riječici Sibaris[85]. O ovakom načinu smrtne kazni

„juridicus Maksimus". Legati Augusti juridici bili su pomoćni činovnici namjesnikâ u carskim provincijama, a da su bili visokog stepena, svjedoči njihov senatorski čin. Isp. Mommsen: Röm. Staatsrecht l. c. II. 246.; i Dictionnaire l. c. III. 1. p. 715.—6. — Što čovjek dublje zalazi u političku historiju rimske Pannonije, uvigja i jasnije potrebu, da se nakon epohalnih radnja Mommsenovih mora pristupiti temeljitoj reviziji Farlatijevih i Coletijevih (VII. 457.—65.) tvrdnja, a tako i drugih starijih crkvenih povjesnika. Sa političkom razdiobom stoji u najužem savezu i crkvena razdioba pannonskih pokrajina.

[84] Na Dunavu bijahu znamenita mjesta Carnuntum, Vindobona. Savaria bijaše colonia, i danas znamenito mjesto Subotište, Steinamanger, Sombathély, biskupska stolica. Scarabantia, danas Šopron, Oedenburg, bijaše municipium, XXXIV rimske milje na sjever od Sabarije (okolo 50 km.) cf. Mommsen: Inscriptiones l. c. p. 525. i 533.

[85] Sibaris je rječica, što utječe u Rabu kod Subotišta, danas Güns.

mi smo govorili raspravljajući o sv. Ireneju, biskupu sirmijskom. Odsudjenik, da bi to sigurnije potonuo, bio je svezan i u kožnu vreću zašit, da mu je samo glava virila.

Nu Božjom Providnošću zbi se sa sv. Kvirinom čudesan dogogjaj, koji nam historijskim svjedocima nije lošije zajamčen nego li i samo čudesno ukazanje pobjedonosnoga križa Konstantinu Velikom, nego li i čudo scillitanskih mučenikâ. Pričaju akta doslovce: cumque de ponte praecipitatus fuisset in fluvium et diutissime supernataret, et cum spectantibus locutus esset, ne suo terrerentur exemplo, vix orans, ut mergeretur, obtinuit. Kada je bio sv. Kvirin bačen s mosta u rijeku, te dugo vremena plivao i sa gledaocima razgovarao, da se ne bi od njegova primjera prestrašili, jedva ishodi molitvom od Boga da potone.

Zbog ovoga čudesnoga dogagjaja raširi se čitavim kršćanskim svijetom glas o Kvirinovom mučeništvu. Već smo gore rekli, da ga je sv. Jeronim zabilježio u chronici Eusebijevoj. Njegove su riječi: Quirinus episcopus siscianus gloriose pro Christo interficitur. Nam manuali mola ad collum ligata e ponte praecipitatus in fluvium diutissime super natavit et cum spectantibns conlocutus, ne sui terrerentur exemplo vix orans, ut mergeretur, obtinuit. Dakle isti izrazi, koje i u Kvirinovim aktima nalazimo[86]. Prudentije baš ovo čudo na široko u svojim verzovima opisuje:

Summo pontis ab ardui
Sanctae plebis Episcopus
In praeceps fluvio datur,
Suspensum laqueo gerens
Ingentis lapidem molae.

Dejectum placidissimo
Amnis vortice suscipit,
Nec mergi patitur sibi,
Miris vasta natalibus
Saxi pondera sustinens.

[86] Očevidno je ova bilješka Jeronimova u Chronici citat iz Kvirinovih akta, koja su dosljedno već u IV. vijeku morala biti napisana na osnovu sudbenih zapisnika sisačkih i savarijskih.

Svetitelj tješi okolne kršćane, hrabri ih za dalje progonstvo, a onda moli Gospodina, da mu dade blaženu smrt. Zadnji verzovi Prudentijevi puni su poezije.

Quid possis (Domine) probat amnicus,
Qui vectat silicem, liquor.
Hoc jam, quod superest, cedo,
Quo nil est pretiosius,
Pro te Christo Deus mori.

Orantem simul halitus,
Et vox deserit, et calor:
Scandit Spiritus ardua:
Fit pondus grave saxeum;
Corpus suscipiunt aquae.

Ovi izvještaji Jeronimovi i Prudentijevi jesu nam znakom, da je čudesno mučeništvo sv. Kvirina proizvelo dubok i silan dojam u čitavoj crkvi. Njihova je notica prešla kasnije i u historijske martyrologije (cf. Mart. Adonis ed. 1745. I. 255.), pa i u današnji rimski martyrologij.

Što su učili Agnoete?

Historijsko-dogmatska studija u savezu s pitanjem: da li je Kristova čovječja duša bila podvržena ignoranciji.

Napisao: Dr. Josip Marić.

II.

Eutih je, boreći se protiv Nestorija — koji je učio, da su u Kristu poput dviju naravi, božanske i čovječanske, ujedno i dvije osobe: božanska i čovječanska — zapao u drugi ekstrem, te je konačno učio, da je u Kristu ne samo jedna osoba, nego i jedna narav i jedna substancija. Krist nije s nama istobitan. Eutihova je monofizitistička nauka doživjela veliku evoluciju u raznim nuancama mnogobrojnih monofizitističkih sekta. Zato i veli kardinal Hergenröther: „Bei keiner häretischen Sekte des Altertums findet sich eine so vielgestaltige Parteibildung, als bei den Monophysiten"[58]. Monofizitističke sekte nastale su prema tomu, kako su sebi poimale postanak jedne naravi u Kristu iz božanske i čovječanske naravi. Dvije najglavnije sekte u monofizitističkom smislu jesu one, od kojih jedna uči, da se čovječja narav Kristova pretvorila u njegovu božansku narav i vice versa; a druga uči, da su se u Kristu božanska i čovječja narav smiješale, i tako nastala jedna narav Kristva, koja niti je bila božanskom niti čovječanskom.

Gore spomenuti monofizitizam osudio je u svim njegovim pojedinačkim smjerovima općeniti crkveni sabor u Kalcedonu g. 541. Kako će mi pak neke rečenice općenitoga sabora kal-

[58] Handbuch der Kirchengeschichte. Freiburg (Brsg.) 1902. str. 618.

cedonskoga u toku rasprave biti od potrebe, to ću ih ovdje spomenuti. „Sequentes igitur“, veli kalcedonski crkveni sabor, „sanctos Patres ... docemus, eundemque (i. e. Christum) perfectum in deitate et eundem perfectum in humanitate... consubstantialem Patri secundum deitatem, consubstantialem nobis eundem secundum humanitatem... in duabus naturis inconfuse, immutabiliter, indivise, inseparabiliter agnoscendum, nusquam sublata differentia naturarum propter unionem magisque salva proprietate utriusque naturae, et in unam personam atque subsistentiam concurrente, non in duas personas partitum aut divisum[59]. Kalcedonski koncil osudi ovim riječima monofizitizam i nestorijanizam. Čovjek bi očekivao bio, da će sada biti kraj svimkolikim prepirkama. Na žalost nije bilo tako. Sa zapadom je bilo lako, jer je na zapadu bio u običaju govor o jednoj osobi Kristovoj i o dvjema njegovim naravima, te je zapad zato umah i prihvatio dogmatske odluke kalcedonskoga crkvenoga sabora. Na istoku, gdje je vladao grčki jezik, naišao je koncil na strašan otpor. Tude način izražaja o Kristu nije bio stalan. Mnogi te mnogi služe se izražajima kao: *μία φύσις, μία φύσις τοῦ θεοῦ λόγου σεσαρκωμένη*. Ovi izražaji postali su upotrebom sv. Ćirila posvećenima[60]. U boju protiv koncila kalcedonskoga osobito se ističe Severije, patriarha antiohijski, koji pobježe g. 518. u Aleksandriju s drugim monofizitističkim biskupima, sirskim i maloazijskim, nakon što ih je skinuo car Justin I. Severije je sa svojim drugovima našao zaklonište u aleksandrijskoga patriarha Timoteja III. U Egiptu uopće, a u Aleksandriji napose se najbolje zamjećuje borba protiv kalcedonskoga sabora. Razlog tomu navodi Schwane veleći: „Auf seiten der Aleksandriner musste man sogar fürchten, dass die aus dem Nestorianismus entstandene Partei der sogenannten Orientalen oder Antiochener das Chalcedonense als einen Triumph über Cyrill für sich auslegen würde“[61].

---

[59] ... *ἐν δύο φύσεσιν ἀσυγχύτως ἀτρέπτως, ἀδιαιρέτως, ἀχωρίστως γνωριζόμενον, οὐδαμοῦ τῆς τῶν φύσεων διαφορᾶς ἀνῃρημένης διὰ τὴν ἕνωσιν, σωζομένης δὲ μᾶλλον τῆς ἰδιότητος ἑκατέρας φύσεως. καὶ εἰς ἓν πρόσωπον καὶ μίαν ὑπόστασιν συντρεχούσης, οὐκ εἰς δύο πρόσωπα μεριζόμενον ἢ διαιρούμενον*... Denzinger, Ench. 148.

[60] Schwane, Dogmengeschichte. Freiburg (Brsg.) 1895.“ sv. 2, str. 361.

[61] Ib.

Svi ovi oporbenjaci nazivali su se „διακρινόμενοι“, oklijevaoci, haesitantes t. j. oni, koji su oklijevali prigrliti dogmatske zaključke kalcedonskoga koncila[62]. Za njih su riječi koncila „ἐν δύο φύσεσιν“ odavale duh Nestorijev i zato se bore. Medju ovim oporbenjacima — kako spomenuh — ističe se velika monofizitistička sekta sa Severijem na čelu. Severijanska se sekta također rascijepala u mnogo manjih sekta, među koje spadaju i Agnoete.

Promotrimo iznajprije nauku Severija i Severijanaca, da uzmognemo onda vidjeti, da li su Agnoete kao sekta severijanska — tobože monofizitistička u pravom smislu riječi — mogli govoriti o čovječjoj naravi Kristovoj napose, dosljedno pridijevati joj neznanje.

Severijanci u reduplikativnom smislu kao takovi priznaju sve gore navedene riječi kalcedonskoga koncila i njihov objektivni sadržaj, osim riječi „ἐν δύο φύσεσιν“, kojoj također priznaju objektivni sadržaj unatoč tomu, što je energički zapostavljaju izrazu „μία φύσις“.

To je teza, što je hoću dokazati. Ovu su tezu zanemarili dosad svi, što no su govorili o agnoetskom pitanju. Kao svjedočanstvo služi mi u prvom redu djelo: „De Sectis“ od Leoncija. Istina, i danas nije najsigurnije, da li to djelo potječe baš od glasovitoga monaha Leoncija bizantinskoga († 543 g.), ili ga je napisao ovisno o Leonciju Teodor od Raitha početkom 7. vijeka. Za mene je glavno, da je tomu djelu priznata historička vrijednost od Loofsa[63], Junglasa[64] i Bardenhewera[65]. Od drugih svjedočanstava za gore spomenutu nauku Severijanaca služit će mi polemika Leoncijeva, što ju je vodio sa Severijancima i točno ju zapisao[66].

---

[62] Tako prevode mnogi, među njima Hergenröther. Isp. op. cit. Krüger pak za „διακρινόμενοι“ veli: . . . „was nicht mit „Zögernde“ — nämlich das Konzil anzuerkennen — sondern mit „Sich Absondernde“ zu übersetzen sei. U ostalom to u našoj stvari ništa ne mijenja. Isp. Realencyklopädie für protestantische Theologie und Kirche 1906. sv. 18. str. 398

[63] Fr. Loofs, Leontius von Byzanz und die gleichnamigen Schriftsteller der griehischen Kirche. Leipzig 1887., sv. 1.

[64] Leontins von Byzanz. Paderborn 1908., str. 15.—24.

[65] Patrologie, Freiburg (Brsg). 1910³. str. 472.—474.

[66] Ἐπίλυσις τοῦ ὑπὸ Σεβήρου προβεβλημένων συλλογισμῶν (Solutio argumentorum a Severo objectorum) Migne. P. G. sv. 86(₂) str. 1915.—1945.; i Τριάκοντα κεφάλαια κατὰ Σεβήρου. (Capita triginta adversus Severum). Isp. Migne. Ib., str. 1902.—1915.

* * *

Dvije su vrste prigovora, što ih iznose Severijanci sa svojim sumisliocima protiv nauke kalcedonskoga koncila i t. zv. sinodita, t. j. ortodoksnih, što uz spomenutu nauku pristadoše. Jednu su vrstu prigovora uzeli sebi od Nestorijanaca, a druga je vrsta prigovora njihova vlastita, kako nam to svjedoči djelo „de Sectis“[67]. Jednu su vrstu prigovora uzeli sebi od Nestorijanaca, t. j. oni su iz nauke koncila kalcedonskoga, i to iz riječi *„ἐν δύο φύσεσιν“* (in duabus naturis), izvodili nestorijanizam. Da to uzmognemo razumjeti, valja da imademo na umu, da i Severijanci poput Nestorijanaca, Eutihijanaca i njima sličnih stoje na filozofskom stanovištu, prema kojemu se osoba od naravi nikako ne razlikuje, nego je osoba potpuno istovjetna s naravi i obratno. Tko prema tomu drži, da su u Kristu dvije naravi, taj će na temelju spomenutoga filozofskoga stanovišta poput Nestorija zaključiti, da su u Kristu dvije osobe; a tko misli, da je u Kristu samo jedna osoba, taj će dosljedno ispovijedati poput Monofizita samo jednu Kristovu narav. I naši Severijanci stoje dakle na istom filozofskom stanovištu. Oni ispovijedaju jednu Kristovu osobu, dosljedno i jednu Kristovu narav. Ova filozofska pretpostavka mi izjašnjuje borbu Severijanaca protiv koncila kalcedonskoga. Ogledajmo dakle samo neke od prigovora jedne i druge vrste, da se točno uvjerimo o pravom razlogu njihove borbe protiv riječi kalcedoskoga koncila *„ἐν δύο φύσεσιν“*, te upoznamo pravi njihov monofizitizam t. j. način, kojim oni sebi predočuju jednu Kristovu sastavljenu narav (*μία φύσις τοῦ Λόγου σύνθετος*), što je tako oduševljeno a i žestoko ispovijedaju protiv kalcedonskoga koncila.

Priznajete li — vele Severijanci ortodoksnima — u Kristu dvije naravi, tada valja svakako da priznate i dvije osobe Kristove. Ispovijedate dakle isto što i Nestorije. Evo već iz ovoga prvoga prigovora se vidi, da Severijanci drže, e je osoba i narav jedno te isto i zato predbacuju ortodoksnima, što slijedeći nauku koncila kalcedonskoga o dvjema

---

[67] *Ἰστέον δὲ, ὅτι πᾶσαι αἱ ἀπορίαι αὗται οὐκ εἰσὶ τῶν διακρινομένων ἴδιαι, ἀλλ' ἀπὸ τῶν Νεστοριανῶν κλέψαντες, ἀποροῦσιν ἡμῖν αὐτάς.* Migne, P. G. sv. 86.(1), str. 1244.

Kristovim naravima ispovijedaju zapravo nestorijanizam t. j. i dvije osobe Kristove. Ortodoksni odgovoraju Severijancima, da to isto slijedi i iz njihove nauke, prema kojoj se Krist sastoji iz dviju naravi (ἐκ δύο φύσεων)[68].

Nestorijanac treba u Kristu da prizna dvije naravi, te na temelju svoga filozofskoga uvjerenja o istovjetnosti naravi s osobom i dvije osobe. Prema tomu su ortodoksni samo u tom slučaju mogli okriviti Severijance s nestorijanizma, ako su ovi, stojeći na spomenutoj filozofskoj pretpostavci, priznavali u Kristu božanstvo i čovječanstvo međusobno nepomiješano, nepretvoreno, nerazdijeljeno i nerazdruživo. Ako su dakle Severijanci mogli biti okrivljeni s nestorijanizma, to mi je dokazom, da su oni priznavali u Kristu božanstvo nepomiješano s čovječanstvom, božanstvo nepretvoreno u čovječanstvo i čovječanstvo nepretvoreno u božanstvo. Severijanci su dakle drugojačije poimali svoj monofizitizam. Oni su sebi drugojačije predočivali „jednu Kristovu sastavljenu narav", nego ostali monofizite.

Još bolje ćemo se moći uvjeriti o ovoj tvrdnji, uzmemo li pred oko drugi prigovor, što ga stavljaju Severijanci pristašama kalcedonskoga koncila. Priznate li dvije naravi — vele Severijanci — tada valja reći, da su te dvije Kristove naravi ili hipostatičke ili nijesu hipostatičke. Ako su hipostatičke eto vam i dvije osobe; ako nijesu hipostatičke, tada te dvije naravi Kristove uopće ne bivstvuju. Apsurdno je pako reći, da naravi Kristove ne bivstvuju[69]. U tom prigovoru još jače izbija, da je Severijancima hipostasa, osoba, jedno te isto i narav. Bivstvuje li koja razumna narav, tada je ona nužno i hipostatička. Razumne naravi nehipostatičke nema, ona je ništa u aktualnom redu bića. Ako su dakle, — vele Severijanci — naravi u Kristu hipostatičke, tada valja u Kristu nužno priznati i dvije osobe; ako pak nijesu hipostatičke, tada one uopće ne bivstvuju; one

---

[68] *Εἰ γὰρ ἐκ δύο φύσεων λέγετε τὸν Χριστὸν, οὐκοῦν δύο ὑποστάσεις, καὶ δύο πρόσωπα* . . . Migne Ib.

[69] *Εἰ δύο φύςεις λέγετε, φασὶν,* (naime Severijanci) *ἢ ἐνυπόστατοί εἰσι, ἢ ἀνυπόστατοι. Εἰ μὲν οὖν ἐνυπόστατοί εἰσι, δύο πρόσωπα εἰσάγετε, καὶ δύο Χριστοὺς, καὶ δύο υἱούς. Εἰ δὲ ἀνυπόστατοι, οὐκ ἄρα τῶν ὄντων; εἰσίν εἰπεῖν δὲ τὰς φύςεις τοῦ Χριστοῦ μὴ εἶναι τῶν ὄντων, ἄτοπον.* Migne Ib.

su ništa u aktualnom redu bića. Prema tomu ne preostaje drugo pristašama kalcedonskoga koncila nego ili dosljedno prihvatiti nestorijanizam ili poreći bit i bivstvovanje Kristovo. Ortodoksni odgovaraju Severijancima jednakim načinom. Po njihovom mnijenju to isto slijedi iz nauke Severijanaca, prema kojoj se Krist sastoji „iz dviju naravi".

Evo nas opet k istomu rezultatu, do kojega smo došli već razmotrivši prvi prigovor, što su ga Severijanci stavili pristašama kalcedonskoga koncila. Ovi su samo u tom slučaju mogli uzvratiti Severijancima istom argumentacijom i dokazati im, da de facto prianjaju uz nestorijanizam, ako su Severijanci priznavali u Kristu božanstvo nepomiješano s čovječanstvom, božanstvo nepretvoreno u čovječanstvo i čovječanstvo nepretvoreno u božanstvo. K tomu imadem u tom drugom prigovoru neke riječi Severijanaca kao potvrdu za moje mnijenje. Severijanci naime vele, da bi bilo apsurdno reći, de naravi Kristove ne bivstvuju. Ako su Severijanci držali, da su se čovječanska i božanska narav u Kristu smijašale u jednu narav; ako su oni držali, da se jedna narav Kristova pretvorila u drugu i tako nastala „jedna sastavljena Kristova narav", tada nipošto nijesu mogli držati ono priznanje apsurdnim, koje je tvrdilo, da bivstvuju naravi u Kristu u reduplikativnom smislu kao naravi. Za njih naravi bivstvuju u Kristu nepomiješane, nepretvorene, nerazdijeljene i nerazdružive kao sastavni dijelovi jedne Kristove sastavljene naravi.

Doista: Severijanci su držeći osobu istovjetnom s naravi samo zato mogli ortodoksnima predbacivati nestorijanizam, ako su ovi, što i jesu, ispovijedali de facto dvije naravi u Kristu. Morali su dakle i ortodoksni pretpostaviti u Severijanaca ispovijest dviju nepomiješanih i nepretvorenih naravi u Kristu kao sastavnih dijelova jedne njegove naravi, ako su im htjeli uzvratiti istim oružjem te i njima dokazati, da su nestorijanci.

Filozofska pretpostavka Severijanaca o istovjetnosti osobe i naravi te spomenuta uzajamna argumentacija Severijanaca i ortodoksnih prvim je meni dokazom, da su Severijanci ispo-

vijedali istina jednu Kristovu sastavljenu narav, ali ta je jedna narav nastala od božanske i čovječanske naravi kao od sastavnih dijelova. Božanska i čovječanska narav čine jednu sastavljenu narav Kristovu, ali se božanska narav nije pomiješala s čovječanskom, niti se božanska narav pretvorila u čovječansku i obratno. Riječi koncila kalcedonskoga *„ἐν δύο φύσεσιν"* odišu Severijancima duhom nestorijanskim i zato se oni protiv toga koncila bore. Izraz: *„μία φύσις τοῦ Λόγου σύνθετος"* ne samo da ne odaje nikako nestorijanizam, nego on im i služi dobro u svom strogo antinestorijanskom duhu. To je razlogom, da taj i slične izričaje Severijanci upotrebljavaju.

Sada je na redu da navedemo jedan ili drugi prigovor Severijanaca od onih, za koje auktor djela: „De Sectis" veli, da su vlastiti njihovi prigovori, pa još savršenije upoznamo taj njihov monofizitizam i tako još većma potkrijepimo rezultat, do kojega smo došli.

Crkva dokazuje Severijancima, da im valja nužno priznati dvije naravi u Kristu, ako oni u njemu ispovijedaju božanstvo i čovječanstvo ujedinjeno i nepomiješano te (*ἀσύγχυτα τὰ ἑνωθέντα*) jedno podvrženo trpnji i smrti, a drugo besmrtno i nepodvrženo trpnji. Severijanci odgovaraju, da nije nikakav apsurd ispovijedati, da se božanstvo ujedinilo s čovječanstvom, a da se nije smiješalo s čovječanstvom i uza sve to držati čovječanstvo podvrženo trpnji a božanstvo trpnji nepodvrženim — te ispovijedati jednu narav[70], Da to objasne služe se primjerom čovjeka te vele: duša je s tijelom ujedinjena, a da se s njime nije smiješala (*ἀσυγχύτως*); tijelo je vidljivo i smrtno, a duša nevidljiva i besmrtna, pa ipak ne govorimo o dvjema naravima nego o jednoj čovječjoj naravi[71]. Kao što se jedna čovječja narav sastoji od ujedinjene duše nepomiješano s tijelom, tako je i jedna Kristova narav sastojina od dviju međusobno nepomiješanih naravi — ili kao što u

[70] . . . *ἀντιλέγουσι* (Severijanci) *πρὸς ταῦτα, ὅτι οὐδὲν ἄτοπον, καὶ ἀσύγχυτα ὁμολογῆσαι τὰ ἑνωθέντα καὶ τὸ μὲν παθητὸν, τὸ δὲ ἀπαθὲς, καὶ μίαν φύσιν ἐπὶ αὐτῶν.* Migne, Ib. str. 1245.

[71] *'Ιδοὺ γὰρ, φασὶν, ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα ἀσυγχύτως ἡνώθη ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου . . . καὶ ὅμως οὐ λέγομεν δύο φύσεις, ἀλλὰ μίαν φύσιν.* Migne, Ib.

čovjeku različni dijelovi: duša i tijelo čine jedan učinak: čovjeka, tako i različni dijelovi: božanska i čovječanska narav imadu jedan učinak: jednu Kristovu narav[72].

Da pak Severijanci ispovijedajući jednu Kristovu narav ipak drže, da stvarnost pojedinih naravi ostaje nepromijenjena i netaknuta i u njihovom svojstvu sastavnih dijelova te jedne naravi, svjedoči još jedno izrazitije mjesto. Crkva dokazuje Severijancima, da im valja priznati dvije naravi u Kristu, ako oni u njemu ispovijedaju božanstvo i čovječanstvo ujedinjeno i međusobno nepomiješano; ako oni drže, da su naravi božanska i čovječanska ostale nepromijenjene iza njihovoga ujedinjenja. Severijanci su odgovarali Crkvi, da nije apsurdno tvrditi, da je božanstvo i čovječanstvo ujedinjeno u Kristu, a da se božanstvo nije smiješalo s čovječanstvom; da nije apsurdno tvrditi, da su naravi božanska i čovječanska u Kristu iza njihova ujedinjenja ostale nepromijenjene i netaknute — te ipak ispovijedati jednu narav Kristovu[73]. U potvrdu toga navode opet gore navedeni primjer: u čovjeku priznajemo jednu narav, premda su u njemu ujedinjeni dijelovi (tijelo i duša) nepomiješani.

Već sam iz prigovora prve vrste zaključio, da su ortodoksni mogli nestorijanizam predbacivati Severijancima samo zato, jer su ovi i to nužno priznavali u Kristu božanstvo nepomiješano s čovječanstvom, božanstvo nepretvoreno u čovječanstvo i obratno. Navedeni prigovori Severijanaca na tvrdnje crkve dokazuju to izričitim riječima. Oni pače osvijetljuju svoj monofizitizam primjerom čovjeka i dokazuju ono, što sam već o njihovom monofizitizmu u prvoj argumentaciji razvio. Kao što se dakle jedna narav čovječja sastoji od ujedinjene duše nepomiješane s tijelom, tako je i jedna Kristova narav

---

[72] *Οἱ δὲ Θεοδοσιανοὶ, ἤτοι ἀπὸ Σευήρου . . . λέγουσιν, ὅτι Ἡμεῖς ὁμολογοῦμεν διάφορα εἶναι τὰ μέρη, , τὸ δὲ ἀποτέλεσμα ἕν. ὥσπερ οὖν καὶ ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου διάφορά εἰσι τὰ μέρη, ἥ τε ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα, τὸ δὲ ἀποτέλεσμα ἕν.* Migne, Ib. str. 1245.

[73] *. . . οὐδὲν ἄτοπον, καὶ ἀσύγχυτα λέγειν τὰ ἑνωθέντα, καὶ σώζεσθαι τὰς φύσεις αὐτῶν μετὰ τὴν ἕνωσιν, καὶ μίαν φύσιν εἰπεῖν.* Ib. 1248.

sastavina od dviju međusobno nepomiješanih naravi božanske i čovječanske; naravi, koje su iza svoga ujedinjenja u Kristu ostale nepromijenjene i netaknute.

Nakon toga, što smo dosad o nauci Severijanaca naveli, biva nam s historičkoga gledišta jasno, zašto su se oni, boreći se protiv kalcedonskoga koncila, pozivali na sv. Ćirila i prigovarali koncilu, što se tobože nije poslužio formulama sv. Ćirila „*ἐκ δύο φύσεων*" te „*μία φύσις τοῦ θεοῦ Λόγου σεσαρκωμένη*". *ἐκ δύο φύσεων*[74]. Riječi kalcedonskoga koncila „*ἐν δύο φύσεσιν*" odavale su im nestorijanski duh, i za to se pozivlju na neustrašivoga pobornika ortodoksne vjere, sv. Ćirila, uzimlju u zaštitu njegove formule naperene protiv nestorijanizma, te prigovaraju koncilu, što ih je zamijenio s formulom, koja — prema njihovom naziranju — upravice vodi u nestorijanizam. Samo se po sebi razumije, da u tom Severijanci čine krivo kalcedonskomu koncilu, što ga okrivljuju s nestorijanizma i zato na nj' udaraju. Dosta im je bilo vidjeti riječi koncila, kojima utvrđuje jednu osobu u Kristu i zabacuje dvije osobe — da se u protivnome uvjere. Pogotovo pako mogli su se o protivnom uvjeriti razmotrivši one riječi kalcedonskoga koncila, kojima pokazuje, u kakvom se međusobnom odnošaju nalazi božanska i čovječanska narav u jednoj jedinoj božanskoj osobi Kristovoj.

Kako mi ovdje nije ciljem pobijati Severijance u njihovom boju protiv kalcedonskoga koncila, nego većma utvrditi historički njihovu nauku, to ću u svojoj argumentaciji proslijediti.

Spomenuo sam naime, da su se Severijanci u svojoj borbi protiv kalcedonskoga koncila pozivali na sv. Ćirila i prigovarali koncilu, što se nije poslužio formulama sv. Ćirila „*ἐκ δύο φύσεων*" te „*μία φύσις τοῦ θεοῦ Λόγου σεσαρκωμένη*". Na ove i slične formule sv. Ćirila pozivali su se i Eutihijanci i njima slični, da tobože utvrde ovakovim velikim auktoritetom svoj eventualni monofizitizam, prema kojem je jedna Kristova narav nastala, u koliko su se božanska i čovječanska narav smiješale, ili u koliko se božanska narav pretvorila u čovječansku i obratno. Tako se eto sa strane ovih i ovakovih monofizita zlorabio auktoritet sv. Ćirila. Ne može o tom biti dvojbe, da je sv. Ćiril svoju formulu „*μία φύσις τοῦ Λόγου σεσαρκωμένη*" (una

[74] Una natura Verbi incarnata.

natura Verbi incarnata) shvatao ortodoksno. Prije svega služi se sv. Ćiril ovom formulom protiv Nestorijanaca, koji su iz izričaja „dvije naravi u Kristu“ zaključivali na dvije osobe Kristove. Riječ „*σεσαρκωμένη*“ (incarnata) označuje potpunu čovječju narav, koju je poprimila narav Riječi, koja je sv. Ćirilu Verbum subsistens in natura divina, dakle božanska osoba Riječi, tako da una natura Verbi incarnata znači isto, što i Verbum incarnatum. To nam izjašnjenje daje sam sv. Ćiril u drugom svom pismu, što ga je upravio bio Succensusu. Sv. Ćiril odbija od sebe energičkim načinom i samu pomisao, da se božanska narav u Kristu pretvorila u konačnu čovječansku narav ili da se čovječanska narav pretvorila u narav Riječi Božje. On ovom formulom ispovijeda jednoga jedinoga Krista, nosioca međusobno nepomiješanih i nepretvorenih naravi: božanske i čovječanske. Sv. Ćiril priznaje izričito dvije naravi u Kristu, ali radije govori poradi Nestorijanaca o jednoj naravi, koja je čovjekom postala[75].

Nauka je Severijanaca posve istovjetna s naukom sv. Ćirila. Motiv je posve isti, radi kojega Severijanci izbjegavaju izričaj „dviju naravi“ u Krista kao i sv. Ćiril. Severije izričito veli, da se sv. Ćiril radi Nestorijanaca nije služio izričajem „dviju Kristovih naravi“. Sv. Ćiril imao je pred očima zloporabu Nestorijanaca, koji su iz „dviju Kristovih naravi“ — na temelju svoga uvjerenja o istovjetnosti naravi s osobom — izvodili i dvije Kristove osobe. Istu bojazan izriče i Severije i ta mu je bojazan razlogom, što i on sa svojim sumisliocima izbjegava izričaj „dviju Kristovih naravi“[76]. Severijanci su dakle poput sv. Ćirila, na koga se pozivaju, priznavali jednu osobu Kristovu, koja je bila nosiocem jedne naravi, što no se sastojala od međusobno nepomiješanih i neprotvorenih naravi:

[75] Migne, P. G. sv. 75., str. 1289; 1293; sv. 86. (1), str. 1253; sv. 77. str. 232. — Schwane: Ib., str. 344.—345. — Pohle: „Lehrbuch der Dogmatik“ Paderborn 1909. 4., izdanje, str. 53.

[76] *ἐξ οὗ οἰόμεθα καὶ τὸν μακάριον Κύριλλον, ἐνίαις τῶν πατρικῶν φωνῶν μὴ συγχρήσασθαι, καὶ μάλιστα τῇ τῶν δύο φύσεων, Νεστορίου ἄνω καὶ κάτω ταύτας ἐπὶ διαιρέσει λαμβάνοντος, καὶ κακῶς τῇ τῶν παλαιῶν ἐξουσίᾳ καταχρωμένου ὃ καὶ ἡμεῖς εὐλαβούμενοι ἐκ φύσεων μὲν δύο, οὐ μὴν δυσὶ φύσεσιν ὑπάρχειν τὸν Χριστὸν ὁριζόμεθα.* Isp. Leontii Byzantini: „Adversus Argumenta Severi“. Migne, P. G., sv. 86. (₂), str. 1927.

božanske i čovječanske. Nijesu prema tomu Severijanci zlorabili nauku sv. Ćirila, da dokažu poput Eutihijanaca i njima sličnih monofizitizam, prema kojemu bi jedna Kristova narav nastala, u koliko su se božanska i čovječanska narav smiješale, ili u koliko se božanska narav pretvorila u čovječansku i obratno. Ako su Severijanci zlorabili ugled sv. Ćirila, to su ga zlorabili protiv kalcedonskoga koncila — ali i to ne radi nauke koncila u objektivnom smislu, nego radi izražaja „dviju Kristovih naravi", koji im je odavao herezu Nestorijevu.

Leoncije bizantinski i sam se osobno bori protiv Severija. Tu nam polemiku priopćuje u svom: „*Τὰ τριάκοντα κεφάλαια κατὰ Σευήρου*"[77]. Trideset je to vrlo kratkih poglavlja, u kojima je točno određena nauka Severija i njegovih pristaša. Leoncije hoće da Severija iz njegove nauke dosljedno dovede do izražaja „dviju Kristovih naravi". Tu je Leoncije mogao tražiti od Severija dosljednost, ako je Severije doista priznavao, istina: jednoga Krista, jednu njegovu narav — ali — koja se po njemu sastojala od dviju međusobno nepomiješanih i nepretvorenih naravi. U potvrdu rečenoga navesti ću nekoliko tih najmarkantnijih poglavlja. U prvom i drugom poglavlju pretpostavlja Leoncije, da Severije uči, e se u Kristu božanstvo i čovječanstvo razlikuje, jer božanstvo Kristovo nije iste biti s njegovim čovječanstvom[78]. U trećem poglavlju vidimo kao i u prvom i drugom, kako Leonciju ne ide u glavu, da Severijanci ne će da priznadu, da Krist bivstvuje „u dvjema naravima" premda izričito dopuštaju, da je u Krista „*μετὰ τὴν ἕνωσιν*" i božanstvo i čovječanstvo. U četvrtom poglavlju veli: Oni koji kažu, da je Krist iz dviju naravi, oni iza ujedinjenja priznavaju u Kristu božanstvo i čovječanstvo, zato valja da priznadu u Kristu iza ujedinjenja i dvije naravi. Ako poriču, da valja priznati u Kristu iza ujedinjenja dvije naravi, tada nužno poriču, da valja u Kristu priznati iza ujedinjenja božanstvo i čovječansto[79]. To je pre-

---

[77] Migne, P. G. sv. 86, (2) str. 1902.—1915.

[78] . . . *οὐδέποτε δὲ καὶ κατὰ ταὐτὸν ὁμοούσιος ἡ θεότης τοῦ Χριστοῦ τῇ ἀνθροπότητι.* Ib.

[79] *Εἰ ἐκ δύο φύσεων τὸν Χριστὸν λέγοντες, ἐκ θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος λέγουσιν, καὶ ἐκ θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος λέγοντες, ἐκ δύο φύσεων αὐτὸν λέγουσιν: θεότητα δὲ καὶ ἀνθρφωπότητα μετά τὴν ἕνωσιν λέγουσιν, δύο*

*

krasna argumentacija, koja Severijancima pokazuje njihovo protivurječje, u koliko oni priznaju u Kristu iza hipostatskoga ujedinjenja i božanstvo i čovječanstvo, ali se ipak to žacaju ispovijediti riječima te priznati „dvije naravi“ u Kristu. Zato im Leoncije i veli: Ili je u Kristu iza hipostatskoga ujedinjenja božanstvo i čovječanstvo — a to vi priznajete — ali to tada izvolite i riječima izraziti i priznati „dvije naravi“ — ili ako toga ne ćete, znak je, da de facto ne priznajete u Kristu božanstvo i čovječanstvo. Zašto tada to govorite, ako ne ćete, da budete dosljedni. Ovo je drugim riječima izražena argumentacija protiv Severijanaca. U petom poglavlju predbacuje im Leoncije, što vele, da se u Kristu božanstvo ujedinilo, ali se nije smiješalo s čovječanstvom, a neće da u njemu priznadu dvije naravi. Osmo i deseto poglavlje nam svjedoči, da Severijanci izbjegavaju broj naravi, jer broj posvema odijeljuje jednu narav od druge i tada dosljedno više ne može biti govora o jednom jedincatom Kristu, o jednoj jedinoj osobi Kristovoj. Isto izvodi Leoncije iz nauke Severijanaca. Dakle su i Severijanci, ako ne riječima, a ono sigurno de facto priznavali „dvije naravi“ u Kristu[80]. U devetnaestom poglavlju čitamo tvrdnju Severijevu, da je Krist po svom božanstvu istobitan s Ocem nebeskim, a po svom čovječanstvu istobitan s nama. Da je Severije učio, de su se naravi u Kristu pretvorile jedna u drugu ili da su se međusobno smiješale tako, te je od njih nastala jedna treća narav, ne bi mogao bio govoriti o toj istobitnosti[81]. Spominjem još 23. poglavlje, u kome opet Leoncije na temelju toga, što Severijanci priznaju u Kristu različitost između božanstva i čovječanstva, izvodi, da bi morali dosljedno izvesti dvije različne naravi[82].

Na osnovu pako Leoncijevih 30. poglavlja napisanih protiv Severija dolazim do istoga zaključka opet drugim putem te tvrdim, da je Leoncije samo zato mogao Severijance toliko upozorivati na posljednji korak

ἄρα φύσεις καὶ αὐτοὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ μετὰ τὴν ἕνωσιν λέγουσιν: εἰ δὲ τὸ λέγειν δύο φύσεις ἐν τῷ Χριστῷ μετὰ τὴν ἕνωσιν ἀρνοῦνται, τὸ ἄρα λέγειν θεότητα Χριστοῦ καὶ ἀνθροπότητα μετὰ τὴν ἕνωσιν ἀρνοῦνται. Ib.

80 Ib., str. 1903.

81 Ib., str. 1907.

82 Ib., str. 1910.

dosljednosti, da naime i riječima „dviju naravi" priznaju ono, što zapravo o Kristu ispovijedaju, jer su de facto učili jednu narav Kristovu, sastavljenu od nepomiješanih i međusobno nepretvorenih naravi: božanske i čovječanske. Sve će biti u redu, samo ako još izvabi tu riječ „dviju naravi" iz ustiju Severijanaca, jer ih samo ta riječ, a ne nauka u objektivnom smislu, udaljuje od kalcedonskoga koncila.

Tako smo upoznali monofizitizam Severijanaca. Njima je osoba i narav jedno te isto. Radi te filizofske pretpostavke stjera jednom Leoncije Severija u škripac. Ako je tako — veli Leoncije Severiju — tada valja u presv. Trojstvu poput triju osoba priznati i tri božanske naravi. Severije odgovara, da u telogiji t. j. u presv. Trojstvu osoba nije istovjetna s naravi, a u ekonomiji t. j. u inkarnaciji je osoba posve isto što i narav. Istina: um Severijev odaje veliku nedosljednost, ali srce hoće dobro: On naime vidi, da bi na temelju te svoje filozofske pretpostavke morao zapasti u groznu triteističku zabludu i zato veli, da ta filozofija za presv. Trojstvo ne vrijedi. U inkarnaciji ne samo da nema bojazni, e bi mogao na temelju te filozofije zapasti u kakovu zabludu, nego mu se još čini sigurnim putem ortodoksiji — osobito protiv Nestorijanaca.

Što se tiče ortodoksije, to valja priznati, da je nauka Severijanaca ortodoksna uzevši je u objektivnom smislu. Osim riječi „dvije naravi" priznavaju Severijanci i sve riječi kalcedonskoga koncila kao i njihov objektivni sadržaj. A i o tom smo se uvjerili, da Severijanci priznaju i objektivni sadržaj riječi „dviju naravi" — ako o njima i neće ništa da čuju. Uopće priznavati objektivni sadržaj ostalim izrazima kalcedonskoga koncila, a ne priznati objektivnoga sadržaja riječima „dvije naravi" nije moguće bez najveće nedosljednosti. Oni izbjegavaju riječi „dvije naravi" poput sv. Ćirila. Imadu kao i sv. Ćiril pred očima Nestorijance. Bore se radi tih riječi protiv kalcedonskoga koncila i predbaciju mu, da je napustio sv. Ćirila, velikoga pobornika ortodoksije protiv nestorijanizma i nastoje svim si-

[83] *Ὁμολογουμένως μὲν ἡ ὑπόστασις καὶ ἡ οὐσία, ἤτοι φύσις ἐπὶ τῆς θεολογίας οὐκ ἔστι ταὐτόν ἐπὶ μὲν τοι τῆς οἰκονομίας ταὐτὸν ἀλλήλοις εἰσίν.* Av. arg. Sev. Migne. Ib. str. 1921.

lama, da povrate ugled velikom aleksandrijskom učitelju Crkve[84]. Ovdje imadu krivo! Ova borba protiv Severijanaca i drugih protiv spomenutih riječi koncila teško je pojmljiva. Jedni i drugi isto uče, a svade se radi riječi. Severijanci su lako mogli uvidjeti, da kontekst, u kome se nalaze riječi: *„ἐν δύο φύσεσιν“*, isključuje poput monofizitizma i nestorijanizam. K tomu kalcedonski koncil izričito osuđuje dvije osobe u Kristu. Borba ta protiv koncila je borba radi riječi, borba neopravdana i čudna

Severijanci kao što osuđuju nestorijanizam tako neće ništa ni da čuju o monofizitizmu, prema kojemu su se naravi u Kristu međusobno pomiješale ili jedna pretvorila u drugu. Oni su monofizite samo po riječi. Ujedinjene naravi — veli Severije — čine jednu sastavljenu narav. Naravi sastavljene u jednu narav su nepomiješane; one kao sastavljene u jednu narav uništuju razdjeljenje i pokazuju jedinstvo. Sastavljene naravi u jednu narav ostaju nepromijenjene[85]. Oni priznaju jednu sastavljenu narav koja je nastala od božanske i čovječanske naravi Ove naravi ostaju u Kristu nepomiješane, nepretvorene, nerazdijeljene i nerazdružive[86]. To je monofitizam, što su ga ispovijedali Severijanci.

* * *

Dokažem li prema tomu, da su Agnoete bili pravi Severijanci i da su samo kao Agnoete bili posebna sekta, različita od drugih severijanskih sekta, imadem već dokaz, da su Agnoete unatoč tomu, što su priznavali i govorili samo

[84] Schwane Ib. str. 382.

[85] ... *ἑνώσαντες μὲν οὖν ταύτας* (naravi), *λοιπὸν μίαν ἄμφω φύσιν καὶ ταύτην σύνθετον εἶναί τε καὶ καλεῖσθαι φαμεν... καὶ ἡμῖν αἱ φύσεις, εἰς. μίαν φύσιν συντιθέμεναι συγχεόμεναι, καὶ τὴν διαίρεσιν ἐκκλίνουσι, καὶ τὴν ἕνωσιν γνωρίζουσιν ... τούτοις καὶ ἡμεῖς ἀρκούμεθα εἰς τὸ τὰς φύσεις εἰς φύσιν συντιθέναι, καὶ ἄτρεπτα ἐν τῇ τοιαύτῃ συνθέσει τὰ ἑνωθέντα φυλάττειν.* Ib. str. 1932.

[86] Razlikost božanske i čovječanske naravi kao sustavnih dijelova u jednoj naravi Kristovoj jednako ističe Severije kao i jedinstvo božanstva sa čovječanstvom. Zato je neispravna tvrdnja dra. Junglasa: „So gewiss ist, dass in seinen christologischen Formeln die unerforschliche Einheit von Gottheit und Menschheit stärker betont ist als ihre Verschiedenheit... Isp. Leontius von Byzanz Paderborn 1908. str. 109.

o jednoj naravi Kristovoj — bili dakle monofizite — ipak mogli govoriti o čovječjoj naravi Kristovoj napose, jer su kao Severijanci priznavali u jednoj sastavljenoj naravi Kristovoj božansku i čovječansku narav kao međusobno nepomiješane, nepretvorene, nerazdijeljene i nerazdružive sastavne dijelove.

Prije nego li budem dokazivao, da su Agnoete bili pravi Severijanci, dokazati ću, da su se aleksandrijski Severijanci zvali i Teodozijancima. Dokazati ću to zato, jer se u nekim dokumentima, koji govore o Agnoetima veli, da su Agnoete sekta, koja se razvila iz sekte Teodozijeve. Valja mi dakle dokazati, da su Teodozijanci jedna od sektâ Severijanaca.

Za vladanja cara Anastazija (491.—518.) imali su protivnici koncila kalcedonskoga veliku slobodu. Tu slobodu ćutio je osobito Severije († 539,), koji je godine 512. postao antiohijskim patriarhom. Već u to se vrijeme slaže s njime u mislima aleksandrijski patrijarka Timotej III.[87]. Kada je Anastazija naslijedio car Justin (518.—527.), morade Severije pobjeći s mnogim drugim biskupima sirskim i maloazijskim, među kojima je bio i Julijan Halikarnaški. Severije nađe g. 518. sa svojim drugovima zaklonište u patrijarha Timoteja III. Za malo g. 519. nastade među aleksandrijskim Severijancima prepirka. Pitalo se, da li je tijelo Isusovo prije svoga uskrsnuća po naravi svojoj bilo podvrženo iskvarljivosti i njenim posljedicama ili nije. Severije je to tvrdio — dakako dosljedno prema svojem shvatanju Isusovoga hipostatičkoga ujedinjenja i njegovih posljedica — a Julijan Halikarnaški poricao. Tako je nastao prvi raskol u sekti Severijevoj. Aleksandrijski patrijarka Timotej nije znao, kome bi se u toj prepirci pridružio. Njegov arhidjakon Gajanus pristade uz Julijana Halikarnaškoga, a Teodozije, njegov „λογογράφος", opet uz Severija. God. 538. umre Timotej, a kler i prvaci grada Teodoziju odani izabraše njega biskupom, a Gajanite, kojima je pripadao puk, pristadoše uz Gajana. Teodozije radi bune, što no je podigao puk, morade pobjeći, dok ga nije Justinijan (527.—565.) opet namjestio u Aleksandriji. Tako su se eto neki Severijanci u Aleksandriji prozvali za razliku od Gajanita Teodozijancima.

[87] Migne, P. G. sv. 86. (,), str. 1229.

Navesti ću tri svjedočanstva kao posebne dokaze, da su Teodozijanci zapravo aleksandrijski Severijanci, t. j. da su Teodozijanci ispovijedali isti monofizitizam kao i Severijanci.

Timotej, carigradski prezbyter, sastavio je početkom 7. vijeka kratku povijest heretičkih nauka[88]. On razlikuje tri vrste heretika. U prvu vrstu spadaju oni heretici, koji treba da se dadu krstiti; u drugu vrstu oni, koji treba da prime sv. potvrdu; a u treću spadaju oni, koji treba da se hereze odreknu te ju osude. U trećoj vrsti heretika spominje i Severijance i Teodozijance, za koje veli, da priznaju u Kristu iza hipostatskoga ujedinjenja jednu sastavljenu narav[89]. Na drugom mjestu veli za Severijance i Teodozijance, da priznaju u Kristu razliku naravi, premda se ustručavaju reći, da su u njemu dvije naravi[90]. Timotej još na mnogo drugih miesta svjedoči, da su Teodozijanci bili sekta Severijeva[91]. Sv. Ivan Damascenski nam svjedoči, da je Teodozije aleksandrijski bio istomišljenik sa Severijem[92]. Isto veli i autor djela „De Sectis“[93]. Napokon nam to svjedoči sam Teodozije svojom poslanicom, što ju je upravio na Severija prigodom svoga promaknuća na stolicu aleksandrijskih patrijarha. U toj poslanici izričito ispovijeda Riječ, po naravi Boga; Riječ, koja je postala čovjekom, a da od svoga božanstva nije ništa izgubila. Čovječanstvo je i božanstvo sa svim svojim svojstvima ostalo u njemu nepromijenjeno. Rezultat ujedinjenja božanstva i čovječanstva je jedan Krist[94]. U bilješci se veli, da ovim posljednjim riječima „jedan Krist“ nije mislio ortodoksno, nego je tim riječima htio Teodozije da označi „jednu narav“ u monofizitističkom smislu. U ostalom ova primjedba s tekstom

[88] Migne, P. G. sv. 86. ($_1$). str. 1.—74.

[89] *...μετὰ τὴν ἕνωσιν μίαν σύνθετον γενέσθαι μυθευόντων.* Migne, Ib. str. 41.

[90] *Πάντες μὲν γὰρ δύο φύσεις ἐπὶ τοῦ κατὰ Χριστὸν μυστερίου μετὰ τὴν ἕνωσιν οὐδενὶ λόγῳ ἀνέχονται εἰπεῖν, τὴν μέντοι διαφορὰν τῶν φύσεων ὁμολογοῦσι μετὰ τὴν ἕνωσιν.* Migne, Ib. str. 65.

[91] Ib., str. 58.—66.

[92] Migne, P. G. sv. 94., str. 743.

[93] *οἱ δὲ Θεοδοσιανοί, ἤτοι ἀπὸ Σεβήρου ...* Migne, P. G., sv. 86. ($_1$), str. 1245.

[94] Migne, Ib. str. 277.

Teodozijevim samo potvrgjuje, da Teodozije ispovijedajući jednu sastavljenu narav ispovijeda monofizitizam Severijev. —

Sada treba da dokažem, da su Agnoete pripadali Severijancima i Teodozijancima.

Timotej, prezbiter carigradski, veli u svojoj povijesti hereza na dva mjesta, da su Agnoete bili Severijanci[95]. Malo iza toga veli, da su se Agnoete prije zvali Teodozijanci, jer su bili pristaše nauke Teodozija, aleksandrijskoga patrijarhe. Kada su pak stali učiti, da je Krist bio podvržen neznanju, Teodozije ih odsudi i oni istupe kao zasebna sekta Agnoeta[96]. Ako su dakle Severijanci i Teodozijanci ispovijedali isti monofizitizam — što smo dokazali i što nam svjedoči isti Timotej[97] — tada su i Agnoete bili pristaše istoga monofizitizma, jer za njih veli Timotej također, da su jedna sekta Severijanaca i Teodozijanaca.

Autor djela „De Sectis" svjedoči nam na dva mjesta, da su Agnoete pripadali Teodozijancima, prije nego li su osnovali svoju vlastitu sektu. Teodozije je — čitamo u tom djelu — tvrdio, da Krist nije bio podvržen neznanju i za to je pisao protiv Agnoeta. Drugi su učili, da je Krist bio podvržen neznanju, kao što je bio podvržen bolima. Na to se odijeliše od Teodozijanaca tako zvani Agnoete[98]. Na drugom mjestu čitamo: Agnoete ispovijedaju sve što i Teodozijanci; razlikuju se od njih u tome . . .[99] Navodi naime njihovu nauku, koja ih karakterizira kao posebnu sektu.

Učeni i pobožni Sofronije, jeruzalemski patrijarka (634.—638.), upravio je sinodičko pismo Sergiju, carigradskom patrijarhi (610.—638.). U tom pismu energički brani dvije volje i dva djelovanja u Kristu. Spominje on i nauku Agnoeta. Za

---

[95] . . . *Σεβηρίται, οἱ καὶ ᾿Αγνοῖται.* Migne, P. G. sv. 86. ($_1$), str. 53 i 57.

[96] . . . *καὶ οἱ καλούμενοι ᾿Αγνοῖται, πρῶτον μὲν ἐκαλοῦντο Θεοδοσιανοί, δεχόμενοι Θεοδόσιον τὸν γενόμενον αὐτῶν πάπαν ᾿Αλεξανδρείας ἀναθεματίσθησαν δὲ παρ᾿ αὐτοῦ οἱ μὲν ᾿Αγνοῖται διὰ τὸ δόγμα τῆς ἀγνοίας.* Ib. str. 57.

[97] Migne, Ib., str. 41; 65; 58.—66.

[98] *῎Αλλοι δὲ ἔλεγον ἀγνοεῖν αὐτόν, ὥσπερ πονέσαι λέγομεν αὐτόν. Καὶ ἐκ τούτου ἀπεσχίσθησαν ἀπὸ τῶν Θεοδοσιανῶν οἱ λεγόμενοι ᾿Αγνοηταί.* Migne, P. G. sv. 86. ($_1$), str. 1332.

[99] *Οἱ δὲ ᾿Αγνοηταὶ πάντα ὁμολογοῦντες ὡς οἱ Θεοδοσιανοί, εἰς τοῦτο διαφωνοῦσιν* . . . Ib., str. 1261.

Agnoete veli, da su priznavali jednu sastavljenu narav Kristovu[100]. To je tehnički izraz za monofizitizam, što su ga ispovijedali Severijanci i Teodozijanci.

Sv. Izidor Sevilski († 634.) veli također u osmom poglavlju svojih Etimologija, da su Agnoete nastali od Teodozijanaca[101].

Sv. Ivan Damascenski († 754.) tvrdi, da su Agnoete sekta Teodozijanaca, jer su učili, da je u Kristu „jedna sastavljena narav"[102]. Sv. Ivan Damascenski također upotrebljava poput Sofronija tehnički izraz „jedne sastavjene naravi", kojim hoće da označi monofizitizam, što su ga ispovijedali Agnoete, u koliko su bili pristaše dvaju sumišljenika Severija i Teodozija.

Agnoete su bili Severijanci. Oni su ispovijedali monofizitizam, prema kojemu se Kristova jedna sastavljena narav sastoji od božanske i čovječanske naravi kao sastavnih dijelova. Narav božanska i čovječanska ostaju kao sastavni dijelovi u jednoj jedincatoj Kristovoj naravi međusobno nepomiješane, nepretvorene, nerazdijeljene i nerazdružive. Agnoete su dakle kao pristaše ovoga monofizitizma mogli govoriti o čovječjoj naravi napose kao o sastavnom dijelu jedne naravi Kristove, jer se prema njihovom monofizitizmu čovječja narav nije smiješala s božanskom tako, da čini jednu treću narav; niti se čovječja narav Kristova pretvorila u božansku i obratno, već su one ostale u Kristu, svaka u svojim svojstvima netaknute i cjelovite. Time pada i glavni argumenat Aleksandra Natalisa, dra. Schmida, Schella i Lebretona, da Agnoete kao monofizite nijesu razlikovali u Kristu dvije naravi, te za to i nijesu mogli govoriti o njegovoj čovječjoj naravi napose. Padaju a fortiori nadalje i razna shvatanja monofizitizma, što ih ovi autori imputiraju Agnoetima. Nije dakle istinita tvrdnja Aleksandra Natalisa i dra. Schmida, da su Agnoete učili, e su se naravi u Kristu ujedinile i da je božansvo Kristovo na temelju toga kvarovalo na

[100] Migne, P. G. sv. 87. (3); str. 3191.
[101] Migne, P. L., sv. 82. (3-4); str. 304.
[102] Migne, P. G., sv. 94, str. 750.

svom sveznanju, tako te su subjektom neznanja držali Krista s obzirom na njegovu cijelu narav — u koliko je nastala i od božanske. Nije ispravno, što veli Maldonat, da su Agnoete vjerovali, e se je božanska narav Kristova pretvorila u čovječansku narav. Još manje je historički ispravno, da su Agnoete priznavali samo božansku narav u Kristu, kako to veli Fr. Ign. Hiac. Amat de Graveson. Nije napokon historički ispravno, naime da su — što veli Lebreton — Agnoete učili, da je božanska narav Hristova, smiješavši se s čovječanstvom, izgubila svoje sveznanje.

Time sam oborio prvi i glavni argumenat onih, koji drže da Agnoete kao monofizite nijesu mogli govoriti o Kristovoj čovječjoj duši napose. Ta predrasuda daje n. pr. prof. Schmidu dosta neprilika, kada vidi, gdje pojedina svjedočanstva za nauku Agnoeta ipak u cjelosti imadu pred očima čovječansku narav Kristovu. Ova ćemo svjedočanstva razmotriti u drugom dijelu, u kojemu ću dokazati, da su Agnoete de facto govorili o čovječjoj duši Kristovoj te joj pridijevali neznanje — i odgovoriti na sve protivničke prigovore.

(Nastavit će se.)

Odredbe sv. Stolice.

I. Decretum S. Congr. Indicis. *Feria V. die 1. Febr. 1912.* Ovim je dekretom zabranjena ova knjiga:

Mario Palmarini: *Quando non morremmo.* Romanzo er vico. Milano 1911. (Sr. Acta Ap. Sedis IV. pag. 103.)

II. Dekretu od 22. januara 1912. (vidi „Bogosl. Smotra“ 1912. str. 88.) podvrgao se — laudabiliter se subiecit L. Duchesne· isto tako podvrgao se istom dekretu Venantius Gonzalez· (Sr. Acta S. Sedis IV. str. 103. i str. 144.).

Bilješke iz bogoslovske literature.

Apologetične bilješke.

O životu Isusa Krista. Poznate su mnogovrsne hipoteze, kojima su protivnici kršćanstva nastojali oboriti kazivanje svetog Evanđelja o G. N. Isusu Kristu. Paulus-ova mitska hipoteza, Baur-ova kritička, Harnack-ova hipoteza idealizacije, što su je prihvatili modernisti, A. Drewsova, da Krist nije ni postojao: sve su se te hitrolije razbile o istinu evanđeosku. U najnovije doba iznose iz ropotarnice, na ruglo i sramotu naprednoga duha, zarđalu i pljesnivu robu, različita apokrifa, štono su suzbita već u prvo doba kršćanstva. Dašto, da bi namamili izvedljivi i praznovjerni dio inteligencije XX. vijeka, zaodjeli su te spise u ruho sasvijem moderno — okultističko. Stari, naravno, nijesu imali o okultizmu ni pojma!

Tako je donio, kako kazuje Apolog. Korrespondenz (Nr. 7. 1912.), „Generalanzeiger" u Mannheim-u (Nr. 38. od 23. I. o. g.) reklamni oglas: „Problem je o Kristu odgonenut! Baš je izašlo: Prije 1900 godina! Tko je bio Isus Krist? U nekoj staroj orijentalističkoj biblioteci pronašli su dokumenat, koji ko na dlanu otkriva, tko je bio Isus Krist: član i brat saveza i bratstva Essenâ, neke vrste slobodno zidarskoga udruženja. Tako glasi izvještaj staroste saveza u Jerusalemu starosti u Aleksandriji. Kad su otkrili taj dokumenat pokušao je neki kršćanski svećenik da ga uništi, jer se po tom spisu u tili čas dadu sasvijem prirodno istumačiti sve mističke čudesne pripovijesti. Ali uništenje nije pošlo za rukom. Tako je taj historički izvještaj preveden u njemački s predgovorom o Ponciju Pilatu. Iznovice ga je obradio Ferd. Schmidt. Nikoji misaon čovjek ne će odložiti knjige, a da ga ne bi zadovoljila".

Ovako drska sljeparija i prevara, dodaje otprilike A. C., mora da natjera misaonu čovjeku krv u lice. Čitavi taj „dokumenat" je prosto kompilacija iz dvaju spisa, štampanih g. 1849., s naslovom: „1. Znamenita otkrića o pravom načinu smrti Isusove. Po starom u Aleksandriji nađenom rukopisu od Isusovog savremenika iz svetog reda Essena. 5. izdanje. Leipzig. 2. Historička otkrića o pravim događajima smrti i mladosti Isusove. Kao nastavljanje starih spomenika iz reda Essena, nađenih u Aleksandriji. 2. izdanje". No i ti spisi nijesu origi-

nalni. Skalupljeni su prema romanu o životu Isusovu, štono ga e g. 1880.—1802. izdao Karlo Henrik Venturini, župnik u Horndorfu kod Braunschweiga (umro g. 1849.). Taj pamflet je g. 1806. izašao u 2. izdanju s naslovom: „Naravna povijest velikog proroka iz Nazareta". To je „djelo" postalo vrelom za „otkrića" o Isusu. Između Venturinija i Schmidta je samo ta razlika, što Venturini čudesa Kristova tumači pomoću „putne ljekarne", što ju je Krist uza se nosio, a Schmidt pomoću okultizma i — astralnih tjelesa! Kolike li naivnosti i pakosti!

Dr. Fran Barac.

Historične bilješke.

Sekta oproščenaca. Na Volgi u Rusiji živi sekta pravoslavnih, koji se prozvaše „kršćani Oproščenci". Suradnik lista „Russkoe Slovo" g. Pankratov govorio je sa jednim uvaženim oproščencem Ivanom Piscovom i on mu je o svojoj vjeri rekao ovo: Sva nesreća našega života dolazi u glavnom otuda, što je čovjek razvio u sebi mnogo posve nepotrebnih i škodljivih potreba. Odatle mu je teško živjeti, jer imade mnogo izdataka na te potreboće. A život bi morao biti jednostavan i čovjek bi se morao suzdržavati od prekomjernosti.

Smatrate li ove prekomjernosti grijehom? — upitao sam ga. — Ne. Duhan, čaj, vino, meso, samo u sebi nijesu grijeh, ali su ponajprije štetni zdravlju, a onda iziskuju jači rad, da se uzmognu kupiti. No, da li je nužno raditi, da stečemo škodljive stvari? Ne imade u nas vremena da mislimo na dušu, nego sve radimo, da dobijemo rakije, duhana, čaja, sladora, mesa, kumačnu (crveno pamučno sukno iz buhare) novu odjeću. U vas gospode pribraja se k tomu popisu štetnih stvari jošte veoma dugački vlastiti popis. Napokon, ako ovi predmeti i nijesu griješni, al ono sigurno uvijek vode do grijeha, prevare i svake druge nepravde. U nas se sva trgovina osniva na prevari. Život biva skuplji, a čovjek priučen na čaj, vino, duhan sa svim sredstvima ide oko toga, da ih dobije. Vara i radi sve prljavo. Danas je nemoguće izaći na sajam: tako skupo i bez savjesti ištu. Mi izbjegavamo take trgovce i tražimo onake, koji trguju savjesno i ne traže prekomjerno. Prekomjernost gradi nemoral, a kod nemorala ne može biti pravednosti. Kad bi ljudi stanovali u prostim stanovima, jeli običnu bilinsku hranu,

nalni. Skalupljeni su prema romanu o životu Isusovu, štono ga e g. 1880.—1802. izdao Karlo Henrik Venturini, župnik u Horndorfu kod Braunschweiga (umro g. 1849.). Taj pamflet je g. 1806. izašao u 2. izdanju s naslovom: „Naravna povijest velikog proroka iz Nazareta". To je „djelo" postalo vrelom za „otkrića" o Isusu. Između Venturinija i Schmidta je samo ta razlika, što Venturini čudesa Kristova tumači pomoću „putne ljekarne", što ju je Krist uza se nosio, a Schmidt pomoću okultizma i — astralnih tjelesa! Kolike li naivnosti i pakosti!

Dr. Fran Barac.

Historične bilješke.

Sekta oproščenaca. Na Volgi u Rusiji živi sekta pravoslavnih, koji se prozvaše „kršćani Oproščenci". Suradnik lista „Russkoe Slovo" g. Pankratov govorio je sa jednim uvaženim oproščencem Ivanom Piscovom i on mu je o svojoj vjeri rekao ovo: Sva nesreća našega života dolazi u glavnom otuda, što je čovjek razvio u sebi mnogo posve nepotrebnih i škodljivih potreba. Odatle mu je teško živjeti, jer imade mnogo izdataka na te potreboće. A život bi morao biti jednostavan i čovjek bi se morao suzdržavati od prekomjernosti.

Smatrate li ove prekomjernosti grijehom? — upitao sam ga. — Ne. Duhan, čaj, vino, meso, samo u sebi nijesu grijeh, ali su ponajprije štetni zdravlju, a onda iziskuju jači rad, da se uzmognu kupiti. No, da li je nužno raditi, da stečemo škodljive stvari? Ne imade u nas vremena da mislimo na dušu, nego sve radimo, da dobijemo rakije, duhana, čaja, sladora, mesa, kumačnu (crveno pamučno sukno iz buhare) novu odjeću. U vas gospode pribraja se k tomu popisu štetnih stvari jošte veoma dugački vlastiti popis. Napokon, ako ovi predmeti i nijesu griješni, al ono sigurno uvijek vode do grijeha, prevare i svake druge nepravde. U nas se sva trgovina osniva na prevari. Život biva skuplji, a čovjek priučen na čaj, vino, duhan sa svim sredstvima ide oko toga, da ih dobije. Vara i radi sve prljavo. Danas je nemoguće izaći na sajam: tako skupo i bez savjesti ištu. Mi izbjegavamo take trgovce i tražimo onake, koji trguju savjesno i ne traže prekomjerno. Prekomjernost gradi nemoral, a kod nemorala ne može biti pravednosti. Kad bi ljudi stanovali u prostim stanovima, jeli običnu bilinsku hranu,

onda bi bili u ravnim uslovima, pa makar bi u jednih bili sakupljeni milijoni, a drugi ne imali ništa. Da, kod jednostavnog života nijesu potrebni milijoni.

To bi bio u kratkim crtama socijalno-kulturni program i nauka oproščenaca slična naturalizmu Tolstojevom. Religijozni njihovi nazori veoma su jednostavni. Pomenuti suradnik „Ruskoga Slova" kaže, da su kod njih sve vjere dobre, ako su ugodne onome, koji vjeruje. Vjera je čin savjesti svakog pojedinca i nitko nema prava, da se tu miješa.

„A je li se smatrate pravoslavnim?" pitao je dopisnik dalje. „Da, ali u crkvu rijetko idemo. I kod kuće se možemo moliti i molimo se. Mi imademo i ikona, a u crkvi i nije moguće da što naučiš, jer ne smiješ ništa pitati. Bolje je, da učiš doma." („Cerkovni Vjesnik" 1911. br. 29. str. 909. 910.)

Dr. Šimrak.

Juridične bilješke.

Pontifikalna prava i nošnja naslovnih opata i prepošta. Dekretom Congr. Rituum od 14. decembra 1904. porekla je Congr. Rituum našim (i ugarskim) naslovnim opatima i prepoštima svako pravo na porabu pontifikalija[1]. Dekretom iste Congr. Rituum od 11. marta 1908.[2] potvrgjenim po Papi Piju X. dozvoljeno je jurve po vladaru imenovanim naslovnim opatima i prepoštima da mogu rabiti pontifikalija, ali samo unutar granica odregjenih za porabu pontifikalija po apostolskim protonotarima „ad instar participantium" paragrafima 47., 48. i 80. Motupropria Pija X. „Inter multiplices" od 21. februara 1905.[3] Glede naslovnih opata i prepošta, koje će vladar iza 11. marta 1908. imenovati, ustanovljeno je u istom dekretu od 11. marta 1908., da se imadu nakon imenovanja po vladaru i preporukom svoga Ordinarija obratiti na sv. Stolicu i od nje si ishoditi dozvolu porabe potifikalija.

Iza breva, kojima je sv. Stolica imenovanim nedavno po vladaru nasl. opatima i prepoštima podijelila porabu pontifikalija, razabiremo, da su isti glede porabe pontifikalija vezani na

---

[1] Odštampan kod Klinda, Tractatus de abbatibus et praepositis titularibus. Strigonii 1911. p. 11. i u Glasniku bisk. bos. i sr. god. 1910. str. 4.

[2] Odštampan kod Klinda, I. c. p. 13.—14. i u Glasniku l. c. str. 5.

[3] Odštampan u Archiv f. kath. Kirchenrecht, Bd. 85. S. 546. ff.

onda bi bili u ravnim uslovima, pa makar bi u jednih bili sakupljeni milijoni, a drugi ne imali ništa. Da, kod jednostavnog života nijesu potrebni milijoni.

To bi bio u kratkim crtama socijalno-kulturni program i nauka oproščenaca slična naturalizmu Tolstojevom. Religijozni njihovi nazori veoma su jednostavni. Pomenuti suradnik „Ruskoga Slova“ kaže, da su kod njih sve vjere dobre, ako su ugodne onome, koji vjeruje. Vjera je čin savjesti svakog pojedinca i nitko nema prava, da se tu miješa.

„A je li se smatrate pravoslavnim?“ pitao je dopisnik dalje. „Da, ali u crkvu rijetko idemo. I kod kuće se možemo moliti i molimo se. Mi imađemo i ikona, a u crkvi i nije moguće da što naučiš, jer ne smiješ ništa pitati. Bolje je, da učiš doma.“ („Cerkovni Vjesnik“ 1911. br. 29. str. 909. 910.)

Dr. Šimrak.

Juridične bilješke.

Pontifikalna prava i nošnja naslovnih opata i prepošta. Dekretom Congr. Rituum od 14. decembra 1904. porekla je Congr. Rituum našim (i ugarskim) naslovnim opatima i prepoštima svako pravo na porabu pontifikalija[1]. Dekretom iste Congr. Rituum od 11. marta 1908.[2] potvrgjenim po Papi Piju X. dozvoljeno je jurve po vladaru imenovanim naslovnim opatima i prepoštima da mogu rabiti pontifikalija, ali samo unutar granica odregjenih za porabu pontifikalija po apostolskim protonotarima „ad instar participantium“ paragrafima 47., 48. i 80. Motupropria Pija X. „Inter multiplices“ od 21. februara 1905.[3] Glede naslovnih opata i prepošta, koje će vladar iza 11. marta 1908. imenovati, ustanovljeno je u istom dekretu od 11. marta 1908., da se imadu nakon imenovanja po vladaru i preporukom svoga Ordinarija obratiti na sv. Stolicu i od nje si ishoditi dozvolu porabe potifikalija.

Iza breva, kojima je sv. Stolica imenovanim nedavno po vladaru nasl. opatima i prepoštima podijelila porabu pontifikalija, razabiremo, da su isti glede porabe pontifikalija vezani na

---

[1] Odštampan kod Klinda, Tractatus de abbatibus et praepositis titularibus. Strigonii 1911. p. 11. i u Glasniku bisk. bos. i sr. god. 1910. str. 4.

[2] Odštampan kod Klinda, l. c. p. 13.—14. i u Glasniku l. c. str. 5.

[3] Odštampan u Archiv f. kath. Kirchenrecht, Bd. 85. S. 546. ff.

granice §§ 47., 48. i 80. Motnproprija Pija X. „Inter multiplices“ od 21. fabruara 1905., buduć da se u brevima, što se granica porabe pontifikalija tiče, izrično upućuje na ustanove toga Motuproprija o porabi pontifikalija po apostolskim protonotarima „ad instar participantium“.

Glede nošnje (talara, kolara, pojasa, bireta, šešira i t. d.) nasl. opata i prepošta nema govora niti u Dekretu Congr. Rituum od 11. marta 1908., niti u brevima. Iz toga, što su nasl. opati i prepošti izjednačeni sa apost. protonotarima ad instar participantium u pogledu porabe pontifikalija, biti će opravdan zaključak, da su s istima izjednačeni i u pogledu nošnje. Taj zaključak potvrgjuje slijedeće: Svakomu brevu, kojim se imenuje naslovni opat i prepošt, priklopljen je Naputak o tom, kako valja apostolskog protonotara ad instar participantium uvesti u čast. U Naputku govori se o odijelu, koje ap. protonotar ad instar participantium nositi imade, kad ga biskup u čast uvodi i odregjuje se, što mu se tom prigodom predati imade i uz koju formulu. Sv. Stolica, priklapajući svakom brevu o imenovanju nasl. opata i prepošta Naputak, kako se ima uvesti apost. protonotar ad instar participantium, nedvoumno odaje i upućuje, da se nasl. opati i prepošti imadu uvesti na isti način kao i apošt. protonotari ad instar participantium i da im je nošnja pri uvagjanju (a ex paritate rationis i inače) jednaka.

Naslovni dakle opati i prepošti izjednačeni su i glede porabe pontifikalija i glede nošnje s apošt. protonotarima ad instar participantium.

Pojedina prava naslovnih opata i prepošta u pogledu porabe pontifikalija razložena su u Th. Klinda, Tractatus de abbatibus et praepositis titularibus. Strigonii 1911. i u Glasniku bisk. bos. i sr. god. 1910, str. 3.—7. i 11.—15.

Haške konvencije o ženidbenom pravu i naši zakoni. Pod tim naslovom, a o predmetu u njem izraženom raspravlja dr. Mihajlo Lanović u Mjesečniku pravničkog društva ove godine br. 4. (God. XXXVIII. str. 429. sl.). Donosimo jezgru iz te zanimljive rasprave.

Na trećoj konferenciji o kodifikaciji megjunarodnog privatnog prava, držanoj u Haagu g. 1900., viječalo se o ženidbenom pravu, te su stvorena dva zaključka, i to: a) O izjedna-

čenju kolizija zakona o preduvjetima valjanosti ženidbe, i b) O izjednačenju kolizija zakona o raspustu brakova i rastavi od stola i postelje te sudovanju o tim predmetima. Zaključke ove potpisalo je dne 12. rujna 1912. po svojim punomoćnicima 13 evropejskih država, naime: Njemačka, Austrija, Ugarska, Belgija, Španjolska, Francuska, Italija, Luksemburška, Nizozemska, Portugalska, Rumunjska, Švedska i Švajcarska, a megjusobne ratifikacije predane su (po većini ugovornih država) dne 1. lipnja 1904. Tako su ti zaključci postali konvencijama državnima ili ugovorima izmegju dotičnih država. Moć zakona za pojedine države dobivaju tek onda, kad ih se prema ustavu svake države uzakoni.

Punomoćnik Austro-Ugarske potpisao je obje konvencije ovako: „Pour l'Autriche et pour le Hongrie: Le Ministre d'Autriche-Hongrie: (L. S.). Okolicsanyi d'Okolicsna". Pri potpisivanju zastupao je jedan zajednički austro-ugarski poslanik obje pole monarkije, što odgovara ustanovama temeljnih zakona državnih (§ 8. ug. zak. čl. XII.: 1867. i § 1. sl. a) austr. temelj. zakona od 21. prosinca 1867.), prema kojima je monarkija u odnošajima napram inozemstvu jedinstvena. Izrično je pako u potpisu istaknuto, da punomoćnik potpisuje i za Austriju i za Ugarsku, buduć da konvencije rade o predmetima, koji nijesu zajednički Austriji i Ugarskoj. Pisac prigovara (potpunim pravom), što u potpisu nije istaknuta i Hrvatska i Slavonija, buduć da te kraljevine ne sačinjavaju s Ugarskom u pogledu ugovorenih predmeta (t. j. ženidbe) jedinstveno područje, nego za se posebno razlučeno, na kojem u pogledu tih predmeta prema temeljnom zakonu (§§ 47. i 48. hrv. zak. čl. I. 1868.) vrše potpunu državopravnu autonomiju. Posebni državodravni položaj Hrvatske i Slavonije iziskuje, da u predmetima, glede kojih tim kraljevinama pripada potpuna državopravna autonomija, pretstavnik hrv.-slav.-dalmatinske vlade svoju privolu dade za sklapanje megjunarodnih ugovora. Prestavnik hrv.-slav.-dalm. vlade nije na sklapanje pomenutih dviju haških konvencija privolio, pa za ovo i ne vežu Hrvatsku i Slavoniju.

Te dvije konvencije uzakonjene su na zajedničkom hrv.-ug. državnom saboru u Budimpešti. Vladar ih je sankcionirao dne 19. listopada 1911:, a proglašene su u Zborniku ug.-hrv. zajedničkih zakona, izdanom dne 31. listopada 1911. i to I. pod br. 20., a II. pod br. 21. Pisac s pravom ističe, kako zajednički

sabor po postojećim temeljnim državnim zakonima nije kompetentan, da za područje Hrvatske i Slavonije uzakoni megjunarodne konvencije, koje rade o ženidbenim predmetima, pošto Hrvatskoj i Slavoniji po temeljnim državnim zakonima glede tih predmeta pripada potpuna državopravna autonomija. Megjunarodni takav ugovor može za područje Hrvatske i Slavonije zadobiti zakonsku moć samo onda, ako ga naš autonomni sabor uzakoni, što dosada u pogledu spomenutih dviju haških konvencija nije učinjeno.

Sve kad bi i, dato non concesso, obje konvencije pravovaljano sklopljene i po nadležnom zakonodavnom tijelu uzakonjene bile i za područje Hrvatske i Slavonije, ipak bi vrijedile (i kao ugovor i kao zakon) samo u odnošajima Hrvatske i Slavonije napram ugovornim državama izvan Monarkije, a ne bi vrijedile u odnošajima Hrvatske i Slavonije napram kraljevini Ugarskoj i Austriji, jer izmegju Hrvatske i Slavonije s jedne strane te kraljevine Ugarske odnosno Austrije s druge strane nije nikakva konvencija u Haagu, a ni igdje drugdje sklopljena, pak dosljedno ni uzakonjena. Za sklapanje takovog ugovora s kraljevinom Ugarskom, odnosno s Austrijom, nadležan je prestavnik hrv.-slav.-dalm. vlade, a za uzakonjenje njegovo autonomni naš sabor.

U slijedećim brojevima Mjesečnika raspravljati će pisac o stvarnom sadržaju haških konvencija o ženidbenom pravu. Drugom prilikom bavit ćemo se ovim njegovim izvodima. Za danas smo htjeli upozoriti na temeljito i jezgrovito razlaganje piščevo. koje je tim zaslužnije, što je on prvi u javnosti progovorio o haškim konvencijama o ženidbenom pravu s gledišta ustavnih naših zakona. Praktični je zaključak njegove rasprave, da uslijed haških konvencija i uzakonjenja ovih po zajedničkom saboru nije nikakva promjena nastupila u našem gragjanskom ženidbenom pravu.

Predaja nadarbine. U Mjesečniku pravničkog društva g. 1912. br. 2. i 3. (God. XXXVIII. Knj. I. str. 113.—125. i 199.—208.) raspravlja Ivan Ž. Galić „O postupku nakon smrti katoličkih prelata, o preuzeću i upravi ispražnjenih prelatskih nadarbina, o diobi dohodaka nadarbine u godini prelatove smrti, te o predaji nadarbine novoimenovanom prelatu". Auktor je imao prilike, da u uredovnom svojstvu sudjeluje kod primje-

njivanja odnosnih propisa na konkretne slučajeve u praksi. Prikaz mu je iscrpiv, temeljit i praktičan.

Govoreći o predaji nadarbine novoimenovanomu biskupu veli na str. 205.: „Novoimenovani biskup ne smije sam preuzeti upavu temporalija svoje dijeceze, već imade nakon položenja prisege zatražiti od vlade, da mu preda temporalija. Vlada odregjuje u sporazumku s biskupom dan svečane instalacije, na kojoj zastupnik vlade simboličkim načinom predaje biskupu temporalija, i tek počamši od toga dana pripadaju novoimenovanomu biskupu svi dohoci biskupijskih dobara." U koliko je ovgje rečeno, da novoimenovaui biskup dobiva pravo na temporalija (upravu, dohotke) snagom i krepošću predaje učinjene po vladi odnosno njenom zastupniku, to stoji ta tvrdnja u opreci sa kanonskim pravom i gragjanskim našim zakonom. Po čl. XXVII. konkordata od 18. kolovoza 1855., koji je članak i crkveni i državni zakon u nas, dobiva svaki nadarbenik (niži i viši) pravo na temporalija jedino snagom i krepošću kanoničke institucije t. j. podjelbom nadarbine učinjenom po crkvenom poglavarstvu i uvedenjem u nadarbinu na način odregjen u crkvenim zakonima. Upitni članak konkordata glasi: „Cum jus in bona ecclesiastica ex canonica institutione derivet, omnes, qui ad beneficia quaecumque vel majora, vel minora nominati seu praesentati fuerint, bonorum temporalium eisdem annexarum administrationem nonnisi virtute canonicae institutionis assumere poterunt. Praeterea in possessione Ecclesiarum cathedralium, bonnorumque annexorum, quae in canonicis sanctionibus et praesertim in Pontificali et Ceremoniali Romano praescripta sunt, adcurate observabuntur, quocumque usu sive consuetudine in contrarium sublata

Dr. Ruspini.

Recenzije.

Prijevod sv. Pisma od dra. Čebušnika. „Zbor duhovne mladeži zagrebačke" izdao je prijevod sv. Pisma s natpisom: Sveto Pismo staro'ga i novoga zavjeta preveo i bilješke prikupio dr. Valentin Čebušnik, svezak I. — Zagreb 1911. (455 str. u 8°). Svezak obuhvata u vrlo lijepoj štampi

i papiru prijevod petoknjižja Mojsijeva, knjigu Josuinu, knjigu sudačku i knjigu Rutinu. Naskoro slijede, kako čujemo, i daljnji svesci.

Dosada nije izašla meritorna kritika o tom djelu, osim nekoliko riječi u „Katoličkom Listu“ br. 37. g. 1911. Tu se samo konstatuje, da je jezik „pravilan, čist i sladak, da ne može ljepši“, a „vez tvrd i u nas neobično lijep“ itd. Objavili su ga i neki dnevnici i tjednici.

Budući da sv. Pismo nije obična ljudska knjiga, nego je u prvom redu djelo Božje, to nije čudo, što se i prijevod takove knjige u narodni jezik, ako je vrstan, drži za osobitu pojavu u literaturi svakoga naroda, te da prema tome treba posvetiti i veliku pažnju takovim nastojanjima.

Poznato je, da se u nas našlo već više ljudi i izmegju katolika, koji su pokušali, a i načinili potpune prijevode sv. Pisma na hrvatski jezik. Megjutim ti prijevodi nijesu imali s raznih uzroka osobita uspjeha. Pali su u zaborav. U praksi se najviše upotrebljavao prijevod Daničićev i Vukov, što ga je izdalo englesko biblijsko društvo. Služili su se njime i rado ga čitali mnogi zato, što je jasan i načinjen u najljepšem hrvatskom govoru. Ali taj prijevod nije na žalost tačan i vjeran.

Bilo je dakle nužno, da se nagje čovjek, koji će u isto tako lijep jezik vjerno pretočiti sv. Pismo, no iz drugoga teksta nego Daničić i Vuk — iz latinske Vulgate. Dakako da ovakav prijevod ima da bude pod nadgledanjem crkvene oblasti uz opaske i tumačenja iz djela sv. otaca i drugih učenjaka. Samo onda ga može čitati i upotrebljavati svaki katolik bez pogibli za svoju dušu. Zato svaka čast g. dru. Čebušniku, što se latio toga teškoga, i reći ću odmah, vrlo nezahvalnoga posla.

Prevoditi sv. Pismo, makar i iz Vulgate jest „opus difficillimum“.

Stroga naučna kritika zahtijeva u prvom redu, da prevodilac dobro poznaje način prevogjenja sv. Jeronima. No to se poznavanje može steći jedino dugotrajnim isporegjivanjem Jeronimova prijevoda sa današnjim hebrejskim tekstom, koji je po sudu svih kritika već u vrijeme Jeronimovo bio ustaljen i imao sadašnji oblik. Ako se gdjegdje razilazi Vulgata sa hebrejskim tekstom, valja to u većini slučajeva pripisati sv. Jeronimu, a ne njegovim hebrejskim kodeksima. Da se kod toga isporegjivanja iziskuje temeljito poznavanje hebrejskog teksta, ne treba trošiti riječi. Bez hebrejskoga nikud nikamo i nije badava sam sv. Jeronim isticao: hebraicam veritatem. Često puta može se značenje Vulgatinu izrazu odrediti jedino prema hebrejskoj riječi, napose u takovu slučaju, kad latinska riječ ima šire ili uže značenje nego hebrejska i obratno.

Treba opet čast i prednost pred drugim prijevodima dati Vulgati, kao matici, iz koje se prevodi. Zato gdje je smisao Vulgate jasan, te se naročito još slaže s Masoretskim tekstom, valja točno po njoj prevoditi, i ne dati se zavesti kakovim krivim prijevodom.

Ne valja zaboraviti i na Septuagintu. Poznato je, da je sv. Jeronim u svoj prijevod uzimao katkada čitave rečenice iz Septuaginte (ili su iz Itale prešle u Vulgatu), rečenice, kojih nema u današnjem hebrejskom tekstu; osim toga je Jeronim ne rijetko na onakovim mjestima, gdje hebrejska riječ dopušta više značenja, svoj prijevod udesio prema LXX. Osobito treba paziti na grčki tekst kod prevogjenja Psalama i većine knjiga drugo-kanonskih, koje su načinjene iz matice grčke i kao takove uzete iz Itale u Vulgatu.

Valja obzir uzeti na pomoćne biblijske znanosti, n. pr. arheologiju itd.

Je li se g. dr. Čebušnik obazirao na ova bitna pravila kad je izragjivao svoje djelo? Mislim da, redovno barem, nije. Želim to i pokazati s nekoliko primjera. Primjere, što ih navodim, uzeo sam ili onako slučajno, kako sam se namjerio čitajući svezak ovamo i onamo (Stichproben), ili sam ih opet namjerice odabrao, jer me je prijevod na tim mjestima zanimao[1].

[1] Sigla u kritičkom dijelu su ova:

V	=	Vulgata
M	=	Masoretski (hebrejski) tekst
LXX	=	Septuaginta
J	=	sv. Jeronim
Č	=	Čebušnik
D	=	Daničić
r	=	redak

*

1. Primijetio sam nekoliko pogrješaka, koje su nastale odatle, što se g. Č nije obazirao na M, niti dovoljno ispitao Jeronimov način prevogjenja.

a) Gen 21, 20. V: „... factusque est juvenis sagittarius". Č: ... a kad bude mladić (Ismael), posta strijelac". U Č se prijevodu dakle suponuje, da je Ismael malo prije bio „dijete". I doista on prevodi od r 12. i dalje riječ „puer" sa „dijete". Tako i neki njem. prijevodi. Megjutim, ako isporedimo Gen 17, 25. s 21, 5. 8., vidjet ćemo da je Ismael bio mladić od najmanje 17—18 g., kad je Abraham otpustio Agaru. Eto sad odmah poradi nepažnje u prevogjenju kontradikcije u sv. Pismu. Da je riješe, postaviše neki (n. pr. Schulze) u najnovije vrijeme i na ovom mjestu hipotezu „dvostrukih izvještaja" (Doppelberichte). No ta hipoteza ruši sama po sebi inspiraciju. A stvar je jednostavna. Treba samo značenje riječi ‚puer' u tim recima odrediti prema M, gdje se upotrebljava promiscue הילד i הנער Obje te riječi imadu nešto šire značenje nego klasička riječ „puer", te se upotrebljavaju i za dijete istom rogjeno (n. pr. Ex 2, 6.) pa sve do odrasla momka (adolescens: Gen 4, 23; 34, 19 itd.). Kao mjerilo opet za odregjivanje izraza הילד i הנער imala su služiti gore spomenuta mjesta 17, 25 i 21, 5. 8. Prema tome se na našim mjestima 21, 12—20. nije smio izrazom „dijete" nazivati mladić od 17—18 g. Ništa zato, što i D veli dijete.

Pa i sama V prevodi הנער čas „puer" n. pr. r 18. 19; čas suponuje „juvenis" r 21. Prema tome se i u V mora uzeti „puer" manje više ekvivalentno sa „juvenis". Našao sam i u jednom lat.-njem. rječniku (Kreussler): Puer, Knabe; auch nannte man puer den jungen Man von 12—18 Jahren und drüber. Tako je eto i u klasičnoj latinštini puer = dječak, mladić, a nipošto „dijete". Ne smeta u ostalom, što u V pred „juvenis" stoji „crevit", jer je V, bez obzira na taj izraz, premjestila „juvenis" na kraj retka gdje u M fali), dok je u M (הנער) na početku retka (gdje ga opet V kompenzira sa zamjenicom „eo"). Očito je zato, da se rečenica V: „... factusque est iuvenis sagittarius" mora prevesti: „... i posta mladić strijelac", a ne kako ima g. Č: „... a k a d b u d e m l a d i ć, posta strijelac".

b) Gen 47, 2. V: „Extremos quoque fratrum morum quinque viros constituit coram rege." Č: „I n a j s l a b i j u braću svoju, pet ljudi izvede (Josip) pred kralja."

Razumijem nepriliku g. prevodioca, kad mu je trebalo iz V prevesti gornji redak. Jer jedni, koji stoje na isto tako krivom stanovištu s obzirom na prevogjenje sv. Pisma kao i naš autor, drže, da se „extremos" ima prevesti sa „najmlagji". Ali to bi se kosilo sa sadržajem odabrane opaske (1), jer su najmlagja braća bila negdje u najjačoj dobi u to vrijeme, pa bi ih per hypothesin kralj lako uzeo u vojnike. Za to se je naš prevodilac priklonio k drugima, koji drže, da je Jeronim pod tim izrazom mislio „najslabiju braću", tobože, da ih Faraon ne bi uzeo u vojnike. Čini se dakle, da se je naš prevodilac radi svoje opaske odlučio za „najslabiju braću" mjesto za „najmlagju". No jedva bi šta pomogla varka Josipova, kad bi tako bilo, jer bi se to brzo doznalo. Zato upravo ta opaska baca neku sjenu na Josipa i njegov karakter. Ja sam uvjeren, da je Josip kao prvi ministar a latere Faraonov, bez kojega „zapovijesti — po riječi kraljevoj — nitko ne će maći ruke svoje ni noge svoje u svoj zemlji Egipatskoj", da je, rekoh, taj tolikog dostojanstva i moći Josip, koji je Faraonu učinio sjajne usluge, ipak imao i toliko ugleda i časti pred Faraonom, da se ne bi morao istom ovako sitnoj varci utjecati, da oslobodi svoju braću od vojništva. Trebalo je dakle na drugi način iznaći smisao V, a ne bestemeljnim kombinacijama. Zato nam je providnost Božja ostavila M i LXX, koji su takogjer nepomućeni izvor objave Božje kao i V te je naročito LXX predana Crkvi od sv. Apostola. Zato mislim, da kod ovako težih i nejasnih mjesta treba u prvom redu gledati na originalne tekstove, istom onda, ako bi i ti izdali, što će rijetko biti, može se odabrati sentencija, koja se čini najvjerojatnija. Sada na stvar. Prije

svega „extremus" ne znači niti „najslabiji" niti „najmlagji". To je jasno. Za to treba tome izrazu potražiti značenje u M. Fraza V: extremos quoque = M ומקצה = et de extremitate. Jeronim je imenicu promijenio u adjektiv, pa je mjesto „de extremitate" preveo „extremos". Smisao je isti, jer koji su „de extremitate", ti su i „extremi". Megjutim hebrejski izraz קצה ima i malo šire značenje, ali se ovo temelji na prvotnom: „extremitas", te znači: „summitas, summa". Unutrašnja ovisnost ovih značenja je jasna, jer koji su „de extremitate", ti su i „summi" ili „de summa". „Extremos" je dakle prema hebrejskoj frazeologiji i duhu = „summos" ili „de summa" = „od sume iliti broja" ili jednostavno hrvatski „od, izmegju". Čitavi redak ima po tom glasiti u prijevodu „I od (izmegju) braće svoje pet ljudi izvede (constituit = postavi) pred kralja". Tako ima i LXX: *ἀπὸ δὲ τῶν ἀδελφῶν κτλ.* Zašto ih je baš pet odabrao, ne znamo.

c) Gen 49, 22. V: „... filiae discurrerunt super murum". Č: „... kćerke istrčaše na zid". Ako se uzme samo latinski tekst pred oči, bez obzira na M, mora se prevesti: „kćerke se raštrkaše svrh zida". Rado bih znati toga tumačitelja, koji bi ovu rečenicu u sklad doveo s onim, što se navlastito prije toga kaže o Josipu. Tu prestaje svako oštroumlje. Zato je naš prevodilac bio prisiljen promijeniti frazu „discurrere super" u „excurrere in" = „istrčati na", da može barem kakav takav komentar podati svome prijevodu. Ali i tuj nije bio osobite sreće, jer se nameće pitanje, čije su to kćerke, na koje aludira patrijarha Jakov? On sam imao je samo jednu kćer Dinu, o kćerima sinova njegovih nema spomena u sv. Pismu. Isto je tako nevjerojatno, da bi te kćerke (braće Josipove) istrčale na zid, da vide i da se dive Josipu u njegovoj „šarenoj haljini", kako to hoće autor u opasci (32). Ta baš su ga radi toga sva braća (oci tih, per hypothesin, kćeri) na smrt zamrzila. Napokon kakav zid bi to mogao biti, na koji bi kćerke istrčale, dok je patrijarha Jakov sa cijelom familijom stanovao pod šatorima; a nijesu baš niti Egipćanke trebale na zid istrčati, da vide Josipa, kako se vozi po Egiptu. Nema dakle izlaska bez M, a držim, te je puno korektnije, da se odredi značenje riječi „filiae" prema M, nego mijenjanje latinske fraze, da se dobije kakav takav smisao.

Moje uvjerenje jest, da ovu rečenicu treba bez okolišanja prevesti: „grane (njegove, Josipa kao drveta s kojim se isporegjuje) rašiřiše se po zidu". Evo zašto. Tko pozna Jeronimov način prevogjenja, znade, da on, dok je jedamput slobodan u biranju izraza, drugi put (ako i rjegje) prevodi sasvim ropski kao Akvila. Vidjeli smo to i kod prijašnjeg primjera. Tako je i ovdje. Hebrejska riječ בת = filia (pl בנות = filiae) ima puno šire značenje nego latinska; te obuhvata sve ono, što je u uskom ili sličnom odnošaju prama nekoj stvari n. pr. filia oculi: zjenica, filia pharetrae: strjelica, filia arboris: grana; filii fulguris itd.

Zato se mora na ovom mjestu riječi filia takogjer podati ono znamenovanje, što ga ima prema duhu hebrejskog originala. U M se kaže za Josipa, da je „drvo rodno" (V: filius accrescens: „sin, koji raste kao drvo" a ne od „prirastanja" kako to ima Č). Prema tome su „kćerke = grane" toga drveta. A to je već dosta jasno istaknuo i sam sv. Jeronim s glagolom „discurrere", koji ne znači „istrčati" nego mu je puno bliži izraz D: „raširiti se"; isto tako je „super murum": „svrh zida" = D, ili „po zidu", a nipošto „na zid".

Dašto tomu svemu trebalo je onda u opasci dati i drugi komentar, od prilike ovako: U starom zavjetu se pravednik, kojemu je omilio zakon Gospodnji, isporegjuje sa rodnim drvetom usagjenim kraj potoka (Ps 1). Isto se tako ovdje Josip pjesnički naziva „drvetom, kojemu se grane raširiše svrh zida", da se proslavi njegova moć i čast, koju mu je Bog dao, jer je od mladosti čuvao zakon njegov. Mislim, da istina puno više djeluje na srce i dušu, nego puste kombinacije.

d) Kad se prevodi iz V, onda je mjerodavna biblijska hermeneutika.

V je puna hebraizama, koji se prema tome moraju rješavati pomoću pravila hebrejske gramatike, a ne klasične latinske. Rečenice V nijesu često drugo, nego hebrejske fraze u latinskom ruhu. Tako je i Gen 49, 24. V: „Sedit in forti arcus eius...“ Č: „Luk se njegov oprije na Jakoga (Boga)“. Glagolu „sedit“ valjalo je najprije odrediti značenje prema M ישב = sjedjeti, ostati; in forti opet je hebraizam = fortis (in = ב essentiae). Prijevod V ima glasiti: „Osta jak luk njegov“. Tim se opet u pjesničkoj formi hvali Josipova postojanost u krjeposti i mudrosti, koja nije otstupila od njega niti u tamnici ni u okovima, dok mu ne donese skeptar kraljevski (Sap 10, 14.).

2. Iz samog prevogjenja je očito, da je naš prevodilac imao megju inim pred sobom kao pomagalo prijevod D. Poradi lijepog Daničićevog jezika nije drugojačije ni moglo biti. Ali meni se čini, da se je autor prevodeći sv. Pismo iz V, malo i odviše oslonio na D, tako da njegov prijevod općenito govoreći nosi na sebi više kolorit D nego V. To pak ne smije biti, jer nama ipak mora više imponirati jedan J nego D, koji je Bog zna odakle i po kojim autorima načinio svoj prijevod, i koji za volju lijepe fraze nije baš mnogo pazio na smisao. Trebalo je dakle kolorit V čuvati ponajprije u izboru partikula, pa gdje je primjerice u V „igitur, ergo“ moralo se je ponajviše prevesti sa „dakle“, a ne jednostavno po D: „tako (Gen 2, 1), tada (2, 21), i (!) (2, 7), zato (Jud 18, 2), onda (Jud 10, 5) itd. vrlo često. Nije niti riječ „dakle“ na odmet, pače upravo tim što označuje unutrašnju svezu onoga, što slijedi sa pregjašnjim, daleko natkriljuje gore spomenute izraze. Posljedica toga jest, da bude onda i konstrukcija izreke V promijenjena prema D. Tako n. pr. Gen 2, 15 V: „Tulit ergo Dominus Deus hominem, et posuit eum in paradiso“. = „Uze dakle G. Bog čovjeka i namjesti ga u raj“, a ne kako Č = D: „i uzevši ... namjesti ga“. Tu je bez potrebe a ukos vjernosti „ergo“ razriješen sa „i“, perfekt promijenjen u particip, a „ et“ izostavljen. Slično Jos. 10, 3. V: „misit ergo ... dicens“ = „posla dakle ... govoreći“. Tomu ne može nitko prigovoriti. Ali može se prigovoriti Č, koji ima ovako: „zato posla ... i poruči = D. „Dicens nije = „i poruči“, nego taj izraz, kako uči biblijska hermeneutika znači sasvim nešto drugo, a svi ga prevode sa: „govoreći“. Isp. Č 4 Moj. 3, 5. kako bi tu izgledalo „i poruči“. Isto tako i „quamobrem“ (Gen 2, 24) nije „tako“ nego „zato“ će ostaviti čovjek oca svojega itd.

Fraza i dikcija V prenesena na hrvatski upravo ništa ne zaostaje za D, ako nije još i ljepša, zato ju je trebalo čuvati, a ne prilagogjivati se previše D. A ipak autor čini tako više, nego što bi trebao. Gen 4, 3 V: „factum est autem“ = „a dogodi se ... da“, a ne „poslije“ = D.

Valjalo je pridržati ublažen izraz V Gen 19, 29: „immolaret = žrtvuje“, mj. „zakolje“. Imam razloga, da spomenem, te bi u istom stihu bilo zgodnije prevesti „arripuit“ sa „uze“ mjesto „zgrabi“. Isp. Jud 19, 29:, gdje Č „arripuit“ = „uze“.

Lev 21, 3. 13. 14. V (M i LXX): „virgo = djevica“. To je trebalo istaknuti u prijevodu, a nije dosta samo „djevojka“ = D.

Lev 26, 31 V: „recipiam = primati“, a ne „mirisati“ = D. Kad V ublažuje antropomorfizam, trebalo je to zadržati.

Lev 26, 41. V: „donec erubescant (LXX ἐντραπήσεται) = „dok se ne postidi“, a ne „dok se ne ponizi“ = D.

Deut 32, 41 V (M i LXX i svi vrsni prijevodi): „et arripuerit iudicium manus mea = i (ako) uzme sud ruka moja“. Č: „(ako) uzmem sud u ruku svoju“ = D. Mislim, da je jasno, kako je ovim prijevodom vrlo oslabljena snažna dikcija sv. teksta, kojom se hoće istaknuti strahovitost suda Božjega. U V (M i LXX) je „ruka Gospodnja“ u rečenici s emfazom istaknuti subjekat, koji će suditi, dok u Č promjenom konstrukcije prestaje u opće biti subjekat rečenice. Jos. 10, 4 V: „ferte praesidium = pritecite u pomoć“, a ne pomozite mi = D = LXX βοηθήσατε μοι“. Isto tako „ut expugnemus“ = „da uzmemo na juriš“, a ne „da udarimo“ = D. „quare“ bi opet bolje bilo sa D prevesti: „jer“ nego Č: „što“.

Jos 10, 11 V: „misit super eos = posla na njih“, a ne kako Č: „stade *bacati na njih*“. Kad V uklanja antropomorfizam, onda ga ne smije prevodilac uvagjati (D = LXX ἐπέρριψεν αὐτοῖς).

Jos 10, 20 V: „effugere potuerunt“ = „mogahu uteći“, a ne „pobjegoše“, isto tako: „ingressi sunt = ugjoše“, a ne „utekoše“ = D.

Jos 10, 25 V (LXX) „confortamini et estote robusti = budite hrabri i jaki“, a ne „slobodni i hrabri“ = D.

Jos 10, 29. 31. 34. V: „transivit = prijegje“, a ne „otide“. V = M עבר a Č = D = LXX ἀπῆλθεν.

Jos 10, 42 V: „uno impetu = na jedan juriš“, a ne: „najedamput“ = D = LXX εἰσάπαξ.

Jud 5, 26 V: „clavus = klinac“ a ne „kolac“ = D itd.

Navesti ću još samo jedan primjer, da se vidi, dokle može dovesti odviše veliko pouzdavanje u D, a ukos V. Ex 9, 6. 9. V tekst lijepo razlikuje izmegju „animantia i animalia“ (r 6) i „jumenta“ (r 9). Ovu razliku trebalo je i u prijevodu istaknuti, a ne jednostavno svuda prevesti po D „stoka“. Neuki ljudi onda navaljuju na sv. Pismo, da je puno protivurječja. Tako se n. pr. g. Trstenjak čitajući Ex 9, 6 (Č = D): „i uginu sva s t o k a misirska“, zatim (r 9): ... posla Gospod (Jahve) kraste na Misirce i s t o k u“ pita: „Otkale ta s t o k a, kad je evo sva uginula?!“[2].

[2] Biblija u svijetlu istine i morala s. 69. Priča nam doduše nešto taj g. da „za proučavanje Biblije treba da služi hebrejski tekst (s. 33)“: prema tome bi se pričinjalo da je g. T. proučio hebrejski tekst, ali se iz svega na žalost vidi, da je on samo Daničića studirao. Hebrejski alfabet mu je valjda nepoznat, jer bi inače u M našao, da u r 6 stoji מקנה, a u 9. הבהמה. Nehotice su mi, kod čitanja njegove knjige, zadahnute najvećom, a ipak nemoćnom mržnjom na pravoga Boga, Isusa Hrista i kršćanstvo, došle na pamet riječi sv. Jeronima: „Sola Scripturarum ars, quam sibi omnes... vindicant... hanc delirus senex etc“.

Mislim, da i mi imademo više riječi, da označimo razne vrsti blaga (barem: *sitna i velika stoka*).

3. Ima mjesta, gdje je naš prevodilac otstupio od D, te se na sebe oslonio. To su redovito mjesta, gdje je V nešto slobodnija prema M. Ali tu se onda opaža neka nesigurnost u našeg prevodioca. Tako n. pr. Ex 4, 10 V: „et ex quo“, Č: „ni otkako“ bilo bi = LXX οὐδὲ ἀφ' οὗ. Ali prema V se onaj „et ex quo“ imade uzeti kao uvod k drugom dijelu retka, a ne kao svršetak prvog, te prevesti sa „i“ ili „no otkako si progovorio itd.; semicolon, koji inače vrlo smeta i muti smisao, ima se sada prema ovoj konstrukciji, koja sasvim odgovara V, izostaviti.

Ex 15, 11 V: „faciens mirabilia“ Č: „tvorac **čudesa**“. Držim, da bi bilo bolje i vjernije: „koji tvori ili tvoreći čudesa“, a to zato, jer je V = LXX ποιῶν τέρατα, gdje fali ὁ pred ποιῶν.

Lev 16, 1 V: „quando = kada“, a ne „što“.

Jos 10, 24. V: „... qui cum perrexissent et subiectorum colla pedibus calcarent = i kad oni pogjoše te povaljanim staše gaziti po vratovima itd“, a ne kako Č: „... i kad pristupiše i povaljavši ih po zemlji (= subiectorum! 4 riječi za jednu) staše gaziti nogama po vratovima njihovim“ prema V moglo je „njihovim“ izostati.

Jos 10, 12. V: „Tunc locutus est, Josue Domino in die, qua tradidit Amorrhaeum in conspectu filiorum Israel etc.“ Prijevod je mogao mirne duše prepisati iz D jer je = V = „Tada progovori Isus Gospodu onaj dan, kad (Gospod) predade Amoreja sinovima Israelovim itd“. Tu su ga valjda smeli drugi (njemački) prijevodi i što se nije obazirao na hebrejsku frazeologiju. Č: „... u dan, kad mu (?) predavaše (tradidit!), Amorheje (Amorrhaeum!) pred sinovima Israelovim. Po prijevodu Č može izgledati, kao da je Gospod predavao Amoreje Josui, dok su Israelci gledali taj proces. Ali ako se i ne uzme tako, ipak je dodatkom „mu“ promijenjena konstrukcija izreke tako, da u V (i D) predaje Gospod Amoreja u ruke Israelcima, dok ih u Č predaje Josui. „Tradere in conspectu alicuius“

jest hebrejska fraza = predati komu, a ne „predavati pred".

Jud 5, 22 V: „. . . Fugientibus impetu etc." jest ablativ apsolutni konstruiran sa „fortissimis hostium", a ne sa genitivom „equorum". Izreka je zato izašla vrlo nejasna. Ima glasiti hrvatski: „Izotpaše konjma kopita, dok silom bježahu i naglo srljahu junaci neprijateljski", a ne „Izotpaše konjma kopita od navale bježanja (!) i od junaka neprijateljskih, što srljahu naglo". Tako se nije smio razriješiti ablativ apsolutni. D ima po smislu dobro.

4. Da naš prevodilac nije osobitu pažnju posvetio biblijskoj arheologiji, nego da se odviše pouzdao u svoje uglede manje vrijednosti, jasno se može razabrati iz jednog karakterističnog primjera. Jud 1, 19 i 4, 3. dolazi u V izraz „currus falcati". To prevodi on na jednom mjestu (1, 19): „Kola, koja bijahu kao srpovi (!)", a na drugom (4, 3): „kola gvožgjem pokovana". Istina je naprotiv, da su to kola s a s r p o v i m a (kosama)" = *ἅρματα δρεπανηφόρα* (2 Mak 13, 2). Ta bojna kola na dva kotača, i obično s jednim ili dva vojnika, koji upravljahu njima, imala su na rudu i na krajevima osovina pričvršćene dugačke i vrlo oštre željezne srpove (kose), koji su, kad bi se kola naglo zaletjela megju neprijateljske čete strašan pokolj prouzročila. (Isp. Kortleitner, Archeologia biblica p. 376 ss.)

5. Tuj i tamo našao sam, da su neke riječi, pače i više njih kod prevogjenja izostavljene, a da to na kraju sveska nije naznačeno. N. pr. Gen 2, 4. V: Dominus Deus, Č samo: Bog. Zatim riječi Gen 29, 25 V: . . . benedictionibus coeli desuper = blagoslovima s neba odozgo; Jud 1, 11 V: profectus = pošavši; 18, 14 V: et sculptile = i likove, u Č su sasvim izostavljene. Ima i neispravljenih štamparskih (ili koje su nastale lapsu calami) pogrješaka n. pr. Ex 6, 15 Hanejke mj. Hananejke; Num 31, 12 Madijanskom mj. Moapskom; 32, 23: Gospodu mj. Bogu; Jud 20, 2: četrdeset mj. četiri stotine. Zatim čudnih osebina u prijevodu imena vlastitih n. pr. Manases, Manasesa itd. mj. Manasija, Manasije. To zvuči nekako kao: Mojses, Mojsesa.

Eto, to su razni nedostaci, na koje sam naišao čitajući svezak amo i tamo. Da tako istražim cijelu knjigu, ne dostaje mi za sada vremena, makar znadem, da bi to bilo veoma korisno. Za n a u č n u kritiku dostaju i navedeni primjeri, jer oni očito pokazuju, da g. prevodilac prevogjenje sv. Pisma nije proveo strogo z n a n s t v e n o. To mi je u interesu same stvari vrlo žao, jer su mnogi očekivali, kako čujem, da će ovo djelo biti epohalno. I bilo bi, da je g. Č. pored Vulgate i Daničića i nekih (njemačkih) prijevoda, više poštovao starinu: originale i starinske prijevode, klasične prijevode engleske i francuske (ovima njemački dosada nijesu ravni). Osim toga bilo bi nužno, da je autor upoznao u tančine komentare sv. Pisma i biblijsku arheologiju. Ne bi mu škodilo, da je neko vrijeme i u Palestini proboravio teste Hieronymo. Znam dobro, da sve to g. dru. Č., marnom našem prevodiocu, nije bilo moguće, jer je zaokupljen tolikim drugim znamenitim brigama i dužnostima. No kad je govor o vrsnom prijevodu sv. Pisma, onda ne može biti dosta samo Vulgata, Daničić i koji njemački prijevod.

Još jedno. Možda će se tko pitati, zašto sam se u kritici stavio na strogo naučno stanovište i udario n e g a t i v n i m putem? Evo zašto. G. prevodilac nije u naslovu naznačio, odakle je svoj prijevod načinio. Za Vulgatu nam jamči jedino crkvena aprobacija. Nema niti predgovora, da se eventualno znade, komu je prijevod namijenjen, kojim pomagalima se je autor služio kod prevogjenja itd. Zato je kritika bila prisiljena krivnjom g. prevodioca odabrati ovaj put. Tako je došla do gore spomenutih rezultata.

Tim nijesam htio da g. prevodiocu oduzmem dobru volju za daljnji rad. Ja poštujem njegovu revnost, koja zaslužuje svaku pohvalu. Treba za takav posao zamjerne energije. Zato neka samo nastavi. Puno bolje i ovako, nego što je dosad bilo samo sa Daničićem i Vukom. Koliko visoko cijenim njegov trud, što ga je inače uložio u ovaj svezak, toliko mi je opet bilo naučno i stvarno: veritas super omnia. Zato želim, da ga ovi reci ne ražale, već samo upozore na nedostatke, te bi nam daljnji svesci bili savršeniji.

Dr. Ante Sović.

Dictionnaire apologétique de la Foi catholique, (Gabriel Beauchesne et Cie, Éditeurs. Paris (6°). Rue de Rennes, 117.)

U prvom godištu „Bogoslovske Smotre“, broj 2. str. 203.—205. saopćio sam i preporučio ovo monumentalno apologetično djelo. *Onda* su mi bila pri ruci četiri snopića. Danas ih imam sedam. U sedmom je posljednji članak „Gouvernement ecclésiastique“ par le R. P. G. Neyron, professeur à l' Université de Beyrouth. S *prvih* 6 *snopića*, sa 1928 *kolona* sitnog ali čitljivog sloga na velikom kvartu i izvrsnom papiru, svršava *prvi* svezak (Tome I.) glasovitog apologetičnog rječnika. Bit će još dva sveska otprilike s isto toliko snopića. *Snopić stoji* 5 *franaka.*

Tko umije francuski, ne će nikad požaliti, ako sebi pribavi ovo djelo. Što sam već prvom recenzijom rekao u pohvalu ovog vrsnog leksikona, mogu danas još s većim uvjerenjem ponoviti. A nesamo ja, sva francuska i njemačka katolička štampa piše s iskrenim oduševljenjem o tom djelu. I nije čudo. Rijetke su prigode, da čovjek može ovako što solidno čitati u leksikografskom obliku. Nesamo da je ovaj rječnik jedini svoje vrste u katoličkoj literaturi po svom sadržaju, već je i vrsnoćom obrađene građe jamačno megju prvim djelima leksikografije uopće. Gotovo svaki članak je pisan od stručnjaka svjetskog glasa, svaki je cjelovita i jezgrovita studija o predmetu, svaki donosi svu znamenitiju literaturu o tom pitanju. Pored ovoga djela jedva će svećenik i trebati kakovu veću biblioteku. Za moderne prilike naći će u ovom djelu odgovor na svako iole znamenitije pitanje, što je u svezi s katoličkom vjerom. Neki francuski časopisi ističu doduše, da je po koje to pitanje izostalo (na pr. Confession, o tihoj ispovijedi, Baptême des enfants, o kršćavanju djece, École, škola), ali se o tom može govoriti istom, kad djelo bude dovršeno. Nema sumnje, da će i tako znamenita pitanja, kao što su na pr. spomenuta, biti obragjena makar i s drugim naslovom. Zato je uredništvo (D' Alès, profesor u katoličkom Institutu pariškom) obećalo iscrpljivi alfabetički indeks cjelokupne gragje. U tom ćemo indeksu lako naći i ova i druga pitanja, što će biti izragjena u drugoj kojoj temi.

Dictionnaire apologétique grupira gragju u dvostrukom pravcu. P o z i t i v n o izlaže dokaze, da je katolička vjera istinita: apologetika u strogo modernom znamenovanju te discipline; n e g a t i v n o odgovara na prigovore, štono se dižu iz svih struka ljudskog znanja protiv katoličke vjere i njenih institucija: apologija. U prvu vrstu mogli bismo ubrojiti od dojako izašlih članaka: Apologétique, Certitude, Dieu, Ame, Expérience religieuse, Foi (fideisme), Fin du monde, Église, Apôtres, Éveques, Conciles. U drugu: Agnosticisme, Athéisme, Criticisme kantien, Animisme, Fétichisme, Babylone et la bible, Égypte, Déluge, Évolution, Energie, Cérèbrologie, Duel, Enterrements civils, Criminalité du Clergé, Conversion. Iz specialne dogmatike spominjem ove teme: Dogme catholique, Ange, Antechrist, Création, Enfer, Demons, Ciel, Confirmation, Extreme onction, Eucharistie. Iz morala obrađeni su: Culte chrétien, Conscience, Déterminisme, Dimanche, Ascetisme, Extase, Convulsionnaires, Fin justifie les moyens? Iz jus-a: Corpus juris canonici, État, Famille, Concordats, Décrétales, Curie romaine. Iz povijesti: Constantin, Boniface VIII., Alexander VI., Croisades, Giordano Bruno, Galilée, Coligny, Canossa, Franc Maçonnerie, Garibaldi, Ferrer. Iz biblijskih znanosti: Critique biblique, Évangiles canoniques, Génese, Exégese. Ne dopušta mi prostor, da analiziram pojedine članke. Svaki bi zavrijedio, da se koja napose o njem reče. Rijetko bih mogao štogod zabaviti. Tako bi se na pr. mogio kazati, da je u članku Dieu, napose IIe. partie: La demonstrabilité de l' existence de Dieu, stvar malo odveć apstraktno predočena, da bi članak *Animisme mogao biti savršeniji*, da bi u članku Evolution bolje bilo, da je manje polemike. No tko će izbjeći i takvim pogrješkama u djelu ovake vrste. Ovako sitne i rijetke pogrješke ne umanjuju djelu vrijednosti, već ističu neobične prednosti sveg ostalog materijala.

Dr. Fran Barac.

Kirchliches Handlexikon. Ein Nachschlagebuch über das Gesamtgebiet der Theologie und ihrer Hilfswissenschaften. Wien, Leo-Gesellschaft. Od slova A-G.

Dandanas treba svećenstvu djelo, koje će ga brzo i temeljito uputiti u razna pitanja iz cijelog područja teologije. To su uvidjeli muževi, kojima je na čelu prof. Buchberger i počeli su izdavati „Kirchliches Handlexikon". Držim, da im je to uspjelo, dapače usudio bih se ustvrditi, da je to najbolje djelo te vrste u teol. literaturi, koje na tako malo prostora (djelo će izaći u dvije sveske) toliko kritički obragjenog materijala pruža. Upravo je teško u kratkim crtama opisati, što sve taj „Lexikon" sadržaje. On se obazire na sve teološke discipline i na filozofske probleme, koji stoje u svezi s teologijom. Iz teologije obragjena su pitanja: iz apologetike, povijesti dogmi, hagiografije, homiletike, katehetike, crkv. povijesti, crkv. prava, crkv. glazbe, crkv. geografije, crkv. umjetnosti, liturgike, patrologije, povijesti religijâ itd. Zatim se tumače razni pojmovi i termini iz dogmatike, morala i crkv. prava, te iz filozofije. Donosi historijat raznih svetkovina, te životopise raznih učenjaka (fil. i teol.) kao i njihova djela, razna biblijska imena i osobe, biografije glasovitih biskupa, redovnika i redovnica. Razlaže crkv. himne i donosi sadržaj sviju važnijih papinskih bula. Osobito valja naglasiti svu silu apol. pitanja, koja su upravo nagomilana u tom „Lexikonu", što je danas od velike važnosti i koristi. Osobito u pohvalu treba istaknuti, što se taj „Lexikon" bavi i slavenskim stvarima i što u literaturi citira i hrvatske pisce (na pr. Rački, Marković, Jelić, Bojničić). O slavenskim stvarima na pr. staroslavenska biblija, Bogumili, Jednota bratská, slavenske crkvene pjesme, glagolica itd. Govori o Cloviju, biskupu Jurju Draškoviću, Frankopanima itd. Informira korektno, samo na jednom mjestu stavlja hrv. biskupije megju magjarske, a za aprobaciju slavenske liturgije po Hadrijanu II. kaže jednostavno da je izmišljena.

Osim teoloških stvari obragjuju se u tom „Lexikonu", različiti predmeti, o kojima danas svećenstvo mora biti takogjer informirano (n. pr. alkoholizam, burza, email itd.). Na koncu svakog većeg članka citirana je literatura za taj predmet.

Čovjek ne bi vjerovao, koliko je tu materijala prikupljeno. To je bilo zato moguće, jer ima mnogo kratica (tumač kratica je dodan), stil je zbijen i kratak, a tisak malen, ali vrlo jasan i lako čitljiv. Pojedini su članci pregledni i logički gragjeni, a što je važno, debljim je tiskom istaknuto. Taj će Lexikon imati oko 25.000 članaka, a da će biti i solidni jamče nam imena 250 stručnjaka saradnika.

Djelo jošte nije dovršeno. Izaći će po prilici u 50 snopića (snopić stoji K 1·20). To djelo moralo bi biti u biblioteci svakog katoličkog svećenika.

Dr. Leopold.

Bullettino di archeologia e storia dalmata XXXIII. Spalato 1911. Publicato per cura di Fr. Prof. Bulić.

I ovim je godištem marni naš arheolog znatno obogatio našu nauku, pa nije moguće u kratkom referatu pobilježiti sve ono obilje arheoloških i historijskih resultata, kojima je Bulićevo istraživanje kroz godinu 1910. dozrelo. Istaknut ćemo ovdje samo njeke i za širu publiku zanimivije članke. U Osservazioni sul viaggio dell' imperatore Diocleziano da Ravenna a Nicodemia nell' a. 304. (pag. 88—102) dolazl Bulić na pitanje, kojim se je već g. 1908. u Bullettinu (p. 111 sq.) bavio. Car Dioklecijan proslavio je 20. novembra 303. svoja vicinalia u Rimu, a kako mu je boravak u prijestolnici bio nemio, već za njekoliko dana po cičoj zimi krene-kako priča Laktancije u djelu De more tibus persecutorum, preko Ravenn. na Istok put Nikodemije. Za našu je doi maću historiju vrlo važno znati, je l i kojim je našim krajevima car Dioklecijan na tom putovanju prošao. U svome broju od 16. travnja 1910. bavila se i Civiltà cattolica ovim pitanjem, pa je iznijela misao, da je car iz Ravenne krenuo put Akvileje, pa kopnom putovao u Pannoniju, na svu priliku bio u Sirmiju

(Mitrovici), a odanle *Dunavom* se spustio u Crno more i tako stigao u Bitiniju. Bulić s pravom nije zadovoljan s ovom tvrdnjom, te obrazlaže svoje dvije mnogo vjerojatnije kombinacije. Jedna je, da je cara vodio put iz Ravene morem u Polu, Tarsatica, Salonu, pa kopnom preko Bosne u Sirmium—Singidunum—Viminacium—Naissus — Hadrianopolis — Philippopolis—Byzantium—Nicomedia, a druga, da je car iz Salone preko Dyrrhachiuma kopnom putovao u Nikomediju. Već prema riješenju ovih pitanja u mnogom nam biva i jasnija povijest Dioklecinove palače u Splitu, pa mučenišvo drevnih solinskih svetitelja, a navlastito historija IV Coronatorum, problema, u našoj drevnoj hagijografiji najzamršenijega, ali i najzanimivijega. Samom Buliću je najplauzibalniji carev put preko Dyrhachiuma, jer da je bio *najkraći i najprikladniji za* bolesnika i starca. Bit će prigode opširnije o tom govoriti u mojoj studiji o srijemsko-panonskom martyrologiju.

Zanimljiv je članak Ancora sull' anno della distruzione di Salona (str. 136.—40) od Fra V. Tomašića. Razorenje Solina je u tijesnom savezu sa hronologijom seobe Hrvatâ. Zadnjega decenija bavili se ovim pitanjem mnogi historičari, na vlastito prof. Jireček i Nodilo. Prvi postavlja razorenje Solina u zadnje godine cara Foke, koji je vladao od 604.—10. (Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters, u Denkschriften der Kais. Akademie der Wissenschaften Bd. XLXIX. p. 25 sq.), a drugi u svome djelu: Historija Srednjega vijeka za narod hrvatski i srpski, knjiga III. Varvarstvo *otimlje maha nad Bizantijom*, do smrti cara Heraklija (566.—641.), Zagreb 1905. str. 309—14. hoće da je Solin izginuo s lica zemlje oko 614. g. Nodilo je za svoju tvrdnju dobio podatke od Bulića. Niederle i Stojanović polaze tragom Jirečkovim. Na to je Bulić u Bullettinu *1906. g.* (str. *268.—304.*) na osnovu natpisa srijemske opatice Johannae, otkrivenoga 1884. u Manastirinama, ustanovio, da je Solin morao jošte 612. postojati. Tomašić u najnovijem Bullettinu utvrgjuje mišljenje Bulićevo, te dokazuje na temelju tabele XV. *indikcijâ od 327.—702. g.* da je dan IIII. Idus Majas bio u petak jedino one XV. indikcije, koja pada u 612. godinu.

U članku Movimento edilizio nel *Palazzo di Diocleziano* (str. 144.—9.) ubavještuje nas Bulić o Niemannovoj radnji o Dioklecijanovoj palači: Der Palast Diocletians in Spalato. Im Auftrage des k. k. Ministeriums für Cultus u. Unterricht aufgenommen und beschrieben von George Niemann. XXIII Tafeln, 162 Textabbildungen und Initialen. — Wien 1910. — Lijepa će biti i radnja Francuza Hébrarda: »Le palais de Dioclétien à Spalato", koja će polaziti više sa rekonstruktivnog stajališta; povjesni uvod će joj *napisati* friburški prof. Jacques Zeiller. Mladi učenjak francuski bio je god. 1911. u izložbi arheoloških uspomena na stari rimski imperij u Rimu načinio splitski spomenik en miniature, pa je to bila i najjača atrakcija u čitavoj onoj izložbi u termama Dioklecijanovim. *Iz pisanja Bulićeva prosijeva*, da Niemannova radnja nije u svakom pogledu savršena, pa ne će biti ni Hébrardova. Mi možemo mirne duše dodati, da nijedan, ni arheolog ni povjesnik ni arhitekt ne pozna tako svaki kutak, svaki kamećak drevne carske palače, kao sam Don Frane, koji već *30* i više *godinâ* u *njoj živi* i njom stupa. Znamo da je i njemu in votis ostaviti vlastite rezultate naštampane kasnijim koljenima, pak se tvrdo nadamo, da on svoju osnovu ne će za dugo odgagjati. — Egiptolog Jéquier raspravlja na str. 174—9 o poznatoj sfingi *u peristilu Dioklecijanove* palače, odgoneta joj natpis, a za samu statuu veli, da prikazuje na svu priliku lice kojega Faraona in XVIII. dinastije, možda Totmesa I., pak da po tom spada u XV. ili XVI. vijek prije Hrista. — Kao svaki, tako i ovaj Bullettino sadržaje njekoliko suplemenata. Vrlo je *zanimljiva* doktorska disertacije Nike Andrijaševića: O vertikalnom pomicanju obalne crte u historičko doba na sjevero-istoku jadranskoga mora, koja je i za arheologa dragocjena. Nadalje je priložen omot za Accessiones et Correctiones all' Illyricum Sacrum, što ih je Bulić prema originalnom rukopisu Farlatijevom i Coletijevom u padovanskoj seminarskoj biblioteci na dijelove štampao u svome Bullettinu tamo od 1902. godine. Izvorne opaske velikoga historičara svetoga Illyrika su nada sve *zanimljive*, pa naša crkvena povijest mora Buliću i njegovu pomagaču o. Jeronimu Graniću biti vrlo zahvalna, što su ih objelodanili.

Uz Bullettino dobili smo na dar i Bervaldijevu studiju: Alcune osservazioni ai due ultimi opuscoli del sac. Pietro Kaer e del P. G. M. (Giovanni Marković) intorno a S. Doimo. (Fiume 1910. p. 118.) Ovaj spis, i ako je polemičan, imade veliku pozitivnu cijenu, jer sakuplja u cjelinu sve arheološke i hagijografske dokaze o jednome mučeniku Dujmu i to u početku IV. vijeka. Nauka je rekla svoju, pa sada ne preostaje ino, nego da se i „il buon senso comune“ blagopokojnoga O. Ivana Markovića sa njegovim rezultatima izmiri.

Dr. Svetozar Ritig.

Na Rusi gallicyjskiej Schyzma sie gotuje!... Z pamiętników Ks. Józefa Borodzicza. Z dodatkiem materyalu dowodowego. Drukowane jako manuskrypt. Nakladem autora. Czionkami artystycznej drukarni Maryi Ziembińskiej v Chrzanowie, roku 1911. Str. 90.

U lipnju ove god. izašla je u Chrzanovu, gradiću blizu Krakova, ova knjižica posvećena „Przewielebnym i Wielebnym Ojcom Trzeciego Zjazdu Welehradziego, katalickim i prawostavnym w čelu wyświecenia prawdy pro memoria“. Pisac knjižice je poljski svećenik iz Litve u Rusiji, koji je umakao teškoj tamnici bijegom u Galiciju. Tu se megju poljskom braćom — premda prognanik — ćuti preporođenim. Kako i ne bi? Svuda čuje poljski govoriti, poljski se glasno moliti. Vidi poljske škole, poljske urede i poljska društva. To čini, te hvali Austriju, a kudi Rusiju, ugnjetavalicu „inorodaca“, koja se ni nakon ljutih poraza u posljednje doba nije opametila. „Vlastodršcima ruskim Bog uzima razum“. Umjesto da se u Rusiji način vladanja promijeni, legoše nad njom tame gušće no prije. „Iz dosadanje tmine istočnoga barbarizma Rusija je pala u tamu egipatsku“. U Rusiji slobode nema najmanje za „inorodce“ (str. 10.).

Ćuteći se u slobodi piše taj poljski svećenik knjigu članovima III. velehradskog sastanka. U njoj prosvjeduje u ime svega svećenstva litvanskoga i bijeloraskoga protiv tvrdnje, da „oni nijesu voljni raditi oko unije istoka sa zapadom poradi svoga poljskoga šovinizma“. Ujedno osuđuje rad velehradskog sastanka. — Što je na stvari?

Poljsko svećenstvo našlo se nemalo pogođenim glasovitom knjigom o. Aurelija Palmieri-a „La Chieza Russa“ (Florencia 1908.). Palmieri među inim kori Poljake, što svojim načelom latinizacije i kolonizacije sprječavaju rad oko unije. Protiv Palmieria digao se o. Aleksandar Mohl S. I. iz Krakova. Između obojice došlo do žestoke polemike. Mohl napisao je knjižice: „Polacy — przeskodą dla uni: Wschodu z Zachodem!?“ i „Potwarz czy Nieporozumienie“. Palmieri odgovori knjižicom: „Mohlianismus seu Panpolonismus“. Odjekom ove polemike je i ova Borodziczeva knjižica. Pisac je pun animoznosti spram započete velehradske akcije. Uronivši u narodnu borbu između Poljaka i Rusina, ne može da bude objektivan. Mrzi upravo Rusine u Galiciji, a u njima uniju. Nije on protiv svake unije, on je radikalan katolik, i kao takav hoće uniju, ali na temelju zapadnog obreda i celibata. U istočnom obredu i ženidbi svećenika vidi poljski svećenik propast svake unije. Galicijska unija s istočnim obredom i oženjenim svećenicima pada po njegovu mnijenju u skizmu. Zato odbija svaki pokušaj usrećiti Rusiju takovom unijom. To su glavne misli knjižice.

Kako su Poljaci u općenitom shvaćanju pitanja unije animozni, neka svjedoče ove misli piščeve. „Dobro je“, kaže on na str. 15. „tamo za zelenim stolom, daleko od polja duhovnog boja među istokom i zapadom, među kulturom zapadnom i bizantinskom, u sigurnim zidinama velehradskog manastira raspravljati o uniji, ali mi — borci i pioniri ... — nemamo vremena za takve rasprave. Sve ovakove rasprave o uniji jest posao jalov, bez svrhe, što više štetan ... Tko imade vremena, neka ga tomu (to jest raspravljanju velehradskomu) posvećuje, ali nama neka dozvoli raditi na tom, što se dade postići t. j. na privlačenju pojedinih pravoslavnih u crkvu, na njihovu osobnu obraćenju ...“ Odmah iza

toga spominje svoje uspjehe. Što da kažemo na to? Zar si članovi velehradskih kongresa utvaraju, da će svojim vijećanjima mahom obratiti čitave narode, čitavu Rusiju? Neka si poljski pisac pogleda na pr. samo knjižicu dra. Josipa Grivca „Istočno pitanje", što ju je ove godine izdao u hrvatskom prijevodu i naš „Apostolat sv. Ćirila i Metodija", pa će se uvjeriti da i članovi velehradskih kongresa osuđuju takove idealne konverzije čitavih naroda, a ističu sitan misionarski rad („Ist. pitanje" str. 66. sq.). — U Velehrad dolaze misionari iz Bugarske, Turske i Male Azije pa daju izvještaje o svom sitnom radu, ističu takav rad kao jedino moguć, koristan i vrlo blagoslovan, dobivaju potpore i oduševljenja za dalnji rad. Borodzicz se hvali, da poljski svećenici blagoslovno rade u Rusiji obraćajući pojedince. Dobro je. Kad poljski svećenici u Rusiji tako blagotvorno rade, zašto ne dođu na Velehrad pa ne oduševe i druge za takav rad. A onda, zar je njihov rad tako savršen, da već ne bi mogao biti bolji i savršeniji? Pojedinci mogu zbilja dobro raditi, ali mogu i smalaksati. Zar ne bi bilo bolje, da se i oni potaknu na življi rad, da se međusobno organiziraju. Radili su i bugarski misionari, pa ipak priznaju, da su bili odveć osamljeni, sebi prepušteni. Iza Velehradskih sastanaka oni se oduševljavaju, oni se organizuju, čemu je najljepše svjedočanstvo novo osnovana „Svećenička zajednica" svjetovnih i redovnih misijonara u Traciji.

U svom katoličkom radikalizmu idu poljski svećenici tako daleko, da istočne raskolnike izjednačuju sa protestantima, anglikancima, starokatolicima, janzenistima, dakle sa formalnim krivovjercima. „Mi smo uvijek sudili", kaže Borodzicz, „da se u pitanju pravoslavlja baš kao kod protestantizma, anglikanizma ... ne radi o ujedinjenju dviju crkvi, nego o navratu u krilo jedne prave crkve, radi se dakle o vraćanju, a ne o spajanju" (str. 14. sq.). Da to nisu ispravni nazori znade svatko. Crkva katolička smatra istočne kršćane raskolnicima, ona ih tako službeno nazivlje. Niti su općeniti crkveni sabori, niti sv. Oci Pape postupali s istočnjacima kao s krivovjercima, već kao s raskolnicima. Dokaz je tomu historija.

Isto tako odveć radikalno — da se blago izrazimo — sude poljski svećenici o istočnom obredu. Uniju na veliko, koju bi potaklo pravoslavno svećenstvo i ruska inteligencija, drži Borodzicz nemogućom i navodi za to razloge (str. 16.—24.), koji su prilično dobri i koje možemo i mi mirne duše usvojiti. Ali onda se pita: „A je li moguće provesti uniju odozdo (t. j. u prostom puku), tako da se obraćenicima sačuva istočni obred?" Na to pitanje odgovara negativno: Uz istočni obred ne će se unija ni kod prostoga puka provesti. „I u tom je zasljepljivanje i zaluđivanje samoga sebe kod članova velehradskih kongresa" (str. 30.). „Neka o. Palmieri i njemu slični na velehradskim sastancima viču koliko hoće, da latinski obred ni u čemu ne nadmašuje istočnoga obreda, mi svećenici u Rusiji ne možemo uz njih pristati" (str. 31.) Razloge za to navodi ove: 1. što se samo kraj latinskoga obreda sačuvala katolička vjera u Bijeloj i Maloj Rusiji; bez njega da bi ondje kat. vjera potpuno iščezla, kako se to dogodilo u Smolensku i Černigovu; 2. latinski obred mnogo je sigurniji za čistoću vjere nego istočni obred, i to za to, što mu je načelnikom zapadni patrijar — Papa, koji ne može pasti u herezu, kako sa pali mnogi istočni patrijari i 3. izuzevši šačicu „bogomoljaca" ogromna većina pravoslavnih u Rusiji u pitanju obreda mnogo je indiferentnija, nego se to Talijanima, Francuzima, Česima, Hrvatima i Poljacima u kraljevstvu činiti može ... Ove mase, što živu bez svake religijske prakse, može povući i privući k Gospodu Bogu samo — novost, a ta novost za nje je latinski obred i njegove religijske vježbe". 4. iza ukaza o slobodi vjere 1905. stupilo je odmah 200.000 Rusa u kat. crkvu i prihvatilo latinski obred.

Na ovo razlaganje poljskoga svećenika mogli bismo primijetiti ovo. Prije svega kongresi velehradski nisu nikad službeno raspravljali o tom, koji je od obreda bolji, koji koga nadmašuje. Na kongresima izreklo se češće samo to, da je i istočni obred svet, valjan i lijep. A zar on nije

takav? Ta istočna ili carigradska liturgija složena je od sv. Bazilija i sv. Ivana Zlatousta. Ove dvije pak potječu iz sirske liturgije, kojoj su početnici apostoli. Dakle izvor ist. obredu je čist i svet. Kako je tijekom prvih šest stoljeća rimska liturgija postala najjača na zapadu, tako je carigradska liturgija postala najjačom na istoku. Za vrijeme sloge istočnjaci su poštivali rimsku liturgiju, zapadnjaci istočnu. A i sv. Oci Pape kao i crkveni sabori počevši od IV. lat. god. 1215. pripoznavali su vazda istočnjacima njihovu liturgiju kao svetu i valjanu.

Ad 1. što se katolička vjera sačuvala u Rusiji u latinskom obredu, to je istina. Ali znademo, kako se to dogodilo. 10 milijuna ruskih katolika s istočnim obredom ili kraće unijata prevela je Rusija (Katarina II., Nikola I., Aleksandar II. i III.) na skizmu silom, i to takvom silom, kakovu su rabili poganski rimski carevi. Nije to bilo bez krvi, bez mučenika. Rusificirala je pak Rusija baš unijate za to, što su katolici istočnoga obreda za nju bili mnogo pogibeljniji od latinaca. Dakle Rusija i sama ćuti, da je istočni obred velika meka za obraćanje Rusa u katoličku crkvu. Katolički obred spaslo je istina jedan dio ruskih katolika, ali se to dogodilo da tako kažemo — per accidens. — Ad 2. istočni obred bit će baš tako siguran za vjeru kao i latinski, kad će njegovim načelnikom kod sjedinjenih istočnjaka biti također zapadni patrijar — Papa. Rimska kongregacija bdjet će nad istočnom liturgijom istočnjaka, te nema pogibli od krivovjerja. — 3. da je puk ruski indiferentan prema obredu, tomu za dokaz navodi Borodzicz samo svoje iskustvo. Ali bili su i drugi u Rusiji, pa su protivnog mnijenja, kao na pr. Palmieri. A onda — općenito je iskustvo kod svih naroda bez razlike, da puk mnogo drži do obreda, da obred istovjetuje s vjerom. Pa zar će u Rusiji biti drukčije? — Ad 4. Istina, 200.000 Rusa primilo je iza spomenutog ukaza latinski obred, ali zašto? Zato, što nije bilo nikomu slobodno prijeći na katoličku vjeru s istočnim obredom. Vidi se dakle, kako je žilava bila prijašnja unija u Rusiji, kad su nekadašnji ruski unijati radije napustili svoje narodno-obredne, nego li svoje vjersko-obredne tradicije. Koliko bi ih prešlo na uniju, kad bi bio dozvoljen od vlade istočni obred!

Napokon čemu da branimo istočni obred, kad sam sv. Otac Leon XIII. u enciklici „Praeclara Gratulationis“ od god. 1894. kao i u konstituciji „Orientalium dignitas“ od iste godine daje istočnoj crkvi jamstvo, da će rimska crkva uvijek poštivati istočni obred.

Napose što se tiče religijskih vježbi t. j. različitih pobožnosti, mnoge od tih mogu se s istočnim obredom lijepo spojiti. Mišljenje velehradskoga kongresa mogu Poljaci lako vidjeti na pr. iz govora o. M. Jugia ili iz govora bugarskog igumana Christoffa na ovogodišnjem kongresu, koji baš u glavnoj latinskoj pobožnost t. j. štovanju presv. Euharistije i čestoj sv. pričesti vidi najuspješnije sredstvo za širenje i za čuvanje unije.

Najvećma radikalan biva Ks. Borodzicz, kad govori o ženidbi svećenika. Samo oni svećenici mogu stvoriti i uščuvati uniju, koji živu u celibatu. „Samo takvi mogu puku imponirati, samo prema takvim ima ruski puk povjerenja, samo takovim spreman je pokorit se“ (31). Potrebu celibata dokazuje pisac ovako: Svećenstvo Novoga Zavjeta stoji više od svećenstva Staroga Zavjeta, jer nije po redu Aronovu, nego po redu Melkizedekovu. Ono treba da Gospodinu Bogu prinosi žrtvu nekrvnu, žrtvu čistu, kao i Melkizedek. Treba dakle da živi čisto. Svećenstvo treba da se brine za ono, što je Gospodnje, kako bi se dopalo Bogu, a ne da se brine za zemaljske stvari, i kako bi se dopalo svijetu i ženama (str. 32.). „Istočno svećenstvo, oženjeno . . . opće govoreći je prava pravcata kasta“. Ono se sastavlja ne na način Melkizedeka, t. j. zvanjem, nego na način Arona, t. j. baštinom. Oženjen svećenik nije nikad čovjek božji, nego jest i mora biti čovjek ovoga svijeta (str. 31.—37.).

Što da kažemo na ovo i slično razlaganje Borodziczevo? Nema dvojbe, da je čisto svećenstvo mnogo zgodnije da vrši svećeničku službu, da privlači puk, da radi i da se žrtvuje za stvar Božju, da provodi i čuva uniju nego li oženjeno svećenstvo.

Nema dvojbe, da je čisto svećenstvo općenito govoreći mnogo savršenije od oženjenoga. Tko od nas ne bi želio, da sve svećenstvo unijatsko prigrli celibat? Ali razlozi, što ih g. pisac navodi, ne dokazuju apsolutnu potrebu, već samo konvenienciju i korist celibata. Od konvenijencije pak do zakona je daleko. Zapadna je crkva radi konvenijencije nalagala beženstvo, istočna nije. Ekumenski sabori kao i sv. Oci Pape dopustili su sjedinjenim istočnim svećenicima živjeti dalje u ženidbi. Zar ćemo dakle principielno braniti unijatima ono, što im dozvoljava sv. Otac Papa? Zar ćemo biti većma katolički, nego katolička crkva? — Jednu zaslugu ne ćemo poreći poljskomu piscu. Revnujući za celibat, a govoreći protiv ženidbe svećenika rekao je i mnogu istinitu. Zagovornicima ženidbe prošla bi volja ženiti se, kad bi uščitali neke istinite ili barem vjerojatne vijesti Borodziczeve.

U knjizi se dalje crta, kakovi su oženjeni „brodati i dlugovlasi unicki kaptani" u Galiciji, riše se borba među katoličkim Poljacima i sjedinjenim Rusinima, i živim se bojama prikazuje velika pogibao skizme među Rusinima n Galiciji. — Pisac svoja mnijenja potkrepljuje raznim vijestima iz časopisa i novina. U tim dijelovima knjige ne ćemo pisca podvrgavati kritici, jer nijesu stvari principijelne i jer nam nijesu prilike u Galiciji tako podrobno poznate. Istina je, da se među Poljacima i Rusinima razmahala borba na život i smrt. Poljski svećenik preblizu je toj borbi, a da bi mogao objektivno suditi. On tvrdi, da se borba vodi radi vjere, a ne radi narodnosti, što mu mi ni kraj najbolje volje ne možemo priznati. On tvrdi, da je ogromna većina unijatskih svećenika zaražena moskofilskim skizmatičkim duhom. Bit će, da pisac previše vidi na svojim protivnicima. Kako čujemo od trezvenih ljudi, kojima su prilike u Galiciji dobro poznate, naći će se zbilja po koji unijatski svećenik rusinski zadahnut skizmatičkim duhom, što je kraj razmahane borbe s katoličkim Poljacima nekako shvatljivo, ali se to ne može reći o mnogima, još manje o ogromnoj većini. Nagomilan materijal piščev o Rusinima — u koliko je istinit — dakako da je žalostan.

Ali što to imade posla s velehradskim sastancima? Zašto pisac ustaje protiv njih? Ako su Rusini zbilja takovi, kakovima ih prikazuje, zar nije za njih dobro, da idu u Velehrad, pa da se tu ojače na katoličkoj vjeri drugih Slavena i Neslavena? A oni zbilja u velikom broju dolaze. Zar nije od njih lijepo, što se idu jačati u vjeri katoličkoj na zapad? Da su zbilja natrušeni skizmatičkim duhom, ne bi išli na zapad već na istok.

Ali da! Inspirator velehradskih kongresa je nitko drugi, nego metropolit „skizmatičkih" galicijskih Rusina grof Szeptycki. U tom grmu zec leži. To odbija Poljake. Na Szeptyckoga navaljuje pisac i krivi ga ništa manje nego s — hereze. U njegovoj se tobože glavi rodilo, što je sv. Stolica u članku princa Maksa osudila. Metropolit galicijski odviše sja svojim sv. životom i svojom učenošću, a da bi ga trebalo braniti.

Što se pisac ogrebao i o „katoličkog kaptana Kroata" kao urednika „katolicko-schysmatyckog" (!) časopisa „Slavorum Literae Theologicae" (str. 26.), to mu blagohotno opraštamo.

Dr. K. Dočkal.

Hojnka Georg. Versuch zu einer psychologischen Grundlegung der Moraltheologie. Erster Teil. Psychologische Vorschule zur Moraltheologie. Paderborn 1912. kod Ferdinanda Schöningha, in 8° str. 8 + 254. c. K 5.

U ovom djelu nastojao je pisac kao zahvalni učenik prikazati misli svoga učitelja Adama Krawutzky-a, nekoć profesora moralke na sveučilištu u Breslavi, o osebujnom shvaćanju moralne znanosti. Poput Platona, koji je moralne nauke nastojao psihološki utvrditi i sve kreposti ili vrline izvodio iz četiri temelja: iz razboritosti, hrabrosti, umjerenosti i pravednosti; te poput sv. Tome Akvinca, koji takogjer cijelu zgradu ćudorednosti postavlja na 7 stupova: na tri bogoslovne i četiri stožerne kreposti; — pošao je i Krawutzky sličnim putem

i pokušao sve moralne dužnosti izvesti iz 6 temeljnih moći duše ljudske. Pisac čedno veli, da je ovo djelo „ein Versuch, seine (des Meisters) Gedanken der Mit- und Nachwelt zu erhalten". Misli su učiteljeve, ali obradba, prikaz i dokazivanje misli „sind eines treuen Schülers mühsame Arbeit". Njegov (pisca) je i cio uvod u djelo ovo, a cijela radnja kao spomenik, što ga je na grobu pok. učitelja podigla ruka učenikova. Upozoruje pisac, da se ova studija imade shvatiti samo s filozofskog stanovišta. I trebao je da to kaže, jer teologija doista ne treba teorije Krawutzky-eve, da protumači dekalog. Vrijednost imade ova teorija u toliko, što dokazuje, da zakon moralni treba da odgovara naravi duše, a to stoji i mimo ove teorije.

Dr. Pazman.

Felix M. Capello. De Curia Romana Vol. I. De Curia Romana sede plena. Fr. Pustet Romae etc. Str. 1.—635.

Konstitucijom Pija X. „Sapienti consilio" dd. 29. Junii 1908. preustrojena je rimska kurija. Pisac prikazuje sadanje ustrojstvo kurije. U I. svesku govori o kuriji „sede plena"; drugi svezak raspravljat će o kuriji „sede vacante".

Nakon kratkog razlaganja o crkvi, njenoj vlasti, primatu sv. Stolice i kardinalima (str. 1.—25.) prelazi na samu kuriju. Ponajprije govori o oblastima ove uopće, o njihovoj vlasti, o načinu, kako se na nje obraćati valja, o tom kako raspravljaju i postupaju, o odobrenju njihovih odluka i odredbi i o proglašenju istih (str. 25—57). Na shodnim mjestima donosi konstituciju „Sapienti consilio" (str. 26.—38.) i konstituciju „Promulgandi" dd. 29. Sept. 1908. (str. 56.—57.). Prelazi po tom na pojedine kongregacije (str. 57.—354.). Govori o postanku, historičkom razvoju, svrsi, nadležnosti, činovnicima i njihovoj prisegi i riješava razna pitanja, napose ona, koja se tiču nadležnosti pojedinih kongregacija; konačno donosi formulare molba na pojedine Kongregacije. Raspravljajući o Kongregaciji S. Officii izlaže u kratko nauku i propise o indulgencijama (str. 8.—79.), kod Kongregacije Indicis opet nauku i propise o zabrani knjiga, a kod Kongregacije Rituum nauku i propise o beatifikaciji i o kanonizaciji te o štovanju relikvija. Svršiv kongregacije prelazi na sudove (str. 354.—460.). Pri Penitenciariji razlaže postanak, razvoj, nadležnost, činovništvo, riješava posebna praktična pitanja i donosi formulare molbi (str. 354.—369.) Pri roti navodi „Lex propria S. Rotae Romanae et Signaturae Apostoliae", govori o postanku, razvoju nadležnosti, postupku, privilegijama auditora, riješava praktična pitanja te donosi „Regulae servandae in praecipuis actis judiciariis apud S. Romanae Rotae Tribunal" (str. 369.—451.). Pri Signaturi izlaže njen postupak, ustrojstvo, nadležnost i način postupanja (str. 451.—458.). Slijede kratki članci o odvjetnicima Rote i Signaturae te o parbenim troškovima (str. 458.—463.). O uredima ap. kancelarija, datarija, komora, državno tajništvo i tajništvo za breve i lat. listove rade str. 463. —472. O posebnim neovisnim odborima (odbor za promicanje znanosti sv. Pisma, za promicanje povjesne znanosti, odbor za upravu Petrovog novčića, za očuvanje sv. vjere u vječnom gradu, za kodifikaciju kanonskog prava, dvostruki odbor za preragjenje formula, bula i breva) rade str. 473.—476. Konačno donosi „Normae servandae in Officiis S. Sedis" i to najprije normae communes" (str. 476.—487), a zatim „Normae peculiares" (str. 487.—509.), te riješava razna pitanja, koja su u savezu sa normama (str. 509.—533.). Dodatak (Appendix) sadrži 526 praktičnih slučajeva (casus) o kompetenciji pojedinih Kongregacija zajedno sa riješenjima (str. 533.—610.) Na koncu nalaze se dva kazala: index alphabeticus rerum (str. 611.—630.) i index rasporedbe sadržine (str. 631. —635.).

Djelo je pisano lakim i jasnim stilom. Razregjeno je pregledno. Obradba je stvarna i temeljita. Najbolji je svakako dio, koji radi o nadležnosti pojedinih kongregacijâ. Preporna pitanja riješava navodeći solidne razloge za svoje mnijenje. Napose ističemo, da pisac naproti Ojetti-u (De Romana curia p. 18.) zastupa odlučnim razlozima mnijenje, da su kongregacije nadležne u pogledu pitanja, koje se tiču prava (jus), a ne

samo u pogledu pitanja, koja se tiču probitka (interesse), pretpostaviv, da se ista raspravljaju in linea disciplinari seu ordine juris non servato. Najslabiji su dijelovi historični. Poregjivanje starog prava s novim doprinosi mnogo jasnoći i odregjenosti. Neprestano osvrtanje na praksu preporuča djelo osobito. Polemika zauzima malo prostora, a uvijek je učtiva i stvarna. Literatura je obilna.

Drugi dio djela ćemo ocijeniti, čim izigje.

Dr. Ruspini.

Gihr Dr. Nikolaus. Das heilige Messopfer-dogmatisch, liturgisch und kritisch erklärt. Klerikern und Laien gewidnet. Mit Approbation des hochw. Herrn Erzbischofs von Freiburg. Elfte bis dreizehnte Auflage. U vel. 8° str. XX. i 688. Freiburg in Breisgau 1912. Herdersche Verlagshandlung. c. K 9, uvez. K 10'80.

Ovo je poznata knjiga mnogim čitaocima „Bog. Smotre". Prvo izdanje ove krasne knjige ugledalo je svijetlo Božje god. 1877., a ovo je sada nakon 35 godinâ već trinaesto izdanje. Pisac, zač. tajni komornik sv. Oca, nadb. duhovni savjetnik i podravnatelj nadbiskupskog bogosl. sjemeništa — postigao je ovim djelom, da ga svaki bogoslovac rado čita i svaki svećenik rado rabi; dapače ovo djelo prokrčilo si je put i u krugove svjetovnjačke. I nije se tome čuditi. O svetoj misi, koja je srce katoličkog života, najdragocjenije blago za kršćanina, koje s katoličkom crkvom i vjerom ostaje i pada, čitaju rado osobito oni katolički kršćani, koji žele da budu pobliže upućeni u razumijevanje ove velike žrtve novoga zavjeta. Kamo sreće, kad bi i na hrvatskom jeziku bilo knjige slične ovoj. Ona bi svjetovnjacima iz naobraženijih krugova uputu dala o tom, što je sv. misa, što sv. pričest, kakovi su plodovi sv. mise, pa bi jamačno više naobraženih svjetovnjaka pristupalo svako jutro k stolu Gospodnjem. Ova se knjiga u ostalom i sama preporučuje, kao što je preporučuje i njezino trinaesto izdanje.

Dr. Pazman.

Doljnicki Izidor, duhovnik grčkokat. sjemeništa u Lavovu, **Тνпікъ церкве руско-каѳолическіѧ (Tipik Crkve rusko-katoličke). Str. 592. Cijena 6 K.**

Taj je Tipik neke vrste općeni direktorij, u kojem se nalaze općena pravila, kako valja obavljati crkveno bogosluženje tečajem cijele crkvene godine. Tipik se dijeli u pet poglavlja. U prvom se poglavlju navode pravila prema ustanovama provincijalnoga sabora u Lavovu 1901., kako se imade obavljati svakidašnje bogoslužje; u drugom se poglavlju navode općena pravila za službe Oktojiha i Mineje; treće poglavlje sadržava pravila posebna za službe Mineje po kalendarskom redu; četvrto poglavlje navodi pravila za službe Trioda (od nedjelje Miharja i Fariseja do nedjelje Svih Svetih — prve nedjelje po Duhovima); peto poglavlje navodi posebna pravila, kako valja obavljati crkveno bogoslužje na crkvene godove.

Pisac Tipika napisao je tu knjigu nakon 40 godina svoje duhovničke službe u sjemeništu u Lavovu. Poznaje sve istočne obrede kao rijetko tko; poznaje bogoslužne jezike istočne crkve: grčki, sirski, kaldejski, staroslovenski. Pišući to djelo za svoje gojence svećenike, htio je da im dade u ruke knjigu znanstveno obragjenu. Obazirao se pisac na najznamenitije Tipike carigradske, velikoruske i rumunjske crkve, te na mnoge najstarije rukopise. Napisao je knjigu u staroslovenskom jeziku, da je mogu rabiti i oni, koji ne poznavaju maloruski jezik.

2. Брацштво Введенія Пресв. Богородицѣ (Bratstvo vovedenija Presv. Bogorodice) u duh. sjemeništu u Lavovu

i

3. Начеркь жищь Пресв. Богородицѣ при храмѣ Јерусалимскôмь. (Nacrt života presv. Bogorodice kod hrama Jerusalemskoga).

U pomenutoj se knjizi nalazi povijest bratstva „Uvodu presv. Bogo-

rodice u hramu" i opširan nacrt života presv. Bogorodice. Knjiga je pisana u 4°, a imade 630 strana; a pisana je maloruskim i latinskim jezikom. Knjiga je veoma interesantna i posvjedočuje veliku erudiciju piščevu. Pisac izvrsno poznaje sv. Pismo, sv. Oce, crkvene knjige, a pouke njegove, koje daje članovima bratstva, svjedoče o velikoj njegovoj pobožnosti prema presv. Bogorodici. Govoreći o pojedinim krepostima presv. Bogorodice i davajući pouke članovima učeni pisac navodi disciplinu istočne Crkve prvih kršćanskih vijekova, da što jače raspali članove na štovanje presv. Bogorodice. Prekrasni su navodi osobito o uzvišenosti djevičanstva, zatim disciplinu veteris Ecclesiae Orientalis circa connubia — et disciplina praesentis Ecclesiae Graecae circa connubia cleri.

3. Служба свьцентйщему сердцу Іисусовому. (Služba presv. Srcu Isusovomu).

Prije više godina sastavio je učeni pisac službu za blagdan Bezgrješnoga začeća Marijina, kasnije Akatist u čast Presv. Srcu Isusovu, a sad čitavu otpravu: Večernju, Jutrenju i Povečerije. Prve one stvari prevedene su na latinski, grčki i neke druge liturgijske jezike istočne Crkve. Veliki poznavalac istočne liturgije pok. Nilles napisao je o njima najpohvalniju kritiku. Ne zaostaje za onim djelima najnovija služba u čast Presv. Srcu Isusovu. Kad ne bi čovjek znao za auktora, držao bi da potječe iz pera kojega velikana prvih kršćanskih vijekova.

Dr. Njaradi.

Pregled časopisâ.

Vrhbosna katoličkoj prosvjeti. Godina XXVI. Izdaje kaptol vrhbosanski. Uregjuje: Prof. dr. Ivan Dujmušić. — Dr. Ante Alfirević: Budimo savremeni (br. 1.). — Fra Ignacije Radić: Estetika kao uzgojni faktor. Dr. Dragutin Kniewald: Kako njem. inteligencija diže pučku prosvjetu (br. 2.). — O. Urban Talija: Religiozna skepsa i kršćanska apologetika (br. 3.). — Mate Ivanišević: Slavopjevi križa Gospodnjega (br. 4.) — Dr. Josip Marušić: Škola i dom u borbi protiv pokvarene literature (br. 7.). — U svakom broju: Vjesnik i Prosvjeta.

Mjesečnik pravničkoga družtva u Zagrebu. Godina XXXVIII. Knjiga I. Br. 3. Mart 1912. Uregjuje Dr. Josip Šilović. — Prof. Dr. E. M.: Anarhista Kropotkin o megjusobnoj pomoći kao glavnom zakonu ljudskog društva. — Ivan Ž. Galić: O postupku nakon smrti katoličkih prelata. (Nastavak). III. Dioba dohodaka u godini prelatove smrti. IV. Predaja nadarbine novo imenovanom biskupu. V. Troškovi postupka. — P. D.: Nekoliko opazaka prigodom djelomične preinake gragjanskog zakonika. (Nastavak). — R. Strohal: Zakon Vinodolski. — Pravosugje: A. Gragjansko. I samo dijete odnosno njegov skrbnik može u smislu § 158. o. g. z. pobijati zakonitost rogjenja svojega. — Nadležnost eparhijskih konsistorija i postupak za proglašenje mrtvim nestaloga supruga u svrhu, da može preostali ženidbeni drug sklopiti

novi brak. B. Kazneno. C. Mjenbeno-trgovačko. Iz upravne prakse: Doprinosbeni faktori mogu se siliti na nabavu pojedinih predmeta unutarnjega crkvenoga uregjenja jedino onda, ako su ti predmeti neophodno potrebni za vršenje bogoslužja. O toj potrebi imade odlučivati nadležna duhovna oblast. — Nezakonito dijete ne može biti pravoužitnikom krajiških imovnih općina. Književnost. Svaštice. Zakonodavstvo. Bibliografija. Viestnik. — Br. 4. April. 1912. Prof. Dr. E. Miler: Gumplowitzeva socijalna filozofija. Dr. Franjo Seifert: Slike iz lepoglavske kaznione. — Dr. Mihajlo Lanović: Haške konvencije o ženidbenom pravu i naši zakoni. — Pravosugje. Književnost. Zakonodavstvo. Bibliografija. Viestnik.

Časopis katolického duchovenstva. Publicatio periodica cleri cathol. Bohemici. Organ vědeckého odboru akademie křěstanské v Praze. Redaktoři: Dr. F. Kryštůfek, Dr. J. Tumpach i Dr. A. Podlaha. Godište LIII. (LXXVIII.) 1912. br. 1—4. — Članci: P. Jos. Pejška C. S. S. R.: Privilegium fori v nové upravě. De privilegio fori iuxta novam dispositionem. — Dr. Frant. Reyl: Poměr individua k společnosti. — De individui ad societatem relatione (kroz sve četiri svezke i još se nastavlja.) — Dr. Jos. Vajs: Co vime o literárni činnosti slovanských apoštolů sv. Cyrilla a Methoda? Quid de literaria activitate ss. apostolorum Cyrilli et Methodii nobis notum sit? — Dr. Jan Heičl: Ják vykládá moderni „vyšši kritika“ biblicka původ kníhy Josue? Quomodo moderna „sublimior exegesis“ biblica libri Josue originem explicet? (Kroz sve četiri sveske i još se nastavlja). — Dr. Jos. Novotny: Za svobodu svědomí. Pro conscientiae libertate. — Dr. Al. Soldat: Vyloučeni a propuštění z řádův a náboženských ústavův. De eiectione et dimissione ex ordinibus et religiosis institutis. (Kroz tri sveske). — P. Innoc. Kaulich O. S. B.: Homilie Basilia Selencijského. De Basilii Selenc. homiliis (kroz sve četiri sveske). — Dr. I. Tumpach: Redukce zasvěcených svátkův. De dierum festorum reductione (kroz sve četiri sveske). — Dr. Frant Krištůfek: Rozluka církve a státu v Genevě, kantonu švýcarském. De ecclesiae a statu separatione in cantonatu Genevensi. — Dr. Frant. Hrubík: Nová upravá římského breviáře. De nova breviarii Romani adornatione. — Dr. Jos. Novotny: Má člověk slobodnou vůli? De hominis libero arbitrio (u sv. 2. 3. i 4.). — P. V. Smolík: Entropologický důkaz a jeho domuělé i skutečné vadý. De argumento entropologico eiusque vitiis dubiis et veris (u sv. 2. 3. i 4. i još se nastavlja). — Frant. Stejskal: O uctě a době smrti sv. Cecilie. De S. Caeciliae honore et mortis tempore (u sv. 4. slijedi). — Dr. Karel Kašpar: Konstituce Pia X. „Etsi nos“ a reorganizace římské kurie diecesní. Pii PP. X. Constitutio „Etsi nos“ et curiae Romanae dioecesanae reorganisatio (u sv. 4. i svršit će se). Osim članaka imade u svakoj svesci Směs — Varia — i Literatura. Pod rubrikom Směs ili Varia donose se

kraći referati, a pod Literaturom recenzije djelâ.

Voditelj v bogoslovnih vedah. Leto XV. Zvezek I. V Mariboru 1912. Izdaju profesori kn.-bisk. bogoslovnog učilišta u Mariboru. — I. Rasprave. Andrej Svoj: Ali je monarhički episkopat apostolska ustanova? Dr. Josip Somrek: Sistematička razvrstitev crkvenih govorniških predmetov. Matej Štrakl: Crkveno življenje v novem delu sedanje lavantinske škofije v letih 1828.—1843. Nastavak histor. istraživanja iz župnog arhiva pri sv. Petru v Mariboru XXIII. Josip Jodl. XXIV. Anton Jurkovič. dr. Augustin Stegenšek: Zgodovina pobožnosti sv. križnega pota. — II. Iz duhovnega pastirstva. — III. Crkveni pregled. 1. Protestantizam in misijoni od P. Mariofila Holeška O. F. M. 2. Rusinska crkev od M. Kranjca. — IV. Slovstvo.

Zeitschrift für katholische Theologie. II. Quartalheft 1912. Innsbruck kod Felicijana Raucha (L. Pustet) donosi ove radnje:

J. B. Nisius S. I. Zur Geschichte der Vulgata Sixtina (II. članak). — Dr. Nicolaus Paulus: Der sogenannte Ablass von Schuld und Strafe im späteren Mittelalter. — C. A. Kneller S. I.: Cyprians Schrift von den Einheit der Kirche. — Franz Pangerl S. I.: Studien über Albert den Grossen (1193—1280.). Beiträge zur Würdigung seiner Wissenschaft und wissenschaftlichen Methode (nastavit će se). — Književne vijesti (Literaturberichte) imadu na prvom mjestu A. Pregled bogosl. djelâ i radnji o nauci katoličkoj o Crkvi, što su izašla tijekom god. 1611. Na drugom mjestu B. donosi recenzije od kakovih dvadesetak najnovijih bogoslovskih djela. Na koncu Analecta.

Apologetische Rundschau od travnja 1912.: Der moderne Unglaube u. das Schulreformfieber. Busch, evang. Pfarrer: „Die Katholiken u. Wir." Missbrauch der Religion zu Reklamezwecken. Müller: Buddhistische u. christliche Quellen. Vrlo su poučne i zanimljive kratke bilješke: Czenstochau. Rüstzeug: „Freiheitliche Kleinarbeirt". Romolo Murri. Wie Pius X. Papst wurde. Zatim priopćenja s naslovom: Abwehr: Die Streiche des Falschen Abbate Gindri. Antiklerikale Mätzchen. Mainzer Domherren als Stifter einer Freimaurerloge? Beichtstuhlgeschichten. Od svibnja 1912.: Doktor Romanus. Die „Päpstin Johanna". Heuringer: Warum antikatholisch? Abwehr: Der Zweck heiligt die Mittel. Ein duldsamer Priester. Rüstzeug: Die Freimaurerei am Totenbette. Etwas für Pharisäer. — Ova praktična smotra daje nam na ruku izvrsne, a kratke, odgovore na mnoga pitanja, što ih dnevna štampa iznosi, da nekako osramoti katoličku vjeru. Svaki predbrojnik može se i sam obratiti na uredništvo, da mu istumači koju sablažnjivu pojavu. Vazda odgovara C. A. to znači: Central-Auskunftstelle der kath. Presse. Frankfurt a. M., Niedenau 24.

Stimmen aus Maria-Laach. LXXXII. 3. Frank: Wiedersprüche bei modernen Entwicklungstheoretikern. Pfülf: Aus Windthorsts Korrespondenz. Ha-

gen: Die Weltbriefmarke. Bessmer: Willenlosigkeit u. Willenschwäche. Stockman: Goethe im Lichte der Biographie. Među recenzijama ističemo Seilerovu pohvalu vrlo praktične knjige za pastvu u gradovima: Dr. H. Swoboda: Grosstadtseelsorge. LXXXII. 4. Overmans: Reinhardts Mirakel in London. Dunin-Borkowski. Hellenistisher Synkretismus u. Christentum. Koch: Verkürzte Arbeitszeit — erhöhte arbeitsleistung. Hillig: Von San Francisko — nach dem Hawaii — Archipel.

Revue du Clergé Fraçais LXX. od 1- travnja 1912. P. Pisani: La vie de Mgr. d'Hulst. H. Lesêtre: Vérité et charité. L. Venard: Chronique biblique. Vacandard: Chronique d' histoire ecclésiastique. Od 15. travnja L. Cl. Fillion: Jésus ou Paul? Le problème et son histoire. A. Villien: La discipline des sacraments. L'Euharistie. II. De communione infirmorum. I. Rivière: La Rédemption devant la pensée moderne. Deux enquêtes dans l' Église d' Angleterre. P. Godet: L'Abbyssinie et la primauté du Saint-Siège. E. Bourgine: Le libre examen favorise-t-il les libertés publiques et le progrès social? T. Nanty: Chronique scientifique. U bilješkama s naslovom: Tribune libre et documents donosi i tumačenje za katehete: H. Hemmer: Les premiers chapitres de la Bible, i C Lecigne: Notre dette à Chateaubriand. Od 15. svibnja: Martin: Une nouvelle série d' images religieuses. J. Rivière: Chronique d' apologétique et de theologie. Tribune libre et documents ima i zanimljivu noticu: Meunier: La prononciation cicéronienne et la prononciation italienne du latin; zatim tumačenje za katehete: Hemmer: Épreve et chute de l' home, i L' action sociale catholique au cabaret.

Revue pratique d'Apologétique od 1. travnja 1912. Moisant: Psychologie scolastique te psychologie moderne. Saulze: L'origine de la vie d'après M. Le Dantec. Lesêtre: Les saintes femmes au tombeau. Bruneteau: Le proprès religieux d' un Positiviste. L'ami du Prêtre: L' histoire des Religions. Informations. Chronique: M. Turmann: Chronique sociale. Od 15. travnja: Andrieux: Le viatique et l' Extrême-Onction des enfants. Verdier: Le criminel et la peine. Dutilleul: „Histoire partiale, historie vraie". L'ami du Prêtre: Mgr. d' Hulst. Informations. Chronique: Bainvel: Chronique de théologie mystique, ascétique, pastorale. Od 1. svibnja: Mainage: La psychologie de la conversion et l' apologétique. Durand: La theologie de Saint Paul. Guibert: Eclaircissements sur une question de théologie morale. Lesêtre: La prédication. Son objet: l' hagiographie. Informations. Chronique: F. Vincent: Chronique littéraire. Od 15. svibnja: Bruneteau: Des principes philosophiques de la morale. E. Beaupin: Le péché et les lois de la vie.

Le canoniste contemporain ou La Discipline actuelle De l' Église. (Bulletin mensuel de commentations canoniques et théologiques et de documents émanants

du Saint-Siège. Paris. Lethielleux.

Ako je svakomu zvaničniku potrebno da znade odredbe i propise, vrhovna riješenja i tumačenja stvari, štono zasijecaju u njegovu struku: to je pogotovu potrebito svećeniku. — Tu je potrebu spoznala sv. Stolica, pa izdaje svoju službenu reviju „Acta Apostolicae Sedis". — Nijemci imadu svoju izvrsno redigiranu smotru: Archiw für katholisches Kirchenrecht, — a Francuzi gore citirani mjesečnik. — Njemačka je smotra više znanstvena, pa samo pripadom uzima iz A. A. S. najnovije odredbe; francuski mjesečnik bavi se s onim odredbama i riješenjima, koja izlaze u A. A. S. — Njegova je metoda, da donosi obično po dva članka, u kojima raščinja po koji znameniti dekret: a onda in extenso donosi sve ono, što imadu A. A. S. — Preda mnom su četiri broja tog praktičnog mjesečnika iz 1912. U sva ta 4 broja izlazi tumačenje novog brevijara onako otprilike, kako u našem „Katol. Listu". Francuski su članci iz pera glasovitog kanonista Boudinhona. — Drugi je članak tumačenje dekreta o administrativnom odalečenju župnika sa župe. Ti su članci nastavak iz god. 1911., a piše ih A. Villieu. Na koncu mjesečnika navodi se kanonska i biblijska literatura, a iscrpivo se navode i članci njemačkih i francuskih bogoslovskih smotri i časopisa. Tako je svaki francuski svećenik, štono je riječ, à jour, u pogledu svoje struke. Dao Bog, bili tako i naši svećenici putem „Katol. Lista i „Bogoslovske Smotre" !

Francuski mjesečnik izlazi već 35 godina. Sada ga uregjuje Boudinhon, a izdaje ga u Parizu svjetska knjižara Lethielleuxa.

Dr. J. C.

La Civiltà cattolica. Anno 63°. 1912. Vol. 2. Quaderno 1483—1486. Roma. Članci: Enrico Lammens S. I.: L' islam contraffazione Araba del monoteismo biblico. (Islam, arapska patvorina biblijskog monoteizma). — Luciano Mechineau S. I.: Il Vangelo di S. Matteo secondo le risposte della commissione biblica (nastavak). — ***: L' avvenire religioso dei popoli civili (budućnost religije kod prosvijetljenih naroda — nastavit će se). — *** Il congresso massonico internazionale di Roma, 20—23 Settembre 1911. (nastavak). — ***: Monte Senario. — ***: La libertà del Papa. — ***: Willam James e l' opera sua psicologica. — ***: L' evoluzione dal macrocosmo secondo la teosofia (kako tumače teosofi, da su postali planeti). — *** Galileo Galilei e la teoria del cannochiale (nauka Galilejeva o dalekozoru). — Recenzije: Ios. Braun S. I. „Handbuch der Paramentik". Leone Gaetani „La crisi morale dell' ora presente: religione, modernismo e democrazia". I. Bricout: „Où en est l'histoire des religions?" Can. S. L. Greco: „La rimozione amministrativa dei parroci". Dr. Ios. Schmidlin „Die kirchlichen Zustände im Deutschland vor dem dreissigjährigen Kriege nach den bischöflichen Diöcesanberichten an den heiligen Stuhl". — Bibliografia. Cronica contemporanea (Savremena kronika). Megju ovim imade izvještaj o katoličkoj crkvi u ruskoj Litvi: Il Cattolicismo nella Lituania.